

MARC AURELIU

CĂTRE SINE ÎNSUȘI

NOUTĂȚI EDITORIALE

- *Lucian Predescu*, **Enciclopedia României**, format 29 x 21 cm, 976 p.;
- *M. Eminescu*, **Opere IV**, ediția Perpessicius, reprodusă anastatic, format 29,5 x 24 cm, 632 p.;
- *Helmuth Frisch*, **Sursele germane ale creației eminesciene**, I–II, 416 + 416 p.;
- *M. Eminescu*, **Statul. 1. Funcțiile și misiunea sa**, 320 p.;
- *M. Eminescu*, **Statul. 2. Personalitatea statului și organele puterii**, 304 p.;
- *M. Eminescu*, **Poezii. I Antume**, 240 p.; **II Postume**, 384 p.;
- *Vintilă Horia*, **Dicționarul papilor**, 304 p.;
- *G. Călinescu*, **Oglinda constelată**, 196 p.;
- *Iulian Vesper*, **Memorii**, 192 p.;
- *Antonia Rados*, **Complotul securității. Revoluția trădată din România**, 160 p.;
- *Valeriu Pop*, **Amintiri politice. 1936–1945**, 240 p.;
- *John Pimlott*, **Rommel. Un general intrat în mit**, 288 p.;
- *K. Pätzold - M. Weissbecker*, **Trepte spre spânzurătoare**, 416 p.;
- *Jerome Clark*, **Enciclopedia fenomenelor inexplicabile**, 560 p.;
- *Colectiv*, **Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1919–1944**, vol. II, [illegible], 320 p.;
- *Pavel Țugui*, **Arghezi necunoscut**, [illegible] p.;
- *Emil Ludwig*, **Napoleon**, 528 p.;
- *P. Clifford*, **Scurtă istorie a [illegible] lumii**, 304 p.;
- *Clayton – Price*, **Cele 7 minuni ale lumii antice**, 192 p.;
- *Hans–Christian Huf*, **Sfinxul. Tainele istoriei**, vol. I–II, [illegible] p.;
- **Panciatantra (Cele cinci cărți ale înțelepciunii)**, 228 p.;
- *Florentin Popescu*, **O istorie anecdotică a literaturii române**, I + II, 304 + 320 p.;
- *Paul Ștefănescu*, **Alte enigme neelucidate ale istoriei**, 160p;
- *Neagu Rădulescu*, **Turnul Babel**, 192 p.;
- *Apostol Stan*, **Ion Mihalache. Destinul unei vieți**, 304 p.;
- *D. Kalmunsky*, **Semnele Apocalipsei**, 176 p.;
- *Elisabeta Șoșa*, **Ortografia fără taine**, 256 p.;
- *Felix R. Paturi*, **Marile enigme ale lumii**, format 27 x 21 cm, interior policromie, legat, celofanat, 304 p.;
- *Dan Grigorescu*, **Romanul american al secolului XX**, 352 p.;
- *Vasile V. Filip*, **Universul colindei românești**, 320 p.

ÎN CURS DE APARIȚIE

- *Emil Ludwig*, **Fiul omului**, 192 p.;
- *Richard Reschika*, **Introducere în opera lui Mircea Eliade**, 144 p.;
- *Gudrun Ziegler*, **Secretul Romanovilor**, 224 p.;
- *Tudor Pamfile*, **Boli și leacuri la oameni, vite și păsări**, 224 p.

MARC AURELIU

CĂTRE SINE ÎNSUȘI

Coperta de DONE STAN

Editura VESTALA
ISBN 973-9200-99-0

MARC AURELIU

CĂTRE SINE ÎNSUȘI

Studiu introductiv de
V. PÂRVAN

Traducere din grecește de
ȘT. BEZDECHI

Cu o prefață de
E. BEZDECHI

Editura VESTALA
București, 1999

Textul a fost reprodus după ediţia: Marc Aureliu, *Către sine însuşi*, traducere din greceşte de Şt. Bezdechi, cu o prefaţă de E. Bezdechi, Bucureşti, „Tipografiile Române Unite“, 1923.

S-au corijat tacit greşelile de tipar. S-au corijat, de asemenea, exprimările deficitare (care făceau textul de neînţeles), datorate, în ultimă instanţă, tot unor greşeli de culegere. S-a recurs la ortografia curentă, ori de câte ori nu era afectată exprimarea cu patină de vechime.

[FILOSOFIA LUI MARC AURELIU*]

Stoicismul lui Marcus

După ce am văzut [...] care era caracterul și ce fel fu educația lui Marcus, să urmărim mai de aproape *stoicismul* său, adică să cercetăm, pe de o parte, întrucât filosofia stoică îi ajuta lui Marcus la desăvârșirea sa sufletească, iar pe de alta, ce aspect luă însăși doctrina stoică după ce trecu prin sufletul împăratului filosof.

Neamul omenesc are două feluri de «genii bune»: pe cele luptătoare, «eroii» faptelor și ai gândirilor, și pe cele rezignate: «martirii». Primii ne înalță prin pilda urmăririi energice a unui ideal; cei de-ai doilea – prin blândețea lor constantă în suferința pentru un ideal. Partea comună eroilor și martirilor e statornicia. Partea deosebitoare e reflecțiunea morală. Eroii sunt statornic combativi, sfinții sunt statornic reflexivi[1]. De aici urmează și acțiunea unora și neacțiunea celorlalți. Înrâurirea exercitată de eroi pleacă de la *faptele* lor. Dimpotrivă, cea a martirilor numai de la pilda *vieții* lor. Ambele înrâuriri – prima, mai mult de ordin intelectual, a doua, mai mult de ordin moral – sunt, totuși, numai *indirect* folosite de omenire, căci *fapta* eroilor, ca și *viața* sfinților, e în ea însăși inimitabilă. *Natura* uneia ca și a alteia e, însă, adânc omenească: ea constă în convingerea despre imutabilitatea conceptelor eterne și universale despre *adevăr* și *bine*. De aceea, în *natura* lor, *faptele* eroilor și *viețile* martirilor sunt accesibile la imitare și, astfel, dară *deopotrivă* de binefăcătoare pentru desăvârșirea spirituală a geniului uman.

Marcus avea [...] un temperament reflexiv, nu combativ. Tendința organică a vieții sale sufletești e retragerea în sine însuși, evitarea luptelor cu aproapele, desăvârșirea propriului eu

---

* Fragment din teza de doctorat *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus A.D. 138–161*, București, Ed. „Minerva", 1909, de Vasile Pârvan. Analizând relațiile lui Marc Aureliu cu stoicismul, în cadrul unui studiu mai amplu, V. Pârvan face, evident, aluzii, în capitolul de față, la unele afirmații anterioare și rugăm, de aceea, pe cititorii interesați să recurgă la textul integral al tezei de doctorat.

1. Eventualele trepte intermediare între eroi și sfinți nu clatină adevărul de

întru liniștea și pacea deplină a spiritului. Filosofia stoică, prin etica ei atoatestăpânitoare, îi e oarecum crescută din suflet; dimpotrivă, o viitoare activitate politică, în calitatea cea mai primejdioasă cu putință, de împărat al Romei, e, pentru Marcus, o perspectivă cu totul nesimpatică. De aceea, încă târziu, după urcarea sa pe tron, când *obicinuința* cu domnia ar fi trebuit să-l facă mai nesimțitor față de acel contrast, el totuși scrie: «dacă ai avea dintr-o dată atât o mamă vitregă, cât și una adevărată, ai cinsti-o desigur pe cea dintâi, dar totuși întotdeauna te-ai refugia la mama cea bună. Așa îți sunt însă ție acum Curtea și filosofia: oprește-te dar totdeauna la cea de-a doua și întremează-te la ea: prin ea îți va deveni și viața de la Curte suportabilă și și tu însuți vei deveni suportabil la Curtea ta»[1].

Totuși, Marcus nu se socotește pe sine însuși drept un «filosof», ci, amintind că și situația sa socială îl împiedică de a deveni aceea ce au fost adevărații filosofi, el își pune ca țel mai «modest» al silințelor sale spre virtute «viața potrivit naturii», adică desăvârșirea sa sufletească în doctrina stoică[2]. Și, cu acest prilej, el face aluzie atât la partea nefilosofică a educației sale, cât și la lupta sa intimă pentru ajungerea la o convingere despre rostul și misiunea vieții: «ai încercat atâtea, rătăcind între atâtea obiecte: nicăieri totuși n-ai găsit fericirea vieții: nici în silogisme, nici în bogăție, nici în glorie, nici în plăcerea simțurilor: nicăiri. Unde e, deci? În a face aceea ce cere natura sufletească. Și cum vei face aceasta? Dacă vei avea principii, din care să decurgă atât înclinările, cât și faptele tale. Și ce fel de principii sunt acestea? Acele ce privesc bunurile și relele: după care, nimic nu e bun pentru om, dacă nu-l face drept, cumpănit, bărbat, liberal, și nimic rău, ce nu pricinuiește contrarul celor spuse».[3] În împlinirea *datoriilor* sale față de zei și de oameni are Marcus a găsi *pacea:* «păzește-te să nu te cezarizezi,[4] să nu te colorezi astfel, căci se întâmplă ușor. Păstrează-te dară simplu, bun, curat, serios, neîmpodobit, iubitor de dreptate, pios, binevoitor, iubitor, statornic în împlinirea datoriilor tale. *Luptă-te, ca să rămâi așa,*

1. *Commentarii*, VI, 12.
2. *Ibid.*, VIII, 1.
3. VIII, 1. Tot așa rezumă și Tacitus, *Hist[oria]*, IV, 5 filosofia stoică: «...doctores sapientiae secutus est (Helvidius Priscus), qui sola bona quae honesta, mala tantum quae turpia, potentiam nobilitatem ceteraque *extra animum* neque bonis neque malis adnumerant».
4. Marcus înțelege prin acest cuvânt special al său (ἀποχαισαριῶσδαι) *domnia tiranică.*

cum a voit filosofia să te formeze. Onorează pe zei, salvează pe oameni. Scurtă e viaţa, şi existenţa pământească nu dă decât un singur rod: dispoziţia sfântă a sufletului şi faptele de folos public. Arată-te în toate discipolul lui Antoninus (Pius)... şi dea zeii ca şi ţie să-ţi sosească ceasul din urmă având o conştiinţă tot aşa de împăcată ca dânsul»[1].

Stoicismul îl învăţa pe Marcus, că «sufletul raţional» nu pune nimic mai p[r]esus de sine[2], căci perfecţiunea internă e izvorul tuturor gândurilor şi faptelor bune. Cel ce tinde, dară, spre virtute trebuie să se întrebe în fiecare clipă, dacă viaţa sa e conformă naturii, adică raţiunii supreme sădite în sufletul său: propriul examen de conştiinţă e o datorie de fiecare zi şi ceas. Din această *poruncă* stoică decurse pentru Marcus, pe de o parte, o completare – până la refacere, din proprie iniţiativă – a educaţiei sale filosofice, iar, pe de alta, o asprime din ce în ce mai mare cu sine însuşi şi cu viaţa sa externă.

Autoeducaţia stoică a lui Marcus consta *deopotrivă* în cetire, ca şi în reflexiunea asupra lumii. *Commentariile* sale ne dau la fiecare pas dovada că Marcus, cu toate sfaturile, ce din când în când şi-a dat, de a nu mai ceti, ci a se mulţămi cu urmărirea în natură a ordinii şi providenţei universale[3], – el a rămas, totuşi, un cetitor asiduu[4], făcându-şi însemnări şi extrase[5] nu numai din filosofi, ci şi din poeţi. Ce-i dreptul, el însuşi – ca om matur – a pus, precum era şi firesc, recunoaşterea voinţei supreme, aşa cum ea se manifestă în fiecare atom al universului, mai presus de orice alt mijloc de desăvârşire a sufletului[6]. Dar alăturea de conştiinţa lumii, el a ştiut să preţuiască mai mult ca oricare altul cunoştinţa filosofiei: «filosofia mă învaţă» – e o recunoaştere, ce ne întâmpină des în *Commentarii*, fie textual exprimată[7], fie numai subînţeleasă[8].

1. VI, 30.
2. XI, 1.
3. II, 3.
4. Cf., III, 14, V, 5, VIII 8 etc.
5. Multe păstrate în *Commentarii* (mai ales în *Cartea VII*). Asupra lecturilor, însemnărilor şi extraselor sale, Marcus se exprimă apriat în cap. 14 din *Cartea a III-a* a *Commentariilor*.
6. IX, 29, unde Marcus întreabă expres despre Alexandru cel Mare, Filip şi Demetrios din Phaleron, dacă au fost mai înainte de toate proprii lor educatori, căutând a cunoaşte voinţa universală.
7. VI, 12, IX, 29 etc.
8. Mai în fiecare capitol teoretic.

Cultura literar–filosofică a lui Marcus

Nu numai cultura filosofică, dar, putem zice, întreaga cultură literară a lui Marcus, în epoca maturității sale, era greacă. Tot ce cunoscuse el din literatura latină pe vremea studiilor sale de retorică, sub Fronto, el pare a fi evitat apoi de a–și mai reîmprospăta ori, cumva, întregi[1]. Nici măcar pe Seneca, într–un fel, întemeietorul stoicismului roman, nu–l găsim citat în *Commentarii.* Marcus se îndrepta cu totul spre primele izvoare ale înțelepciunii (în filosofie, ca și în poezie, unde el căuta tot filosofia, iar nu arta). Și astfel, aproape fără voie, el trebui să lase în deplină părăsire literatura latină. Când, apoi, își scrisese *Commentariile*, Marcus fu *nevoit* să le scrie pe grecește, căci în această limbă nu numai citise, ci și gândise tot ceea ce avea el de spus despre «lucrurile divine și umane». Nu din «poză», deci, și nici din vanitatea de a fi citit de greci[2], jumătatea – intelectual [vorbind] – cea mai nobilă a lumii antice, ci pentru că–și făcuse întreaga cultură filosofică pe grecește, scrise Împăratul *Commentariile* în această limbă. Pe latinește, [...] desigur, nu și–ar fi găsit cuvintele și ar fi fost nedibaci și fals în expresie.

Marcus nu cunoștea numai întreaga filosofie stoică, începând de la Zenon, ci toată filosofia greacă: el spune chiar odată, citând pe Epicur și luându–și–l ca pildă pentru liniștea sufletească și tăcerea în dureri și boale, și aceste cuvinte de generalizare: întreaga filosofie – adică toate școlile filosofice – au acest principiu comun, că la toate întâmplările posibile nu trebuie să–i devenim necredincioși, ci evitând vorba zadarnică și neînțeleaptă a mulțimii, să ne căutăm leacul tot în activitatea potrivită învățăturilor filosofice[3]. Marcus cunoaște și citează, în afară de

1. Cf. în privința scriitorilor de predilecție ai lui Marcus în tinerețea sa (Cato, Cicero: scrisorile, și în general literatura veche republicană) indicele de autori la ed. Naber a *Corespondenței* lui Fronto.

2. Cum crede H. Schiller, *Röm. Kaiserzeit*, I, 2, p. 694, – care în general judecă pe Marcus dintr–un punct de vedere foarte strâmt și puțin generos.

3. IX, 41. Că Marcus purta un egal interes tuturor școlilor filosofice, dovedește și fondarea de către dânsul a catedrelor oficiale – plătite de stat – de filosofie platonică, stoică, peripatetică și epicureică la «Universitatea» din Atena (cf. Cassius Dio LXXI, 31; Philostr. *vit. soph.* II 2; Lucian. *Eunuch.* 3; vezi și

stoici[1], mai ales pe Socrates[2] socotindu-l, alăturea de Heraclit şi Pythagoras[3], ca pe unul dintre cei mai mari cugetători ai omenirii. Dar şi Platon ocupă un loc foarte respectabil printre maeştrii Împăratului[4]. Un rol excepţional are, însă, Heraclit, care nu numai e des citat împreună cu toţi Ephesiii[5], dar aproape colorează, în chip particular, întreaga filosofie a lui Marcus, prin al său πάντα ρειν ειναι δε παγίωξ οὐψέν. În scurt, nu lipseşte nici unul dintre marii filosofi greci[6], dinainte, ori de după Socrates: Phythagoras[7] şi pythagoreii[8], Empedocles[9], Democrit[10], Antisthenes, fundatorul şcoalei cynice şi astfel, indirect, şi părintele stoicismului[11] şi, în fine, Epicur[12], pe care Marcus îl admiră pentru virtuţile sale personale, cu urmaşii săi[13], pe cari el, fireşte, îi combate, fiind

Renan, *Marc-Aurèle* p. 37). Dar şi în general el ocroti cultura greacă, arătând cea mai mare bunăvoinţă tuturor sofiştilor de frunte ai vremii sale: Herodes, Polemon, Aristides, Hermogenes şi ceilalţi (cf. Philostr., *vit. soph.* I, 25; II, 1, 21 sqq.; II, 2; II, 5, 3; II, 7; II, 9, 2 sqq.; II, 10, 7 - etc.). Acest lucru e cu atât mai vrednic de luare aminte la Marcus, cu cât împăratul, precum am văzut mai sus, nu aproba felul strălucitor, dar lipsit de un cuprins sănătos, al sofisticei grece din aşa-zisa «Renaştere»: dacă totuşi el îi ocroti, aceasta arată imparţialitatea sa faţă de toate direcţiile culturale ale epocii şi conservatismul său, chiar în această direcţie a politicii predecesorilor săi. Vezi asupra favoarei de care se bucurau sofiştii pe lângă împăraţi frumoasa carte a lui Erwin Rohde, *Der griechische Roman, passim;* apoi deja citatele scrieri: W. Schmid, *Die griech. Renaissance in der Römerzeit* şi Ed. Norden, *Die antike Kunstprosa.*

1. În special Epictet, maestrul său IV, 41, VII, 19, XI, 34.36; 'Επιχτήτεια ὑπομνήματα 1, 7.
2. VII, 19; XI, 23, 25, 28, 39.
3. VI, 47.
4. Vezi VII, 35, 44 şi urm.; IX, 29; X, 23. Ce-i dreptul, mai ales cu opera sa despre *Stat.*
5. VI, 47, XI, 26, etc.
6. Că Aristoteles, ori alţii, nu-s citaţi e numai o întâmplare şi nicidecum o dovadă că Marcus nu i-a cunoscut: dimpotrivă, faptul că a cunoscut pe alţii mult mai puţin însemnaţi, ne arată că el n-a uitat nici pe unul dintre maeştrii înţelepciunii greceşti. De altfel, Marcus ne spune în *Commentarii*, III, 14, că însemnările şi extrasele în cursul lecturilor sale erau aşa de numeroase, încât el nici nu mai nădăjduia acum să poată trece odată prin ele.
7. VI, 47.
8. XI, 27.
9. XII, 3.
10. III, 3.
11. VII, 36.
12. VII, 64 şi IX, 41.
13. XII, 34.

cu totul nevrednici – mai ales din punctul de vedere stoic – de excelentul lor maestru.

Dintre marii poeţi greci, Marcus citează în special pe Homer (fără a-l numi)[1], pe Hesiod[2], pe Sophocles[3], pe Euripides – adesea[4], pe Aristophanes[5] și pe Aesop[6]. Mai ales cu prilejul citării lui Sophocles, putem vedea din privirea istoric-etică ce o aruncă Marcus asupra întregei dezvoltări a dramei grecești, că el citea pe poeţi tot numai pentru înţelepciunea morală din operele lor. El chiar pune expres întrebarea: ce scop are drama, dacă nu ne dă și adevăruri folositoare pentru viaţă?[7]. În alt loc, Împăratul arătând că arta nu stă mai presus de natură, ci e numai imitatoarea ei dibace, recunoaște iarăși meritele ei pentru înţelegerea naturii.

Pentru artele plastice, Marcus, ce-i dreptul, nu pare a fi avut vreo înclinare deosebită[8]. Aceasta e însă de pus în legătură atât cu temperamentul său speculativ, care nu găsea nici o hrană în arta plastică, *«neexpresivă»*, a anticilor, cât și cu tendinţa austeră stoică, dușmană pompei și podoabelor externe.

Totuși, «tendenţionismul» său în artă n-are nimic de-a face cu ceea ce numim noi astăzi în acest chip. Marcus nu cere artei ceva străin de ea: anticii n-au înţeles niciodată arta ca simplă tehnică, ce, la un moment dat, are a fi aplicată la un subiect *social;* arta antică e *organic* filosofică, ori, în general, religioasă. Adevărurile vecinice exprimate în ea iau, în chip firesc, și o înfăţișare filosofică: aceea ce face genialitatea lui Dance, Michelangelo, Leonardo, Shakespeare, ori Goethe, adică adânca lor pătrundere în tainele sufletului omenesc și redarea *înţelegerii* lui într-o *formă etern valabilă*[9], – e și caracteristica fundamentală a artei

1. Versuri; X, 34, XI 31 și în alte locuri.
2. V, 33, XI, 32.
3. XI, 6.
4. VII, 38–40, 50–51; X, 21.
5. VII, 42.
6. XI, 22. – Din VI, 47 se vede că Marcus a citit și pe satiricul Menippos și mulţi alţii.
7. XI, 6.
8. Cel puţin el nu citează printre mulţii oameni mari, numiţi în *Commentarii*, nici un sculptor, pictor ori arhitect (cf., de pildă, colecţia enciclopedică de oameni mari din VI, 47).
9. Caracteristica geniului e privirea filosofică asupra lumii: «fiece faptă genială e o nouă asociaţie de idei»; geniul stabilește «punţi noi între vechi căi de gândire»; *forma* artistică *genială* e de aceea eternă, pentru că e expresia clară și adequată a unor *gândiri eterne*.

și, în special, a dramei clasice antice. «Tendenționismul» anticilor ar fi, dară, de înțeles astfel: artistului, i se lasă deplină libertate, atât în alegerea, cât și în tratarea subiectului[1]; ceea ce i se cere, și anume indirect, numai ca o condiţiune de succes, e ca opera sa să aibă și o înaltă valoare morală. În această singură, dar capitală cerință constă însă tocmai idealismul, neîntrecut încă până azi, al întregii arte grecești *«clasice»*.

Reflecțiunea sa filosofică asupra lumii

Al doilea și cel mai însemnat factor de autoeducaţie fu pentru Marcus studiul lumii înconjurătoare în relațiile acestuia cu viaţa individuală. În această privință, am văzut deja mai sus cât de devreme fu îndreptată atenţia principelui asupra vieţii sufletești a aproapelui și la ce fineţă a observaţiei ajunse el apoi în cursul vremii. În tinereţea sa, Marcus avu – ce-i dreptul – numai familia și cercul profesorilor și [al] prietenilor, unde putea «lua pilde», ori exercita virtuţile sociale stoice. Restrângerea câmpului său de activitate îl ajuta însă la aprofundarea darului său de observaţie.

Orice examinare a vieţii noastre sufletești pornește, în general, nu de la o teorie abstractă, ci de la comparaţia acestei vieţi cu cea a aproapelui, – și invers; unitatea de măsură și control e, firește, în ambele cazuri, numai propriul nostru suflet. Marcus nu făcu decât să aplice această lege comună a vieţii etico-sociale, atunci când începu a-și căuta greșelile și virtuțile, oglindindu-se în viaţa sufletească a celor ce-l înconjurau. În acest chip el găsi că bunătatea, modestia și iubirea sa de adevăr sunt calităţi ce trebuiesc păstrate cu sfinţenie; că în simplicitate, liniște, seriozitate, statornicie și pietate el are încă a învăţa de la mama sa bună și de la tatăl său adoptiv; că nobleţea umană n-are de-a face cu pompa, precum gravitatea n-are nevoie de asprime ori de mândrie dispreţuitoare; că delicateţea, recunoștinţa și devotamentul se întâlnesc rar, dar tocmai de aceea sunt nepreţuite; că sinceritatea e o însușire esenţială pentru viaţa moral-socială, iar cel ce o are merită iertarea noastră de orice greșeli; că răbdarea, stăpânirea de sine, cântărirea judecăţii și felul liber de a gândi sunt calităţi pe care nu numai stoicul, dar orice om așezat și măsurat trebuie

1. Dovadă, în special, subiectele tragicilor și, în general, «temele» operelor de artă antice, absolut nelegate de realitatea problemelor... *economice* (!) ale vremii.

să le aibă: că, în sfârşit, examenul regulat de conştiinţă, formarea caracterului şi – coroana întregii înţelepciuni – «viaţa potrivit naturii» sunt învăţături pentru care el niciodată nu va fi mulţumit îndeajuns profesorilor, care l-au făcut şi, prin pilda vieţii proprii, cunoscut cu ele[1].

Relaţiile sale stoice cu cei dimprejurul său

În viaţa curtenilor lui Pius, Marcus avu dimpotrivă de observat nenumărate păcate omeneşti: linguşirea, prefăcătoria, minciuna, lauda deşartă, calomnia, delaţiunea. Stoicismul îl învăţa să întâmpine cu fermitate toate atacurile venite din acea parte; să nu se încreadă aparenţelor drepte şi cinstite ale vorbelor ori faptelor acelor înşelători. E probabil, totuşi, că, precum Pius, aşa şi Marcus, cu spiritul său rezervat, modest, iubitor de adevăr şi dreptate, nu s-ar fi lăsat prea uşor cucerit de ispititori. În altă direcţie, îi era, în adevăr, indispensabilă învăţătura stoică: împotriva prietenilor. Profesorii lui Marcus erau şi ei oameni, înclinaţi spre mândrie, ambiţie şi vanitate. Educaţia principelui moştenitor nu le era o misiune, ci o funcţiune. Şi anume, o funcţiune împodobită cu onoruri numeroase şi – faţă de excelenţa elevului – cu satisfaceri moral-egoiste adânc simţite. Între reprezentanţii diferitelor concepţii despre educaţie am văzut că se dădea o luptă aprigă tocmai la Curtea lui Pius şi cu prilejul educaţiei lui Marcus: rivalităţile de ordin teoretic se traduceau, fireşte, şi în rivalităţi personale. Ba, mai mult, chiar în sânul aceleiaşi discipline, în retorică, Fronto şi Herodes nu se înţelegeau: *şi elevul trebuia să caute a-i împăca*[2]. Neînţelegerile acestea dintre învăţători aveau ca efect încercarea fiecăruia din ei, de a cuceri pentru sine – personal – pe elev: prin încurajări şi laude nemeritate. Instinctul său de măsură şi modestie îi spunea lui Marcus că în lauda profesorilor nu e totul *adevărat*. Şi inima sa se închidea atunci şi mai mult. Dacă nici aceşti prieteni nu-i spuneau adevărul, unde avea a-l mai nădăjdui? Stoicismul îi fu ca ochiul de apă călătorului în pustie: în sine însuşi, în geniul bun, δ δαιμων, care

1. *Commentarii, Cartea I.*
2. Vezi *corespondenţa* lui Fronte, *passim* (cf. tabla numelor).

ne-a fost dăruit fiecăruia de rațiunea supremă, se află măsura a toate. Și tot ce era în stoicism înrudit cu natura intimă a principelui fu fără întârziere primit cu ardoare de acesta și prefăcut în viață din viața sa. El exalta atunci recunoștința, devotamentul, blândețea și modestia sa organică, până la perfecta renunțare de sine. Scopul vieții sale îi devenea, prin stoicism, clar: desăvârșirea întru virtute a propriului suflet, iubirea, iertarea și jertfa față de aproapele.

Retragerea rezignată în sine însuși în urma experienței dureroase, făcute chiar în cercul celor mai buni[1] dintre cei ce-l înconjurau, fu astfel alinată de cunoașterea de aproape a filosofiei și îndeletnicirea cu reflexiunea asupra lumii și vieții. «Ai îndurat nenumărate necazuri și dureri, *pentru că nu te-ai mulțămit cu rațiunea ta, care lucra potrivit naturii* ei. Acum fie-ți destul, nu o mai întrebuința rău!»[2]. Așa caracterizează Împăratul îndelungata luptă a sufletului său cu înrâuririle externe. Iar la începutul Cărții a zecea a *Commentariilor,* el exclamă: «O, suflete al meu, când vei deveni tu oare, în sfârșit, bun și curat și în înțelegere cu tine însuți...?» Pe calea spre suprema virtute, Marcus întâlnește mereu piedici în toanele incalculabile ale soartei și în prefăcătoria fără sfârșit a oamenilor. El vrea să rămâie liniștit, neatins de durerea, ori bucuria pământească[3], cu singura ocupație și mulțămire a împlinirei *datoriei* față de geniul său, pe care trebuie să-l păstreze curat și divin, cum l-a primit de la zei, și față de oameni, pe care, după puterile sale, trebuie să-i ajute pe calea virtuții. Încolo, el nu trebuie să se lase influențat de nimeni și de nimic[4]: părerile altora sunt fum și praf[5]. În afară de propria conștiință și acțiunea ei, nimic nu e sigur. Atunci când vezi ce imensă e falsitatea și prefăcătoria omenească, ce te poate asigura că, de pildă, Telauges[6] n-a avut un caracter mai nobil decât Socrates[7], ori dacă mărinimia lui Phokion[8] n-a fost simulată?[9]

1. Cf. *Comment[arii]*, I, 16: «filosofi adevărați» și filosofi de formă; 17: mulțămire zeilor, că, față de înclinarea sa spre speculația filosofică «n-a căzut în mâinle sofiștilor».
2. IX, 26.
3. Cf. *v Marci*, 16, 5.
4. *Comment[arii]*, V, 3.
5. *Ibid*, II, 6, 8, 9; IV, 18, etc.
6. Fiul lui Pythagoras.
7. Din p. d. v. stoic: dreptate față de oameni; pietate față de zei; înălțare față de păcatele și slăbiciunile vieții: VII, 66.

Acest scepticism – intermitent! – al lui Marcus era urmarea deselor sale crize sufletești în lupta cu slăbiciunea sa omenească, pe care stoicismul îl învăța să o biruiască definitiv, dacă vrea să ajungă la liniștea înțeleptului. Îndemnându-se odată iarăși, pentru a multa oară, să suporte cu liniște nenorocirile ce-l loveau – ca om și ca împărat – așa de crud și neîntrerupt, el zice: «Nu i se întâmplă nimănui nimic, ce el n-ar putea, prin natura sa, să și îndure. Aceleași nenorociri i se întâmplă și altuia și, fie că nu-și dă seama ce i s-a întâmplat, fie că vrea să-și arate cu acest prilej înălțimea spiritului său, el e calm și rămâne neatins. *E îngrozitor, dară, ca ignoranța și vanitatea să fie mai tari decât înțelegerea*»[1]. Și aceste lupte și încercări, Marcus le ascunde cu grijă în adâncul sufletului său: viața l-a învățat că cei dimprejurul său, chiar de l-ar înțelege, tot nu-i pot fi de ajutor în suferința sa, dimpotrivă, i-ar profana-o numai, prin curiozitatea lor brutală și compătimirea lor jignitoare. «Retrage-te în tine însuți...»[2]. «Nimeni să nu audă de la tine vreo plângere asupra vieții de Curte, ori asupra propriei tale vieți»[3]; iar fața ta să nu exprime mai mult decât reflecțiunea și cinstea intimă: «o față mânioasă e ceva cu totul împotriva naturii»[4]. În liniște să ducă la bun sfârșit lupta dinlăuntrul său, și în seninătate să cultive relațiile necesare cu aproapele.

«Eu nu sunt vrednic să mă întristez pe mine însumi, căci nici eu n-am întristat cu voia niciodată pe un altul»[5], își zice ocazional Împăratul, mângâindu-și singur sufletul său înclinat spre melancolie. Căci, «de ce să poată niște spirite rude și inculte neliniști un spirit cult și înțelept? Ce e însă un suflet cult și înțelept? Acel care cunoaște originea și scopul lucrurilor și Spiritul (τὸν λόγον), care pătrunde întreaga lume ονοια și care conduce universul τὅ эπαν în toată eternitatea după perioade hotărâte»[6].

---

14. Lasă, la executarea sa prin otravă, vorbă fiului său, să nu caute răzbunare.
15. XI, 13.
1. V, 18.
2. VII, 28.
3. VIII, 9.
4. VII, 60 și 24/ – Cf. *v. Marci*, 16, 5; «erat enim ipse tantae tranquillitatis ut vultum numquam mutaverit maerore vel gaudio».
5. VIII, 42.
6. V, 32.

Și altădată, gândindu-se desigur mai ales la păcatele fratelui, soției și fiului său[1].

1. Verus era pătimaș, desfrânat (cf. Fronto, *ad Verum imp.* II, 6, p. 133) și incapabil pentru domnie: deja pe drumul spre Orient, unde fusese trimis de Marcus și de Senat împotriva parthilor (v. asupra războiului parthic dissert. lui Napp, *de rebus imp. M. Aur. Anton. in oriente gestis*, Bonn, 1879), el căzu bolnav la Canusium din pricina exceselor (Fronto, *l. c.*, și *v. Marci*, 8, 10–11; *v. Veri* 6, 7); apoi, însănătoșindu-se, nu se grăbi defel cu călătoria, pe când în Orient provinciile erau devastate de dușmanii biruitori (cf. pentru aceasta și citatele următoare; Cassius Dio, LXXI, 2. 1 sqq.), el vâna în Apulia și se preumbla cu muzică, pe mare, la Corint și Atena, ori pierdea vremea în desfrâu prin porturile mari ale Asiei, Pamfiliei ori Ciliciei (*v. Veri*, 6, 9); ajuns în Siria, el se așeză pe petreceri în Antiochia, lăsând războiul pe seama generalilor (Statius Priscus, Avidius Cassius, Martius Verus și alții), așa încât, în cele din urmă, tot Marcus trebui, din Roma, să poarte și grija expediției din Răsărit (*v. Marci,* 8, 12 sqq). Întorcându-se din Asia, Verus începu a pierde chiar respectul ce-l mai avea pentru Marcus, înconjurându-se cu liberți, histrioni, muzicanți, bufoni și alte specii de reprezentanți ai desfrâului oriental (cf. *v. Veri* 8, 6–11) și neglijând cu totul sfaturile fratelui său, el se lăsă definitiv în voia patimelor sale. Marcus fu atunci nevoit să-l poarte mereu cu sine, ca pe un bolnav. Astfel, când izbucni războiul la granița de Nord a imperiului – în 167 –, Verus fu luat mai mult cu de-a sila de fratele său în expediție, ceea ce nu înpiedeca însă pe Verus de a se ține și mai departe de petreceri. Dar acestea îi puseră în curând capăt vieții, în 169, printr-un atac de apoplexie (*v. Veri*, 9, 7–11).

În ce privește pe Faustina, soția sa, ea era o femeie frumoasă (așa ne-o arată busturile și monedele cu chipul ei: cf. J. J. Bernoulli, *Römische Ikonographie*, partea a II-a, vol. 2) și, precum spune însuși Marcus în *Commentarii*, I 17, de un caracter plăcut, devotat și simplu. Că în primii ani ai căsătoriei el a și trăit fericit cu ea, ne arată corespondența lui Marcus cu Fronto. (O bună descriere a vieții de familie a lui Marcus, pe vremea când trăia încă Pius, se poate găsi la Boissier în *Revue des deux Mondes*, 1868, 74, art. cit. p. 680). Totuși, izvoarele antice sunt de acord în a ne descrie pe soția lui Marcus ca pe o femeie ușuratecă, lipsită de orice dragoste și înțelegere mai adâncă pentru bărbatul ei, gata chiar a-l înșela, dacă plăcerea ori nevoia ar fi silit-o: *Vita Marci*, c. 19 (Commodus ar fi fost rodul dragostei ei cu un gladiator); c. 24–25 (Faustina e învinuită de trădare a soțului ei slab și bolnav, prin îndemnarea energicului general Avidius Cassius, la răscoală; aceeași știre și la Cassius Dio, LXX – și în *vita Avidii Cassii* 7, 1 și *passim*); c. 39 (adulteriile Faustinei). *Vita Marci*, c. 29, dă chiar numele a patru amanți ai Faustinei, care ar fi fost știuți de toată lumea, și numele lor spuse și lui Marcus de bufonii curții; și biografia Împăratului adaugă că acesta, deși știa tot, s-ar fi făcut a nu vedea nimic, ba chiar a înaintat în onoruri pe cei ce treceau drept iubiți ai Faustinei. Toate aceste știri fantastice sunt, firește, opera cunoscutei cronici scandaloase, care ne întâmpină la fiecare pas în *Istoria augustă*, turburând cu știrile ei «senzaționale» mersul regulat al celuilalt izvor principal, acesta excelent, care povestește scurt și precis, cu o rară exactitate, viața și faptele propriu-zise ale împăraților de la Hadrian înainte. Cu toate acestea, nu e mai puțin sigur că numai nepotrivirea de caractere între Marcus și Commodus n-ar fi fost în nici un caz în stare să nască o astfel de legendă

Iar dacă Marcus, atât în viața, cât și după moartea ei (cf. *V[ita] Marci*, c. 26: onorurile funerare) și–a iubit soția cu atâta statornicie, desigur că, pe lângă amintirea anilor fericiți din tinerețe, l–a predispus la iertare și stoicismul său. (Asupra legendei că Marcus nu s–a despărțit de Faustina din interese de stat: el căpătase, ca zestre, imperiul, pe care ar fi trebuit să–l dea înapoi: *V[ita] Marci*, c. 10, e de ajuns să spunem că autorul ei nu a cunoscut istoria: Marcus a fost ales de Hadrian ca viitor moștenitor, nu trebuind a se căsători cu Faustina, ci cu fiica Caesarului răposat, Aelius).

În sfârșit, în ce privește pe Commodus, «fiul gladiatorului», el arătă încă de copil înclinările rele ale caracterului său; oricât ar fi fost Marcus de prevăzător – și știm bine că n–a neglijat nici un mijloc pentru educația întru virtute a moștenitorului său – el, îngrijit, firește, și întristat de păcatele timpurii ale fiului, nu putea totuși să–l dezmoștenească, pentru simplul motiv că încă nu era pierdută orice speranță – nici chiar la moartea lui Marcus, când Commodus era de–abia de nouăsprezece ani. (Izvor principal pentru tinerețea lui Commodus: *V[ita] Commodi;* cf. *V[ita] Marci*, Cassius Dio, LXXII, Herodianus I etc.; asupra lui Commodus voi reveni în amănunte mai jos, când va fi vorba despre moartea lui Marcus.) El scrise: «Ce crud e de a nu îngădui oamenilor să tindă spre aceea ce li se pare lor potrivit și folositor! Și totuși tu, oarecum, nu le permiți să facă acest lucru, atunci când te iriți că greșesc. Căci ei se lasă pretutindeni furați spre păcat ca spre ceva potrivit și folositor lor. Tu zici: se înșeală. Atunci învață–i și arată–le aceasta, fără să te superi pe ei»[1]. Astfel, aceea ce bunătatea și spiritul său instinctiv de iertare îl dispunea, stoicismul îl învăța pe Marcus să practice față de membrii nevrednici ai familiei sale îndurarea îndelung răbdătoare a greșelilor și delicatețea liniștită în sfătuire. Cu conștiința împăcată putea el răspunde la întrebările ce și le pune în această privință în *Commentarii:* «Cum te–ai purtat până acum față de zei, de părinți, de frați, de soție, de copii, de învățători, de pedagogi, de prieteni, de rude, de cei din casă?[2] Ți se poate, până acum, față de toți, aplica versul: „Pe nimeni nu l–a rănit, nici cu fapta, nici cu vorba?“ Adă–ți, însă, aminte și prin câte ai trecut, și

calomnioasă cu privire la Faustina. (Însuși Iulian în *Caesares* îi impută lui Marcus – singura imputare ce are a o face *eroului* său – că a consacrat pe Faustina ca zeiță.)

1. VI, 27.
2. «Familia» sa: cu clienții și sclavii.

câte toate ai avut puterea de a îndura; și că istoria vieții tale e deja încheiată și slujba ta împlinită. Și câte lucruri frumoase ai văzut și câte plăceri ale simțurilor și suferințe ai disprețuit; câte glorii zadarnice ai trecut apoi cu vederea; față de câți răuvoitori te-ai arătat binevoitor»[1].

Marcus cultiva și aplica în viață mai ales acele principii stoice, care corespundeau caracterului său: sârguința[2] și iubirea de știință, bunătatea[3], blândețea, iubirea, modestia[4], pietatea, spiritul de dreptate[5] și adevăr. Consecvent lor, el profesa și practica principiul că bărbăția nu are de-a face cu violența și mânia, ci se manifestă în blândețe și liniște[6]; că nerușinarea, brutalitatea, necredința, ori șiretenia trebuiesc întâmpinate și combătute cu «antidoturile» lor – lăsate de zei omului înțelept: blândețea, delicatețea, credința, sinceritatea[7]; că a nedreptăți, a minți, a umbla după plăceri și a fugi de dureri, a nu fi indiferent față de ele ca și față de moarte și viață *e impiu:* căci rațiunea supremă ne-a dat viața pentru a o întrebuința potrivit originei ei divine, iar nu spre a o înjosi în tina păcatelor[8]. Sinceritatea e pentru Marcus, și organic, și ca învățătură stoică, piatra unghiulară a vieții sociale. El cere omului ca să i se poată ceti în privire

1. V, 31.
2. În această direcție Marcus mergea cu zelul său aproape până la exces: astfel, de repetate ori își face el imputări că nu se scoală destul de dimineață, ca să lucreze pentru binele public (V1; VIII, 12), deși organismul său delicat avea nevoie de odihnă cât de îndelungată.
3. Chiar la începutul domniei sale întâmplându-se o revărsare cumplită a Tibrului, urmată de foamete, Marcus ajută și mângâie în persoană, însoțit și de Verus, pe cei loviți de nenorocire: *V[ita] Marci*, 8, 5.
4. Astfel, el dădu voie aristocraților romani, să desfășure aceeași strălucire și pompă ca și casa imperială, la banchetele lor particulare: *v. Marci*, 17, 6; textual și la Victor, *Epit.* XVI, 8. El asculta apoi bucuros sfaturile înțelepte ale altora (vezi chiar vorbele lui în *V[ita] Marci*, 22, 4), urmându-le: cf. de pildă influența lui Pescennius Niger asupra lui Marcus, în ce privește reformarea administrației provinciale: *v. Pescennii*, 7, 2-3.
5. Cel mai frumos monument, ce și-a ridicat Marcus singur în această direcție e legislația sa privitoare la sclavi, femei și minori (*V[ita] Marci* și *Digesta, passim;* cf. Renan, *Marc-Aurèle*, p. 18 sqq.), în care el continua cu înțelepciune și energie opera începută de tatăl său Pius (cf. Lacour-Gayet, *o. c.*, p. 262 sqq.). Pentru activitatea sa ca judecător suprem vezi *V[ita] Marci,* 24 și Cassius Dio LXXI 6, 1 și cf. Philostratos, *v. Soph.* II, 1, 28-29.
6. XI 18. A *ceda*, atunci când vedem că părerea noastră e greșită, nu înseamnă a lucra împotriva libertății noastre: VIII 16.
7. IX, 42.
8. IX, 1.

curăţia inimii lui: *precum celor ce se iubesc, iubirea*, şi să nu fie nevoie de întărirea ei prin vorbe, care îndeobşte nu servesc decât la prefăcătorie[1]. Nesinceritatea, afectarea, poza îi sunt nesuferite: el are o adevărată oroare pentru binefacerea[2], ori modestia prefăcută, «căci mândria, care se laudă cu umilinţa, e cea mai insuportabilă din[tre] toate»[3]. De nenumărate ori, se face Împăratul pe sine însuşi atent să nu cadă în afectare ori închidere nesinceră în sine: «În senat, ca şi în viaţa de toate zilele, vorbeşte după cuviinţă, fără să devii afectat; vorbeşte cu înţelepciune sănătoasă»[4]; «cată de pătrunde în sufletul fiecăruia, dar îngăduie ca şi oricare altul să pătrundă în sufletul tău»[5]; «o sinceritate artificială e, dimpotrivă, ca un pumnal ascuns; nu există nimic mai ruşinos decât prietenia lupului din fabulă»[6]. Că Marcus s-a ţinut strict de aceste precepte, dovedeşte şi sinceritatea sa – mai sus expusă – faţă de Fronto, cu prilejul crizei provocate în sufletul principelui de luptă între retorică şi filosofie[7].

Tot ca o manifestare a sincerităţii sale stoice sunt de privit şi înseşi *Commentariile* sale: fiecare rând din ele arată că Împăratul nu le-a scris pentru public, ci pentru sine însuşi, făcându-şi confesiunea silinţelor şi întârzierilor sale pe calea virtuţii, mulţumind cu umilinţă şi recunoştinţă oamenilor şi Divinităţii pentru ajutorul ce i-au dat, mustrându-se pe sine pentru slăbiciunea sa şi îndemnându-se la statornica sârguinţă pe calea datoriei. Marcus – bătrân acum – îşi împlinia zi de zi, în aşteptarea sfârşitului său firesc, ori năprasnic[8], examenul aspru al conştiinţei sale, nu în vreun palat împărătesc, în tovărăşia filosofilor, ci pe câmpul de luptă, la graniţa dunăreană a imperiului, după oboselile de peste zi ale vieţii de lagăr şi campanie, în singurătatea «cortului» său, în faţa numai a geniului său neîndurat, – care-i cerea suprema sfinţenie, fără a-i da speranţa unei alte vieţi, decât cea din această lume[9].

1. XI, 15.
2. XI, 18.
3. XII, 27.
4. VIII, 30.
5. VIII, 61.
6. XI, 15.
7. Vezi «confesiunea» lui Marcus în Fronto, *ad M. Caes.* IV, 13.
8. Ciuma care bântuia de ani de zile în imperiu, nu se stinsese cu totul, iar războiul cu germanii era plin de grele primejdii chiar pentru împărat, întrucât el conducea, în persoană, operaţiile.
9. Tăria de caracter arătată de Marcus faţă de sine, el o manifestă, pe de altă

Marcus și doctrina stoică

Doctrina veche stoică încearcă, trecând prin sufletul lui Marcus, o schimbare în sensul caracterului pios și caritabil al noului ei adept: ea luă oarecum o nuanță «creștină».

Intelectualismul rigid și auster al Porticului vechi fusese, la romani, deja de Seneca îmblânzit prin accentuarea principiilor sociale despre fraternitatea umană, și prin susținerea – am putea zice, pentru prima dată – consecventă, a teoriei iertării. Dar urmașii lui Seneca, și în special Spictet – poate tocmai pentru că era grec – puseseră iarăși punctul de greutate pe grija de propriul suflet și pe educarea lui științific–filosofică, reintronând vechea intransigență în materie de sentiment și de convenții sociale.

Marcus cunoscu stoicismul la început mai ales prin Epictet. Regulile practice de conducere în viață, pe care acesta le dădea într-o formă populară, simplă și clară, îi fură desigur primul element, încă din anii tinereței, necondiționat simpatic și familiar în filosofia maestrului său. Cu timpul, principele avu însă apoi prilejul să cunoască nu numai stoicismul, dar întreaga filosofie greacă în izvoarele ei prime. Despre o predomnire a înrâuririi directe a lui Epictet asupra lui Marcus și în anii de maturitate

parte, atât în viața de familie, cât și în cea publică. La moartea lui Verus, el mărită pe văduva acestuia, fiica sa Lucilla, cu excelentul Claudius Pompeianus, un sirian de naștere (deci, pentru un roman, oarecum de o rasă inferioară) și un om deja matur, ca vârstă și serios, ca fire (deci neplăcut Lucillei, fiica întru toate asemenea mamei ei Faustina, de care și fu chiar susținută în opoziția la hotărârea lui Marcus): vezi *V[ita] Marci*, 20, 6–7; cf. Herodianus, I, 2, 2; cf. A. Michaelis, *die Marcussäule auf Piazza Colonna in Rom*, în *Preussische Jahrbücher*, vol. 87 (1897) p. 483. Când soldații îi cerură pe vremea războiului germanic creșterea soldei, el le respinse rugămintea, aducându-le aminte că tot de la părinții lor nevoiași ar trebui luați banii de lipsă (Cassius Dio, *Exc.* ed. Sturz IX, p. 118 Ed. Boissevain n-o am momentan la îndemână; cf. Zonaras, *Hist.* XII, 2). Când Avidius Cassius se răsculă, proclamându-se împărat, Marcus își păstră toată liniștea, iar după ce acela fusese ucis de proprii soldați, Marcus luă în apărare familia și tovarășii ori ajutătorii lui în răscoală, pe care Senatul, în zelul lui lingușitor, voia să-i pedepsească cu ultima asprime (*V[ita] Marci* c. 24 și urm.; *v. Avidii Cassii, passim*). Războiul germanic sărăcind cu totul tezaurul, Marcus puse să se vândă toate obiectele prețioase ale casei imperiale (podoabe, haine, vase, pietre scumpe). După terminarea cu noroc a expediției și restabilirea finanțelor statului, el răscumpără de la particulari acele odoare, fără a-i sili, însă, la înapoiare, dacă doreau să le păstreze: *V[ita] Marci*, 17 și 21; Eutropius, *Brev.*, VIII, 13; Victor, *Epit.*, XVI 9 sqq.; Zonaras *Hist.* XII, 1 (după Cassius Dio).

ai acestuia, nu poate fi dară vorba. Dimpotrivă, impresia puternică avută în tinereţe la citirea *Însemnărilor* lui Epictet fu durabilă. Marcus păstră toată viaţa înclinarea sa spre morala practică şi antipatia faţă de speculaţia pur dialectică–metafizică. Tot astfel, caracterul religios al filosofiei lui Epictet îi fu, şi mai târziu, deosebit de simpatic lui Marcus, a cărui pietate adânc sinceră fusese încă crescută prin pilda vie a împăratului, tatăl său.

Ceea ce însă ridica morala lui Marcus mai presus de cea a maestrului său, dându-i o valoare şi mai larg omenească, era punctul de vedere *pozitiv*, pe care principele îl apăra, în ce priveşte activitatea în sânul societăţii şi al statului şi, nu mai puţin, îmblânzirea şi înnobilarea doctrinei despre propria educaţie spre virtute, prin exaltarea virtuţilor sociale ale devotamentului şi iertării.

Precum am observat deja, *Commentariile* lui Marcus sunt lipsite de orice orânduire sistematică a materiei şi cuprind însemnări, reflecţiuni şi maxime de interes, mai înainte de toate *personal*. Totuşi, forma şi valoarea «însemnărilor» sunt general omeneşti. Şi dacă introducem noi azi sistema în foile răzleţe ale *Commentariilor*, clasificând diferitele gândiri după categoriile filosofice cărora aparţin, vom găsi că reflecţiunile lui Marcus sunt rodul unei judecăţi solide şi consecvent stoice.

Fireşte, nu vom da acum aici o expunere amănunţită a stoicismului lui Marcus, întrucât, în esenţa ei, doctrina Împăratului nu se deosebeşte de cea a predecesorilor. Dimpotrivă, anume vederi metafizico–morale şi procedări de ordin metodologic, particulare lui Marcus şi caracteristice pentru înrâurirea temperamentului său asupra doctrinei ce profesa vor trebui, măcar pe scurt, relevate în cele imediat următoare.

Totul e în prefacere[1]. Nu există decât naştere şi moarte, în sânul aceloraşi elemente. Materia–forţă universală e izvorul şi oceanul, din care pleacă şi la care se întoarce orice existenţă singuratecă. Corpul şi sufletul omului se dizolvă prin moarte şi funcţiunile elementului primitiv etern, din care s–au născut[2]. Conştiinţa despre *prefacerea* tuturor lucrurilor e începutul şi baza vieţii morale: liniştite şi binefăcătoare[3]. Tot ce se întâmplă e hotărât de o lege imutabilă: supunerea la poruncile ei, mulţămirea

1. Cele mai multe din propoziţiile filosofice ce urmează sunt lipsite de note trimiţătoare la textul *Commentariilor*, întrucât ele exprimă într–o formă scurtă şi pregnantă teorii şi principii, ce revin, cu tot felul de dezvoltări şi repetiri, la fiecare pagină a «Confesiunilor» lui Marcus.

2. V, 13.

3. X, 11.

cu ordinea stabilită în natură, urmarea «legii» universale sunt datoria capitală a omului. Precum lumea n-a fost creată la întâmplare, tot astfel nici fenomenele izolate nu sunt întâmplătoare. Totul își urmează drumul stabilit de Providență. Soarta omului e opera conștientă a rațiunii supreme, a legii[1]. «Zeii», «corpurile» cerești sunt și ei supuși legii universale: astfel, omul stă sub aceleași orânduiri ca ei[2]. Rezultă, dară, cu necesitate, că omul trebuie să se plece în adorare înaintea puterii supreme, onorând pe zei și cultivând sufletul său: ambele, expresii ale divinului etern[3].

«Câștigându-ți aceste nume: bun, modest, veridic, înțelegător, statornic, nobil, ia seama să nu fi apoi tocmai dimpotrivă numit; iar dacă ai pierde aceste nume, recâștigă-ți-le fără întârziere. Ia însă aminte, că vorba «înțelept» (ἔμφρων) înseamnă a examina toate cu grijă și atențiune; iar «statornic» (σύμφρων) a primi cu voie bună tot ce ne-a atribuit natura universală; și «nobil» (υπέρφρων), înălțarea părții cugetătoare a sufletului tău peste orice mișcare blândă ori aspră a cărnii, ca și peste gloria zadarnică și moarte și cele de același fel. Dacă te vei menține în posesiunea acestor nume, fără să dorești a fi numit cu ele de alții, atunci vei deveni un *altul* și vei intra într-o altă viață. Căci a rămâne așa cum ai fost până acum, și a te chinui și întina într-o astfel de viață, ar însemna să fii prea nesimțitor și robit existenței, - ca acei luptători cu fiarele, pe jumătate sfâșiați, care, plini de răni și sânge închegat cu praf, se roagă să fie păstrați pentru a doua zi, deși totuși vor trebui să fie aruncați în aceeași stare acelorași unghii și mușcături.

Întrodu-te, dară, în cercul acestor câtorva nume și dacă poți stărui în ele, rămâi aici, ca și cum te-ai fi mutat în Insulele Fericiților. Dacă vei simți însă, că decazi și nu biruiești, retrage-te cu curaj în vreun colț, unde să te poți menține, sau chiar pleacă cu totul din viață, fără mânie, ci simplu, și liber, și modest, făcând măcar acest singur lucru în viață, de a ieși astfel din ea. Pentru a-ți aminti, însă, mereu acele nume, îți va fi de mare ajutor aducerea-aminte de zei, și de aceea, că aceștia nu vor să fie lingușiți, ci doresc ca toate ființele raționale să le *devie asemenea* lor; și că, precum nu e smochin, decât aceea ce împlinește menirea unui smochin, ori câne, [decât aceea ce împlinește] pe aceea a unui câne, ori albină, pe aceea a unei

1. X 25.
2. VIII 2. Doctrina aceasta ne întâmpină deja la Cleanthes în imnul către Zeus.
3. Cf. XII, 28.

albine, tot așa nu-i om, decât acela ce dovedește prin fapte a fi un om»[1].

Acesta e rostul și menirea vieții. Aceasta înseamnă a trăi conform naturii. «Dacă oamenii nu te suferă ca atare, n-au decât să te ucidă, căci e mai bine să mori, decât să trăiești ca ei»[2].

Marcus revine mereu asupra însemnătății propriei convingeri și a excelenței și puterii rațiunii. Aceasta ne arată, fără a da vreodată greș, calea spre virtute. Noi n-avem decât a-i urma cu credință, și vom fi salvați.

Prin rațiune, care a fost dăruită de zei deopotrivă tuturor oamenilor, aceștia sunt *frați* între ei. Dacă unii păcătuiesc, aceasta provine din necunoștința binelui și a răului: ei au lăsat în părăsire cultivarea rațiunii și au fost cuceriți de înclinările rele. Tu, însă, care știi pricina greșalei lor, nu te supăra pe ei, iartă-i, ajută-le să se îndrepte, iubește-i. Simpatia generală ne e dictată de însăși natura noastră[3]. Binefacerea e o funcțiune organică a vieții înțelepte[4]. A ierta e a te asemăna zeilor[5], înainte de a pleca din această viață, e o datorie sfântă a ierta pe dușmani[6]. Mai mult decât atât, zeii ne arată chiar că trebuie să iubim pe dușmanii noștri[7]. Marcus formulează datoria capitală a omului, astfel: «adorează pe zei, fă bine oamenilor»[8]. Misiunea noastră socială e cu cea mai mare energie predicată de Împărat: omul e legat de societate întocmai ca o ramură de copacul ei. A ne separa de societate e o crimă împotriva bunătății divine, care ne-a făcut darul acesta neprețuit, al vieții sociale[9]. Toate cele *nouă porunci* formulate de Marcus, cu privire la conducerea în viață, privesc relațiile omului cu aproapele[10]. În sfârșit, Împăratul glorifică expres, [drept][11] cea mai înaltă și principală virtute, *dreptatea*[12]; iar în alt loc, el spune: *bine* e numai aceea ce folosește Roma

1. X, 8.
2. X, 15; aceeași gândire și în cap. 32.
3. II, 1, VII 22, IX 9 etc.
4. IX, 42 și în general, foarte des.
5. IX, 11.
6. VIII, 47.
7. VII, 22 și IX, 27.
8. V, 33.
9. XI, 8.
10. XI, 18.
11. În text: „ca“ (*n. ed.*).
12. XI, 10.

(activitatea cetățenească) și lumii (activitatea generală omenească – în virtutea egalității și fraternității stoice)[1].

Mijlocul prin care Marcus caută a se readuce pe sine – și astfel, în general, a readuce pe oameni la virtute – nu e nici teama de zei, nici răsplata unei vieți viitoare, ci e dovedirea nimicniciei vieții pământești. Coborând astfel măririle noastre la adevărata lor valoare, el ne ajută să nu le mai prețuim așa de mult, încât chiar virtutea să o sacrificăm adesea lor.

Ce e omul, ce sunt micile lui patimi față de infinitatea universului și eternitatea timpului? Cele mai strălucitoare glorii omenești cad repede pradă uitării. Marcus nu obosește de a da mereu pilde în această privință. Dar și în general, el întrebuințează cu predilecție comparații *cosmice*[2]. Firesc lucru, orice mărire omenească se preface astfel într–un pumn de țărână, într–un abur de o clipă. Această înclinare trist–sceptică e caracteristică întregii metafizice a lui Marcus. Consecvent ei și materialismului stoic, Împăratul neagă și existența de după moarte a sufletului: corpul nostru se unește cu materia primă, rațiunea noastră cu forța primă, – din care cele două funcțiuni ale aceluiași element universal și etern au plecat, spre a se izola și concretiza, un moment, într–o ființă organică[3]. Nașterea și moartea omului sunt numai transformări de elemente, prin agregare și dizolvare.

Și totuși, din această concepție metafizică asemănătoare celei budiste, Marcus nu derivă o morală a contemplărei pasive, ci, precum am văzut, el cere omului o viață de acțiune și de luptă[4]. Căci în nimicnicia a tot ce–i omenesc, Împăratul lasă să strălucească și o rază din eternitatea divină: *rațiunea* noastră. Prin ea suntem înrudiți cu zeii și cu nemărginirea. E o nevrednicie fără seamăn a nu cultiva acest tezaur ceresc, spre a putea trăi, prin el, chiar aici pe pământ, o viață divină. Totul e van, afară însă de rațiune. Ea singură dă preț vieții. Viața celor ce–și lasă rațiunea înăbușită de instinctele oarbe și violente e zadarnică și moartă. Întrebuințarea dreaptă a rațiunii, așa ca să ajungem la virtute – singurul scop și rost al existenței omenești – nu are însă nevoie

1. VI, 44.
2. Cf. VI, 36 și urm.
3. Cf. VII, 18, 32; VI 28; IV 21.
4. Ce–i dreptul, Marcus nu–și face iluzii asupra influenței repezi a filosofiei asupra moralității oamenilor; el zice chiar textual: «nu nădăjdui într–un stat al lui Platon, ci mulțămește–te să îndrepți măcar cât de puțin lucrurile și nu privi acest mic progres ca o izbândă fără însemnătate» (IX 29). De fapt Marcus făcu o întreagă sumă de reforme cu privire la moralitatea și umanitatea publică (vezi *V[ita] Marci, passim*).

de o eternitate. Chiar într-un timp scurt se poate ajunge la virtute. Zeii ne-au dat fiecăruia numărul de ani, ce au crezut că ni se cuvine. Datoria noastră e de a întrebuința cu înțelepciune timpul dăruit. Nici o osteneală și nici o suferință nu trebuie să ne fie prea mare, pe calea spre virtute. În curând, moartea ne va aduce odihna vecinică. Căci viața e activitate, moartea e liniște[1]. Ambele sunt deopotrivă vrednice de binecuvântare. Frica de moarte e cel mai neînțelept lucru cu putință. Ea doară nu ne face nici un rău, nu constituie nici o nenorocire. Tot așa ca și nașterea, ea e un proces firesc, precum îl observăm zilnic împrejurul nostru, în lumea plantelor și a animalelor. E vreo floare nenorocită, pentru că, după ce a respirat lumina soarelui, atâta cât prin tăria organismului ei era în stare, se ofilește și cade la pământ? «Trăiește, dară, clipa aceasta de timp potrivit naturii; apoi desparte-te cu senină blândeță de lumea de aici, întocmai ca oliva coaptă, care cade, slăvind ramura, ce a purtat-o și mulțămind arborelui, ce a născut-o».[2] «Tot ce-ți place ție, o, *cosmos*, îmi place și mie. Nimic nu mi-e prea devreme, nimic prea târziu, ce ție ți-e la timp. Tot ceea ce vremile tale aduc, mi-e un fruct plăcut, o, natură! De la tine vin toate, în tine sunt toate, la tine se întorc toate».[3] Panteismul lui Marcus ia aici o înfățișare aproape mistică. Alteori, tonul Împăratului e însă mai conștient-trist. Moartea îi apare numai ca o mântuire de lumea rea și nevrednică de aici.[4] Întotdeauna, însă, și din toate punctele de vedere, teama de moarte e combătută cu neobosită stăruință de Marcus. Și sfaturile și pildele asupra necesității și firescului ei ne întâmpină la fiecare pas în *Commentarii*. Aproape am putea spune că Marcus, ca și Lucretius, găsește de multe ori un motiv de ardoare pentru predicarea virtuții vieții și păcii morții, tocmai în teama proprie de necunoscut, în groaza involuntară, adânc omenească, dar pentru un stoic, cu totul condamnabilă, de ceea ce e dincolo de pragul vieții și al morții.

Scepticismul lui Marcus

Marcus nu are în sine tăria de convingere teoretică a lui Platon, pentru care concluziunea raționamentelor sale asupra nemuririi, chiar personale, a sufletului, e un adevăr imutabil.

1. Cf. VI, 28.
2. IV, 48.
3. IV, 23.
4. Cf. IX, 3, X, 36, VI, 59, VII, 3, etc. etc.

Împăratul roman e sceptic. El, care cu vorba și cu fapta, *crede* în zei[1], nu o dată se surprinde îndoindu-se de existența lor și căutând a stabili legea morală umană, nu pe Providență, ci pe necesitatea inexorabilă a unității lumii, din care noi suntem numai o parte și, ca atare, legați de ea în toate gândurile și acțiunile noastre: «Fie că privim lumea ca un agregat de atomi, fie că o socotim drept un tot organic, sigur e că eu sunt o parte din totul guvernat de natură și că, apoi, eu stau în strânsă legătură cu toate părțile mie omogene»[2]. «Dacă răul îți vine de la tine, de ce-l faci, iar dacă vine de la altul, pe cine învinuiești? Pe

---

1. Și anume, ca un păgân sincer și convins, care nu numai profesează, dar și practică – în calitate de mare preot – cultul strămoșesc. Marcus crede, ca și contemporanii săi (vezi asupra credinței în vise a sofiștilor Polemon și Aristides, Lacour-Gayet, *o. c.*, p. 370 sqq.), în comunicarea zeilor cu oamenii prin vise: vezi în *Commentarii*, I, 17: mulțămirea adusă de el zeilor pentru leacurile, ce i-au comunicat prin vis împotriva bolii sale, și IX, 27: zeii își arată bunavoință prin visuri și oracole chiar față de cei răi, pe care-i iartă și îi iubesc. Deja în *corespondența* lui Fronto, putem vedea ce zelos adorator al zeilor e Marcus (cf. p. 47 sqq.); pilda tatălui său Pius i-a fost anume și în această privință hotărâtoare (cf. asupra religiozității lui Pius și a vremii sale lacour-Gayet. *o. c.*, p. 274 și cap. XIV, p. 352 și urm.). Ca împărat, Marcus practică în cea mai largă măsură toate cultele păgâne: cf. *v. Marci* 13, 1–2; «tantus autem timor belli Marcomannici fuit, ut undique sacerdotes Antoninus acciverit. *peregrinos ritus impleverit* (vezi pentru cultul lui Glycon, cu sacrificiul a doi lei în Dunăre, scena de pe columna lui Marcus din Roma, iar în general pentru religia lui Alexandru din Abonoteichos, Renan, *Marc-Aurèle*, p. 48 sqq.), Romam omni genere lustraverit retardatusque a bellica profectione sit. Celebravit *et romano ritu lectisternia* per septem dies»; cf. și Galenus, *de libr. propr.* 2, ed. Kühn XIX p. 18–9 se iniție în mysteriile eleusine, la Atena (*v. Marci* 27, 1; Philostr. *v. soph.* II, 10, 7, – și în general pentru inițierea atât a lui Marcus, cât și a fratelui său Verus și a fiului său Commodus, Dittenberger, *Sylloge* I, n. 408, 409, 411 și notele 7 și 8 la n. 411); ridică diferite temple, printre care e de notat cel al Bunătății, pe Capitol, ca dovadă a cultului său pentru această virtute (Cass. Dio LXXI, 34); merse cu sacrificiile aproape până la risipă (cf. Tillemont, *hist. des emp.* II p. 2, p. 399 și 513), astfel încât, după mărturia lui Ammianus Marcellinus, se născuse chiar epigrama: οι βόες οι βουχοι Μάρχῳ τῳ Καίσαπι χαιρειν. αν πάλι νιχήσης, αμμες απωλόμεθα (XXV, 4, 17: [Iulianus] superstitiosus magis quam sacrorum legitimus observator, innumeras sine parsimonia pecudes mactans, ut aestimaretur și revertisset de Parthis, boves iam defuturos, Marci illius similis Caesaris, in quem id accipimus dictum...); în sfârșit cu toată blândețea sa față de creștini (cf. diferitele «apologii», ce i s-au adresat de către aceștia, la Renan, *o. c.*, *passim*), el nu suspendă legislația barbară privitoare la dânșii, deoarece nu-i înțelegea decât ca pe niște fanatici încăpățînați, care caută moartea numai din îndărătnicie (întocmai exprimat, în *Commentarii* XI, 3), și astfel persecuțiile împotriva lor continuară fără întrerupere și pe vremea lui (cf. Renan, *Marc-Aurèle*, p. 53 sqq. și *passim*).
2. X, 6.

atomi, ori pe zei? Și una, și alta e fără sens. Nimeni nu-i de acuzat. Căci dacă poți, îndreaptă pe autor; dacă nu poți aceasta, măcar lucrul însuși; și dacă nici aceasta nu ți-e cu putință, la ce-ți folosește învinuirea? Căci fără scop nu trebuie nimic făcut».[1] Foarte clar formulează Marcus putința unei vieți morale chiar fără zei, într-un fel, care aproape nu se mai deosebește deloc de al lui Epicur, în altă parte: «dacă, deci, zeii nu se amestecă în nimic din ce ne privește, atunci trebuie ca noi să hotărâm asupra noastră și să cercetăm ceea ce ne este, ori nu folositor. Folositor e, însă, fiecărei viețuitoare, aceea ce corespunde orânduirii și naturii sale».[2]

Ce-i dreptul, Marcus reușește totdeauna a alunga îndoiala, și, în perfecta renunțare la toate strălucirile vieții acesteia, el își îndreaptă iară sufletul spre idealul resignării întru poruncile Providenței. E o luptă sfântă lupta lui pentru împlinirea datoriei *naturale*, de perfecțiune umană, întru propria înnobilare și iubirea aproapelui. Dar lupta sa e tristă, căci e fără speranță: cel bun ca și cel rău se dizolvă deopotrivă în infinitul impersonal și rece. De aceea, tăria de caracter, setea de sacrificiu pentru «viața potrivit naturii», cerute de Marcus și de stoicism, trec peste puterile omului obicinuit. Mai mult chiar, ele cer firi speciale, înclinări deosebite spre un martiriu de o natură particular de aridă. Căci înlăturarea *speranței* în răsplata virtuții e poate nu numai «supraumană», ci chiar «antiumană». Omul din popor, care ajută pe aproapele, ca și eroul gândurilor, care se simte înrudit cu zeii, socotesc ca un drept al lor o separare a soartei lor de cea a celor răi, ori neînțelepți. Platon, ori «samariteanul» cred, trebuie să creadă, deopotrivă, în nemurirea sufletului. De aceea, doctrina creștină a răsplătirii faptelor bune în viața de apoi, tocmai pentru că a răspuns unei nevoi inerente spiritului omenesc, a putut face mult mai mult bine, răspândi infinit mai multă pace, îndrepta mult mai activ spre virtute, decât ar fi putut vreodată îndemna stoicismul cu învățăturile sale așa de auster-nobile și așa de arid-ideale.

Marcus însuși era, ce-i dreptul, destul de tare, pentru a îndura orice asprime, destul de devotat filosofiei, pentru a împlini orice renunțare: doctrina *virtuții pentru virtute*, lui, nu-i era prea sus. Crizele sale sufletești se isprăveau totdeauna cu biruirea slăbiciunii omenești, care încercase o clipă a-l abate de la calea virtuții, iar practica stoicismului său fu încă și mai consecventă decât teoria.

1. VIII, 17.
2. VI, 44; cf. VII, 31 etc.

Căci aceasta operă și cu ipoteze metafizice, nesigure, pe când practica se mărginea la fapte hotărâte, mai ușor de apreciat etic, chiar numai după preceptele de ordin general ale filosofiei stoice.

Așa se și explică de ce Marcus putu, în practică, păstra fără întrerupere aceeași atitudine binevoitoare și iertătoare față de familia sa, cea așa de neasemenea lui, iar ca împărat nu șovăi nici o clipă în apărarea statornică a binelui public: ca religiune națională, ca integritate teritorială, ca stare generală materială și morală. Căci nu e nici o îndoială. Atâtea pricine de întristare, în familie și în imperiu deodată, n-a avut nici un alt împărat mare al Romei. August, Tiberiu, Hadrian au suferit mult. În special Tiberiu a trăit «infernul lui Dante» aici pe pământ. Dar nici pe unul nu i-au lovit ca pe Marcus, și ca împărați, nenorocirile unui adevărat sfârșit de lume: ciuma endemică și alte molime, ani răi și foamete, războaie la toate granițele, răscoale ori tulburări prin provincii, cumplite năvăliri barbare pe tot hotarul nordic al imperiului, revolta și înalta trădare a celor mai buni generali și, ca încoronare a toate, răspândirea biruitoare a creștinismului, distrugător al statului și societății antice.

Împăratul știu să facă față la toate.[1] Dacă n-ar fi fost în cele din urmă și el răpit de una din molimele ce bântuiau în imperiu, el ar fi întins granițele culturii romane până la Oder și Nistru[2], schimbând poate pentru totdeauna fața Europei și dând un alt curs istoriei civilizației. Așa însă, soarta sa funestă l-a urmat cu îndărătnicie până la mormânt, făcând ca toate silințele sale să se risipească în zadar, și în locul păcii și prosperității să-i urmeze anarhia și decadența cu vrednicul lor tovarăș: Commodus, – *din voia destinului*, fiul lui Marcus! [...]

Marcus și posteritatea antică

Posteritatea știu, dimpotrivă, să prețuiască, după cuviință, pe bunul Împărat. Deja la moartea lui Marcus se putu observa schimbarea în părerea lumii antice despre filosoful încoronat. Majestatea, cu care Marcus trecuse de la cele pământești, înghețase pe buzele tuturor scepticilor surâsul binevoitor, ce i-l consacrau de obicei. Golul ireparabil, lăsat de împăratul repausat, deschidea ochii și acelora, care pentru slăbiciunile, ori greșelile lui infime, îl condamnaseră în viață ca slab, ori incapabil. Înălțarea acum

1. Vezi mai sus, notele.
2. Cf. *V[ita] Marci* 27, 10 și 24, 5.

pe tronul Romei a unui împărat, cum de la Caligula ori Nero, lumea aproape uitase că ar mai putea exista, sanctifică definitiv virtuţile de om şi împărat ale celui pe veci adormit. Şi tot ce făcuse Marcus bun în viaţă, în pace şi în război, în justiţie, morala publică ori administraţie, fu acum băgat de seamă şi preţuit cu recunoscătoare căinţă[1].

Numele Antoninilor deveni prin Marcus sfânt. Înclinarea spre iertare a posterităţii consacră şi pe Verus, şi astfel, în analele Imperiului, treimea Pius, Verus, Marcus deveni simbolul perfecţiunii împărăteşti, către care supuşi, ca şi stăpânitori priviră în vemile ce urmară, cu egal de sinceră adorare[2]. În special, Pius şi Marcus deveniră divinităţile tutelare ale Imperiului: numina rei publicae[3]. Virtuţile lui Marcus deveniră obiectul de studiu şi nobilă ardoare a împăraţilor măcar cât de cât idealişti, care-l urmară. Severus dădu fiilor săi numele Antoninilor, ridică în cinstea lui Marcus chiar pe nevrednicul Commodus printre *divi*, întemeie tradiţia de a se da împăraţilor numele de Antoninus cu aceeaşi sacră însemnare ca Augustus şi lăsă cu limbă de moarte să fie aşezat spre vecinică odihnă *«în mormântul lui Marcus»*.[4] Macrinus purtă acelaşi cult lui Marcus, silindu-se să-i semene măcar în înfăţişarea sa externă[5], dacă altfel nu era în stare, şi socotindu-se mult mai fericit de a fi tatăl unui Antonin (aşa îşi numise fiul, care, ca împărat – fără împărăţie – fu Antoninus Diadumenus), decât că el însuşi a devenit împărat.[6] Şi, pentru a trece peste împăraţi ca Heliogabalus, Severus Alexander, ori Gordianii, – pe care geniul lor rău, ori o soartă protivnică (Severus Alexander) i-a împiedicat de a face cinste numelui Antonin,

1. Marcus fu la moarte adorat ca zeu ocrotitor al statului, *protitius deus*, în chip unanim de senat şi popor, la un loc – *non divisis locis sed in una sede* –, ceea ce până atunci, la obicinuitele consacrări ca *divi* ale împăraţilor, nu se mai întâmplase (*V[ita] Marci* 18, 3); entuziasmul fu aşa de general, încât cei ce nu ar fi avut în casă imaginea lui Marcus, erau consideraţi ca sacrilegi, şi până în secolul al IV-lea rămase ca datină în multe case, ţinerea lui Marcus printre zeii penaţi (*V[ita] Macri*, 18, 5 şi urm.).

2. *Vita Anton. Diadumeni* 7, 1–7 şi 8, 1. Caracteristice sunt cuvintele (7, 4):. «.. ut scirent omnes Antoninos pluris fuisse quam deos ab trium principum amore, que sapientia, bonitas, pietas consecrata sit, in Antonino pietas, in Vero bonitas, in Marco sapientia». Cf. şi *V[ita] Opilii Macrini* 7, 7 şi *v. Alex. Sev.* 9,1.

3. *Vita Sereri* 21, 4.

4. *Ibid.* 19, 2-3; 20; 22; *v. Caracalli* 9 şi *v. Getae* 2.

5. Cf. Herodianos V 2, 3–4 şi V 1, 8.

6. *Vita Opilii Macrini* c. 3, 7, 10; *v. Diadumeni* 7, 1–7 (scrisoarea, şi celelalte «documente», false; tradiţia menţionată în ele, exactă), 8, 1; cf. c. 1, 2 etc.

adorat, ori chiar şi purtat de dânşii[1] –, să ne oprim mai mult asupra a trei împăraţi, care, prin meritele lor personale, şi-au câştigat un nume etern în istorie şi pentru care Marcus a fost un zeu protector, un ideal de virtute, o imagine sublimă a sfinţeniei omeneşti.

Diocleţian onora pe Marcus ca divinitate prin excelenţă protectoare a casei sale, şi spunea că doreşte să i se asemene «prin viaţa şi clemenţa» sa;[2] Constantin venera astfel numele Antoninilor, încât ţinea imaginile în aur ale lui Pius şi Marcus printre cele ale penaţilor săi Constanţii şi Claudii, şi se silea a-i imita şi în cultul virtuţii;[3] în sfârşit, Iulian nu numai şi-a luat pe Marcus de pildă în toată viaţa şi activitatea sa[4], dar admiraţia, pe care a purtat-o împăratului filosof, el a exprimat-o şi în entuziaste imnuri de laudă – în formă alegorică[5], ori directă[6] – înfăţişând oarecum, la fiecare pas, creştinilor, pe care-i combătea, imaginea unei imaculate sfinţenii păgâne, întru nimic mai prejos de sfinţeniile – nu totdeauna ireproşabile – ale noii credinţe[7].

Nu mai puţin ca poporul[8], ori împăraţii, cultiva apoi şi istoriografia antică memoria lui Marcus. Am observat deja mai sus simpatia cu care scriitorii *Istoriei Auguste* au povestit despre Marcus[9]. Dacă şi Marius Maximus, în a sa amănunţită *Vita Marci*, care e citată ca izvor special de *Istoria Augustă*[10], era tot aşa de favorabil lui Marcus, nu se poate afirma cu siguranţă; dimpotrivă, ştim că Maximus a fost foarte rău intenţionat faţă de Faustina[11], pe care apoi, în parte, *Istoria Augustă* caută a o

1. *Vita Antonini Jeliogabali*, c, 1, 2, 3, 17, 18 şi 34; *v. Alex. Sev.*, c. 5 şi urm., *v. Gord.*, 4, 7–8.
2. *Vita Marci*, 19, 12; cf. c. 20.
3. *Vita Heliogabali*, 2, 4.
4. Ammianus Marcellinus, XVI, 1, 4; XXII, 5, 4–5; Eutropius, *Brev.*, X,16, 3.
5. În *Banchetul* său (cu titlul luat după Platon!) – *Caesares*, pag. 312 şi urm., – unde, cu dragoste şi adâncă admiraţie e caracterizat Marcus, atât ca suflet (tot «tratatul»), cât şi ca înfăţişare externă (p. 317 B – D: privirile şi faţa plecate de griji, îmbrăcămintea simplă, iar corpul ajuns prin abstinenţă strălucitor şi transparent ca lumina soarelui).
6. Cf. Iulian, *ep. ad Themist.*, ed. fragm. de Herlein, p. 253 B.
7. Cf. Amm[ianus] Marc[ellinus] XXII, 5, 4–5 şi Eutrop[ius], *Brev.* X 16, 3.
8. Astfel e de notat, că Marcus fu numit după moarte în inscripţii destul de des *Pius:* cf. CIL. Indices, *passim*.
9. Cf. în indicele ed. lui H. Peter toate pasagiile, în care e vorba de Marcus.
10. Cf. *v. Avidii Cassi*, 9, 5–12. Foarte des citat, pentru istoria împăraţilor de la Traian până la Elagabal: v. indicele lui H. Peter.
11. *Vita Avidii Cassii* 9, 9.

reabilita[1]. Cassius Dio, deși recunoaște foarte imparțial meritele lui Marcus, nu se vede a fi făcut parte dintre admiratorii necondiționați ai Împăratului filosof, iar despre Faustina el e înclinat a judeca la fel cu Marius Maximus[2]. Dimpotrivă, puținele capitole, ce a avut prilejul să scrie Herodianos, contemporanul mai tânăr al lui Dio, în a sa istorie της μετα Μάρχν βασλείας, despre Marcus însuși, trădează un așa cult sincer al acestui istoric pentru bunul Împărat, și vorbele sale sunt pline de un așa de adânc și cuceritor patos, încât aproape fiecare rând din scurta sa caracterizare ar merita să fie citat. Și ceea ce ridică încă valoarea panegiricului său e că frumusețea cuvintelor sale merge alăturea cu o informație conștiincioasă asupra faptelor[3]. Cu aceeași sinceră admirație vorbește despre Marcus și excelentul Ammianus Marcellinus, în partea ce ni s–a păstrat din ale sale «res gestae»[4]. Și e de regretat că tocmai cărțile, în care Ammianus trata în special despre domnia lui Marcus, s–au pierdut, căci arta lui minunată de a caracteriza persoanele și situațiile ne–ar fi dăruit desigur, cu acest prilej, unele dintre cele mai frumoase pagini, care s–au scris vreodată asupra fiului lui Pius.

Că istoricii creștini trebuiau, la tratarea istoriei păgâne, să facă întotdeauna o excepție cu Marcus, se înțelege de la sine. Notăm aici faptul, fără a ne opri mai mult asupra lui. Destul că pilda toleranței față de «sfântul» păgânismului fusese dată încă de contemporanii creștini ai lui Marcus, prin care se moștenise apoi, atât în cler, cât și la credincioși, respectul și caritatea pentru marele Împărat[5].

În sfârșit, chiar lumea literară antică avea motivele ei de admirație pentru Marcus: Philostratos pomenește cu laude scrisorile Împăratului, pentru eleganța stilului și statornicia caracterului manifestat în ele[6].

---

1. *Ibid., l. c.*
2. Cartea LXXI.
3. I, 1 și urm. Cf. în special cap. 2, § 4, și cap. 4, § 7–8.
4. XXX 10, 19; XXI 16, 11; XXIX 6, 1; XIV 4, 2; XXII 5, 4–5; XVI 1, 4.
5. Cf. asupra relatiilor creștinilor cu Marcus, Renan, *Marc–Aurèle, passim.*
6. *Add. ad epp.* I 1 (ed, Kayser 1871 II p. 257–8). E vorba desigur de colecțiile de scrisori alcătuite de prietenii Împăratului după moartea lui. Una din acestea, cea cu Fronto, ni s–a păstrat. Despre altele putem numai bănui că au existat. Cât privește edictele și rescriptele imperiale, acestea firește ni s–au păstrat, fie direct, fie indirect, în *Corpus Iuris.*

Istoriografia modernă și Marcus

Dimpotrivă, istoriografia modernă s-a arătat mai puțin generoasă cu Marcus. În afară de Gibbon și Renan[1], rar istoric, care să-și fi dat osteneala de a înțelege mai adânc pe Marcus! Am avut mai sus prilejul de a arăta îngustimea de spirit și critica lipsită de orice măsură și modestie, cu care singurul istoric german actual, care a scris întreaga istorie a Imperiului roman, îl judecă pe Marcus. Cartea lui H. Schiller e, ce-i dreptul, mediocră și judecata lui nu ne poate prea mult îngriji[2]. Totuși, direcția puțin idealistă a istoriografiei moderne cu privire la antichitatea clasică, fie strict «filologică» – «antiquarică», fie strict «politică», fie strict «economică», în toate cazurile însă materialist-mecanicistă, ne face a crede că, deocamdată, Marcus nu va putea trezi în generația hipercriticistă de astăzi nici o simpatie mai vie.

Pentru a înțelege pe Marcus, sunt de nevoie două însușiri, nu științifice, ci *omenești*, esențiale: o anume înrudire sufletească cu Împăratul filosof și ceva mai multă *credință* în noblețea neamului omenesc, în putința unei vieți de jertfă și iertare. Astfel, nouă, ca și contemporanilor sceptici ai lui Marcus, toate virtuțile Împăratului ni se vor părea sau neverosimile, sau de-a dreptul *simulate.*

Marcus în concepția modernă despre viață

Concepția noastră despre viață e, firește, fundamental deosebită de cea a lui Marcus. Pentru vremea noastră «evoluționistă» și «progresistă», activă și violent-«optimistă», filosofia resignării e neavenită. Dar, noi trăim două vieți: cea externă (socială, cuceritoare, *de fapte*) și cea internă (reflexivă, intimă, metafizico-morală,

1. Care și aceștia, numai incidental se ocupă de Marcus, primul, ca de un punct de plecare necesar, dar nu inerent, istoriei sale romane, al doilea, numai de Marcus ca stoic și protivnic al creștinilor.
2. Totuși nu e nici o îndoială că și Mommsen, dacă ar fi apucat să scrie istoria Imperiului, tot ca H. Schiller l-ar fi judecat pe Marcus. Ba poate, după obiceiul său (câteodată direct supărător, arătat în a sa istorie a Republicii), de a bănui pe toată lumea de micime de suflet, prefăcătorie și câte alte păcate omenești mai sunt, apoi, cu *ura* sa neîmpăcată față de stoici și cu prețuirea exagerată a activității politico-administrative, Mommsen l-ar fi înnegrit pe Marcus și mai rău ca H. Schiller.

a gândurilor). Acţiunile noastre pozitive sunt mai întotdeauna rezultatul unor grele lupte cu îndoiala şi descurajarea. Tocmai noi, «oamenii faptei», suntem mai des cercetaţi în orele singuratice de fantoma nimicniciei omeneşti. La ce bună toată osteneala, toate dureroasele străduinţe, toate jertfele pentru idealuri *pozitive?* Şi în aceste ceasuri grele, când gloria, bogăţia şi celelalte străluciri şi măriri omeneşti ne apar zadarnice, când lumina vieţii noastre active pare a se stinge, răsare în mintea noastră măreţ, tragic de impunător, *principiul universal valabil al datoriei*, – mai înainte retras în umbra fiinţei noastre subconştiente. Scopul vieţii omeneşti e desfăşurarea, în toată puterea şi frumuseţa lor, a facultăţilor ce ne-au fost dăruite de raţiunea supremă. Şi această datoric nu se poate împlini decât prin activitatea continuă în direcţia *însuşirilor raţionale*, ce ne împodobesc.

Când gândim, însă, astfel, noi gândim ca Împăratul Marcus. Fără să ştim, noi cugetăm mai departe gândurile răsărite mai întâi în mintea stoicilor.

Şi în altă direcţie, însă, nu mai puţin hotărâtoare pentru existenţa noastră conştientă, noi suntem umaşii lui Marcus, tot aşa de mult ca ai primilor creştini. *Sentimentul social* (fundamental deosebit de instinctul social) n-a existat, în afară de rare excepţii individuale, înainte de stoicism şi creştinism. De-abia răspândirea principiilor de egalitate şi fraternitate omenească a reuşit a deştepta şi în omul din popor dragostea gata de jertfă, pentru aproapele. Antichitatea «clasică» a fost strict «egoistă» şi «aristocratică». Platon însuşi a făcut deosebiri, înjositoare, pentru neamul omenesc, între diferiţii săi membri. Căci Platon însuşi era un erou. Şi eroii gândurilor, ca şi cei ai faptelor sunt cruzi şi dispreţuitori pentru masa cea mare a «semenilor» lor. Când însă, «filosofia raţiunii» trebui să cedeze pasul «filosofiei iubirii», şi nu înălţimea ideilor, ci tăria sentimentelor fu hotărâtoare pentru valoarea vieţii omeneşti, – atunci (şi asta se întâmpla deplin de-abia prin îndulcirea intelectualismului stoic de misticismul sentimental neoplatonic-creştin), pentru prima dată, nu eroul, ci martirul reprezentă eflorescenţa cea mai pură a idealităţii omeneşti: cel ce luptă e *mare;* cel ce suferă, însă, e *sfânt*. Şi sfinţenia e singura cale spre cer. Ea stă infinit mai presus de mărimea eroică. Sacrificiul pentru aproapele e mai *ideal* decât lupta pentru dânsul. Iubirea, iertarea şi jertfa sunt singurele virtuţi cereşti, prin ajungerea cărora se poate, cu adevărat, împlini menirea vieţii noastre.

Totuşi, creştinismul schimbase nu numai pozitiv, ci şi negativ, principiile stoice ale *vieţii sociale*. Căci învăţătura Nazarineanului

întunecase principiul idealist al *datoriei* prin cel utilitarist al *răsplății*. Veacuri după veacuri, această împlânzire «popularizatoare» a *datoriei sociale* produse roade frumoase. Dar când credința în viața viitoare începu a fi clătinată de progresele științei și «răsplata faptelor bune de aici» deveni iluzorie, menirea ideală a doctrinei creștine, cel puțin în cercurile celor «luminați», încetă. Noi, cei de azi, avem iară nevoie de doctrina *datoriei* fără răsplată, într-o viață pământească fără continuare în «lumea de apoi». Iar teama de moarte a contemporanilor noștri, dacă nu mai poate fi îndepărtată prin *credința* creștină, atunci trebuie combătută prin rațiunea inexorabilă, stoică: pentru cel ce nu mai poate crede în miracolele creștine, singura carte de mângâiere sunt *Commentariile* lui Marcus. Prin Marcus poate azi omul cu înclinări nobile iarăși învăța ce e viața întru *virtutea pentru virtute:* preceptele Împăratului sunt etern și universal omenești.

Nenorocirea noastră e de a ne suprapreţui, de a ne crede vrednici de o viaţă vecinică. Și nu numai eroul modern, ba chiar acesta de cele mai multe ori e modest, ci tot omul, egal, dacă-i un nevrednic ori neputincios, ba mai ales acesta, *cere* viața eternă, se simte nedreptăţit ca după moarte să se prefacă în elementele prime din care a fost alcătuit. Marcus ne învaţă a vedea nimicnicia noastră și a ne întoarce la măsura cuvenită a dorinţelor noastre. El face aceasta într-un chip mai mult trist decât ferm. Învăţătura lui poate fi însă îmbrăcată și în haina celei mai senine frumuseţi. Nu există o altă viaţă și noi ne vom face iară ţărână. Dar și florile câmpului devin iară praf. Și totuși, ce frumos înfloresc ele în scurta lor viaţă. De aceea și noi trebuie să înflorim ca dânsele. Căci ce fericire poate fi mai mare, pentru noi, decât de a ne simţi una cu natura, a cărei frumuseţe nu e decât răsfrângerea în afară a frumuseţii din sufletul nostru. Noi suntem făpturile pământului și ale soarelui. Dacă acesta strălucește luminând pământul, sufletele noastre se deschid ca și corolele florilor la apropierea dimineţii. Prin soare trăim și – conștient, ori inconștient, «păgânește», ori «creștinește» – la el ne închinăm cu toată puterea desăvârșirii noastre pământești. Încetarea vieţii noastre nu e dureroasă. Dimpotrivă, știm că ea e o blândă liniștire a mișcărilor noastre, întocmai ca cea trecătoare din timpul somnului. Dacă nu ne temem de somn, atunci de ce să ne temem de moarte?! Dar, cu cât suntem mai neînţelepţi, atunci când, cu gândul la lucuri ce nu ni se cuvin, lăsăm în părăsire frumuseţile din jurul nostru. Căci pentru noi, oamenii, nu e doară adevărat fericitor decât ceea ce e egal simţirii noastre. Tot ce ne face să suferim,

ne apasă, ne doboară, nu e fericire, ci numai părere bolnavă a unor simţuri agitate. Fericirea constă în deplinul echilibru al funcţiunilor vieţii noastre. Filosofia liniştii nici n-a fost creată de oameni slabi, nici nu e filosofia oamenilor slabi; ci a oamenilor cuminţi. Ea e filosofia libertăţii şi a frumuseţii: egalitate şi simetrie. Nu în cultul exagerat al propriului eu, ci în armonioasa sa dezvoltare în mijlocul societăţii, e a se căuta mijlocul de a ajunge la fericire. Liniştea vieţii n-are nevoie de retragerea în pustietăţi, nobleţea n-are nevoie de mândrie închipuită şi dispreţuitoare; iubirea n-are nevoie de răsplată; iertarea nu e o slăbiciune. Omul conştient de nimicnicia sa în mijlocul *cosmosului*, dar de rostul său aici pe pământ, se bucură de o pace sufletească neturburabilă. Spre a lucra, adică a trăi, ca şi spre a se odihni, adică a muri, el e însufleţit de aceeaşi seninătate voioasă, ca aceea ce-l cuprinde, la privirea unei scene măreţe din natură.

Iar dacă într-un avânt eroic, cuceritor de ceruri, al gândurilor noastre, noi ne simţim mai înrudiţi cu Platon decât cu Marcus, atunci tăria convingerii noastre ne va crea de la sine, din propria-i putere, o nouă viaţă, aici şi în eternitate. Totuşi pentru Platon, împlinirea datoriei de membru al societăţii nu e mai puţin esenţială ca pentru Marcus. Căci faptele, ca şi gândurile noastre n-au altă fiinţă decât cea care li se creează de legăturile lor cu societatea. Omul în sine nu există, ci numai omul social. Dovada cea mai clară a existenţei noastre – şi anume, fericite – numai sub condiţia sociabilităţii, ne-o dă exaltarea internă şi externă a individului în activitatea, ori jertfa pentru societate. Cu o linişte «tragică», omul singuratec îşi sacrifică propria viaţă pentru semenii săi, fără a se simţi ca altceva decât purtătorul impersonal al unui ideal. Şi omenirea recunoscătoare simte cum cu fiecare nouă creştere a individului la puterea şi maiestatea unui simbol social, întregul neam omenesc se înnobilează.

Viaţa de curăţ[en]ie sufletească, activitate, iubire şi jertfă a lui Marcus Aurelius Antoninus e încă unul dintre exemplele sublime de nobleţe omenească, iar moarta sa senină, încă una din pildele despre nefundarea temerei de trecerea la cele eterne.

V. PÂRVAN

MARC AURELIU

Împăratul filosofit s–a născut la Roma în anul 121 d. Chr. Firea lui precoce înclina de timpuriu spre filosofie și, la vârsta de doisprezece ani, tânărul Marc umbla îmbrăcat în cea mai mare simplitate, ducea un regim de ascet, și se culca pe pământul gol, cu toate că era bolnăvicios și plăpând. A trebuit multă insistență din partea mamei sale, ca să–l înduplece să–și aștearnă cel puțin o blană de oaie. El era înclinat spre singurătate și spre o viață meditativă și nu avea nici un sentiment al plăcerilor, sentiment așa de natural vârstei tinerești.

Lipsit aproape cu totul de afecte, încarnând parcă rațiunea pură, el era cuprins de setea de a ști și, mai ales, de a se perfecționa ca ființă morală.

Trăind într–un timp când forma era totul, când retorica era atotputernică, el face primele studii cu sofistul Fronto, și pentru un timp pare a se pasiona și el pentru acele acrobații literare ale timpului. Însă firea lui mai puternică, învinge acest obstacol întâmplător, și se întâlnește cu adevăratele spirite înrudite cu sine. Decisivă a fost, pentru tot cursul vieții sale, cunoștința cu filosoful stoic Rusticus și cu scrierile lui Epictet. Marc Aureliu era stoicul înnăscut și stoicismul n–a avut un reprezentant care să realizeze mai bine, în practica vieții, doctrinele sale, decât pe acest filosof pe tron.

Deși făcea parte din cercul burgheziei, Marc Aureliu e descoperit de timpuriu de ochiul ager al lui Hadrian, care îl ia în anturajul său și–l inițiază în tainele conducerii unui colos așa de mare, cum era Imperiul roman, e adoptat apoi de Antonius, iar de la anul 161 ajunge împărat, el, omul modest, neambițios, care s–ar fi simțit mult mai bine ca un simplu cetățean.

Însă el concepe viața lui ca o datorie *față de ceilalți, de membrii acestei vaste comunități, care e imperiul, și de aici încolo își consacră toate puterile pentru realizarea maximului de bine și de progres spre folosul acestei lumi pe care era chemat să o conducă. Demnitatea pe care alții o socoteau ca supremul țel al ambiției unui muritor, ca suprema fericire, a fost pentru umerii lui o sarcină teribilă, iar conflictul dintre aspirația lui spre liniște, spre cugetare, și între datoria pe care i–o impunea slujba lui de conducător al unei lumi, dă un colorit de o măreție tragică vieții acestui mare om.*

El trăiește în una din cele mai grele epoci ale imperiului, care acum începe să fie amenințat din toate părțile. La răsărit, la miazănoapte, la apus, barbarii se mișcă și sunt gata să năvălească. Împăratul, care se simțea fericit să asiste la disputele filosofilor, era nevoit să alerge de la un capăt la altul al împărăției ca să facă ordine și să insufle respect dușmanilor cutezători. Disciplina în oaste slăbise, banii lipseau și Marc Aureliu era silit să facă față tuturor acestor nevoi care nu–i

dădeau un moment de odihnă. Cu concursul unor oameni destoinici, el readuce disciplina în oaste; spre a-și procura bani, vinde la mezat averea casei imperiale și izbutește, pentru un timp, să facă liniște în Orient. Dar focul izbucnește în altă parte; împăratul trebuie să alerge la Dunăre, lângă Viena de azi, pentru a ține în frâu pe marcomani și quazii care amenință să năvălească în împărăție. Aici, în ceasurile târzii de noapte, își începe vestitul său Jurnal, *intitulat* Către sine însuși, *care nu cuprinde notarea evenimentelor, ci zugrăvește, zi de zi, gândurile și zbuciumul unui suflet mare care stă de vorbă cu sine însuși.*

Domnia lui a fost departe de a fi fericită. Pe lângă războaiele aproape continue pe care e silit să le poarte, el avu nenorocul să vadă pe cel mai bun general al său răsculându-se împotriva sa; soția lui, Faustina, e o stricată, coregentul lui, un desfrânat și un iresponsabil, fiul său, Commodus, avea să ajungă un al doilea Nero; ciuma pustia imperiul. În mijlocul atâtor nenorociri, Marc Aureliu nu-și pierdu nici cumpătul, nici seninătatea, ci, cu o egalitate de suflet incomparabilă, rămâne veșnic la postul lui, căutând să remedieze, pe cât cu putință, toate relele, să aline toate suferințele.

Platon spusese cândva: „Statul va fi fericit numai atunci când regele va fi un filosof, sau când filosofii vor fi chemați să fie regi". Pentru prima oară după atâtea veacuri, lumea avea prilejul să fie condusă de un adevărat filosof.

A fost fericită? Nu. De vină erau, firește, împrejurările prea vitrege, care parcă conspiraseră împotriva Împăratului. Însă Marc Aureliu s-a gândit, desigur, foarte des la cuvintele lui Platon, și a avut o ocazie să constate că dorința frumoasă e una și realitatea e alta. Când puterile demonice ale vieții îți stau împotrivă, chiar zeu de-ai fi, și tot nu le învingi. De aceea, Împăratul însuși, într-un loc, gândindu-se la cuvintele de mai sus ale lui Platon spune, cuprins de amărăciune: „Nu spera în sfatul lui Platon, ci fii mulțumit dacă merge măcar nițel înainte. Și nu privi un asemena rezultat, ca ceva fără însemnătate. Căci ideile lor, cine poate să le schimbe?"

Împăratul, de la înălțimea de unde el avea putința să cunoască oamenii și lucrurile, ajunsese să se convingă de deșertăciunea lor. De aceea, el își face meseria lui de împărat, fără entuziasm, însă cu o conștiinciozitate meticuloasă, pentru că el are religia datoriei față de alții și față de sine. Și dacă nu e atât de mare ca împărat, în schimb e de o măreție nespusă ca om. În imaginația urmașilor nu se păstrează icoana împăratului harnic și neobosit, care lupta din greu cu marcomanii, ci icoana unui filosof însuflețit de sentimentul datoriei, de toleranță față de oameni și de greșelile lor, și veșnic egal cu sine însuși.

El a murit la Viena, în anul 180 și a lăsat ca urmaș pe acel monstru, Commodus, un vrednic emul al lui Nero.

Către sine însuși, *opera filosofică a lui MarcAureliu, nu e propriu-zis un sistem de cugetări care se înlănțuie spre a ne da o doctrină nouă. Ele sunt notele zilnice ale unui moralist practic, ce se slujește de ideile antecesorilor săi, pe care are numai ambiția de a le realiza, spre a ajunge la perfecționarea morală a persoanei sale. Micile sale aforisme, sau observațiuni, sunt fructul unor conversații cu sine însuși. Obișnuința*

aceasta de a lucra zi de zi, conştient, la desăvârşirea morală a propriei persoane, o căpătase de la stoici, care recomandau adeptului lor ca în fiecare seară, sau dimineaţă, să ţie ca un fel de socoteală asupra faptelor din ziua precedentă, să vadă dacă printre ele se află unul rău, ca să nu-l mai repede. Reflecţiunile împăratului, mărturisirile lui, sfaturile pe care şi le dă lui însuşi, căci cartea e scrisă numai pentru el, ca un registru sufletesc ce are să-i slujească lui personal, capătă o măreţie deosebită, când ne gândim la rangul celui care le scrie, la sinceritatea, modestia şi simplitatea vieţii sale.

Filosofia trăită profund de acest înţelept, pe tron, nu e trandafirie, nici surâzătoare; e o hrană pentru spirite tari, curajoase. Din înălţimea unde trăieşte, vede pe oameni aşa de mici, că el nu poate simţi decât dispreţ pentru ei... şi pentru sineşi. „Şi tu greşeşti adesea şi eşti ca şi ceilalţi, îşi spune el însuşi într-un loc; şi dacă te ţii departe de multe greşeli, totuşi rămâne în caracterul tău dispoziţia statornică pentru astfel de fapte, chiar dacă din laşitate, sau dorinţă de glorie, sau dintr-un alt rău asemănător, te ţii departe de asemenea greşeli".

El e convins că singura bogăţie a omului e lumea lui interioară. Legăturile cu ceilalţi, cu lumea din afară, sunt aşa de iluzorii, aşa de fragile. El e încredinţat că între el şi ceilalţi nu e nici o punte de trecere. El e un singuratic, şi filosofia lui, ca a tuturor singuraticilor, e aspră, o nimicitoare nemiloasă a tuturor iluziilor. De aici, în unele momente, scârba lui de viaţă. „Atunci de ce să doreşti o zăbovire mai îndelungată aici? Pentru asta însă nu trebuie să te desparţi mai puţin binevoitor faţă de ei (de oameni), ci [să rămâi] fidel propriei tale naturi, prietenos, bun conciliant".

Şi cu toate acestea, el se simte ca o verigă dintr-un lanţ, ca o parte dintr-un tot imens, convingere pe care a împrumutat-o tot de la filosofia stoică. „Precum tu însuţi eşti un membru de întregire necesar întregului stat, tot astfel şi orice acţiune a ta trebuie să fie un membru întregitor al unei vieţi politice. O acţiune a ta, care nu e direct sau indirect în legătură cu întregul, sfâşie viaţa ta, îi ia unitatea şi o tulbură".

Ca toţi stoicii, se mângâie şi el cu gândul că o pronie conduce toate lucrurile, şi dacă, cu sistemul lor, stoicii ştiuseră să împace noţiunea de pronie cu cea a necesităţii (determinismului, cum i-am spune noi), la Marc Aureliu cumpăna se pleacă mai ales de partea acesteia din urmă. El deznădăjduieşte de a mai găsi vreun sens în evenimentele lumii exterioare. Şi se mângâie totuşi cu speranţa că în tot acest haos de întâmplări, dăinuie un spirit divin care contopeşte totul într-o armonie. Dar un lucru e sigur: că tot ceea ce se întâmplă, se întâmplă aşa cum trebuie să fie. De aceea, la ce bun să te mai ridici împotriva ordinei prestabilite? Datoria înţeleptului e să se acomodeze cu seninătate în toate situaţiile vieţii. De aici, atitudinea lui resemnată faţă de tot ce vine din afară.

Acest fel de a gândi îl apropie mult de creştinism. Însă ceea ce în creştinism e datorat unui sentiment, la el e fructul unei elaborări voite a propriei sale gândiri. La el, convingerea aceasta etică, religioasă, vine ca urmare a unei serii de silogisme; la creştin vine ca o iluminare

subită, ca o revelaţie, ca o intuiţie. De aici şi impresia penibilă pe care o fac asupra noastră laborioasele şi încetele lui cuceriri în domeniul etic. Dar trebuie să fim drepţi: dacă e vrednic de admiraţie un curaj spontan, firesc, născut din fibrele cele mai intime ale unei fiinţe, din punct de vedere uman e mult mai de admirat curajul unuia, care, laş fiind de la natură, a ajuns să fie curajos datorită raţiunii şi voinţei sale de a fi. Ca prestaţie a voinţei omeneşti, e mai impunător curajul silit, pe care Turenne, în faţa bătăliei, şi–l smulge sufletului său timid, prin vorbele celebre: „va, carcasse", *(haide, căpăţână, mergi înainte la luptă), decât avântul irezistibil, dar şi inconştient, datorat temperamentului aşa cum se găsea la un Alexandru sau Pyraus.*

Împăratul recomandă iubirea de aproapele, tot ca şi creştinii; şi dacă la creştini acest sentiment rezultă din convingerea că toţi suntem fiii aceluiaşi Părinte, la Marc Aureliu ea e datorată convingerii că toţi oamenii sunt părţile aceluiaşi întreg, lumea, cosmosul. Bunăvoinţa angelică pe care ne recomandă s–o avem faţă de semenii noştri, chiar cei mai răi, rezultă din încredinţarea că şi răul e necesar şi are un rost pe lumea asta. El e sigur că o bunăvoinţă nestrămutată şi sinceră dezarmează pe orice rău.

Totuşi, prin o ironie a destinului, omul care, de fapt, sufleteşte, era, fără să–şi dea seama, aşa de aproape de creştini, a încuviinţat persecuţii împotriva acestora, omul, pe care filosofia îl ajutase să se dezbare de toate prejudecăţile, avea superstiţii vrednice de cel din urmă centurion din oastea lui. Un glumeţ al timpului pusese în gura boilor, următoarele jalnice cuvinte: „Împărate, dacă te vei întoarce învingător, nu va mai rămâne viu nici unul dintre noi", pentru că Marc Aureliu avea obiceiul să jertfească imense turme de dobitoace zeilor, spre a obţine sprijinul lor.

Aceste trăsături nu întunecă însă figura măreaţă a aceluia care a arătat că nu trebuie să te superi de greşelile altuia, ci să cauţi să le îndrepţi. Dacă filosofia lui e pesimistă în fond, şi atitudinea lui seamănă a resemnare, el a creat însă şi ceva pozitiv, acea religie a datoriei, care este cel mai înalt crez al moralei cetăţeneşti şi umane. Şi mai ales, într–un timp când sentimentul solidarităţii sociale pare aşa de tocit, de şters, cartea lui, aşa de admirată de un Frederic cel Mare şi de atâţia alţii, ar trebui săpată în litere de aur, spre a ne aduce aminte că suntem datori a trăi nu atât pentru noi, cât pentru întregul (organism) social din care facem parte.

E. BEZDECHI

Marc Aureliu

CĂTRE SINE ÎNSUȘI

CARTEA I-a

1

Bunicul meu Verus mi-a dat exemplul blândeţii şi al răbdării.

2

Pe tatăl meu[1] lumea îl pomenea cu laude, că dăduse dovadă de o fire cu adevărat bărbătească, şi totdeodată smerită, însuşiri în care am căutat să mă aseamăn cu el.

3

Mamă-mea a fost pentru mine un model de cucernicie şi de binefaceri; m-am străduit, călcând pe urmele ei, să nu fac fapte rele, nici să nu le cuget, şi să trăiesc ca şi ea, simplu şi cumpătat, străin de luxul obişnuit al celor puternici.

4

Străbunicului meu, a căruia voinţă era ca eu să nu urmez în şcolile publice, îi datorez că am primit acasă învăţătura dascălilor destoinici, şi am văzut că în privinţa aceasta nici o strădanie nu este prea mare.

5

De la educatorul meu am învăţat ca la jocurile de circ să nu iau partea nici a verzilor, nici a albaştrilor, şi la luptele de gladiatori, să nu mă pronunţ nici pentru scuturile rotunde[2], nici pentru cele lungi; ci să mă deprind cu sforţările, să mă mulţumesc cu puţin, să fac cu mâna mea lucrul ce-l pot face, să nu mă amestec în treburile altora şi să fac urechea surdă faţă de delatori.

6

Diognet[3] mi-a insuflat ură contra tuturor temerilor deşarte şi necredinţă în scamatorii, descântece, în preziceri şi altele asemenea, m-a reţinut de la creşterea potârnichilor şi alte superstiţiuni asemănătoare şi m-a învăţat să rabd vorba deschisă şi să mă dedau cu totul filosofiei. El m-a povăţuit cel dintâi să iau lecţii

1. Marc Aureliu pierduse de copil pe tatăl său, Annius Verus; de aceea vorbeşte numai despre ce el a auzit de la alţii.
2. Până şi împăraţii se pasionau de jocurile de circ şi de luptă, luau parte la ele şi făceau pariuri.
3. Profesor de muzică al lui M. Aurel[iu].

de la Bacchus[1], apoi de la Tandassi[2] și de la Marcianus[3], m–a îndemnat, de când eram încă copil, să scriu dialoguri și mă convinse că nu trebuie să doresc alt așternut decât un pat de scânduri și o piele de vită și câte altceva ce ține de viața filosofului grec.

7

Rusticus[4] m–a făcut să înțeleg că trebuie să lucrez mereu la formarea și îmbunătățirea caracterului meu, să fug de căile false ale sofiștilor, să nu concep niciodată teorii deșarte, să nu țin cuvântări numai de dragul aplauzelor, și nici să nu fac în fața mulțimii pe omul foarte activ și filantrop. Mulțumită lui m–am dezbărat de orice vorbărie declamatoare și poetică, de orice obicei de–a face fraze frumoase, precum și de orice deșertăciune în îmbrăcăminte sau altfel de lux. El m–a învățat, de asemenea, să scriu totdeauna scrisorile mele într–un stil simplu, la fel cu una ce el a scris–o din Sinuessa[5] mamei mele; să mă arăt totdeauna lesne de împăcat, să fiu gata în fiecare clipă spre a ierta[6] de îndată ce aceia care m–au jignit, îmi arată prin vorbe, sau purtare, dorința de a se apropia de mine; să am grijă de lectura mea, să nu mă mulțumesc cu o știință superficială, să nu dau prea repede aprobarea mea retorilor înfumurați. În sfârșit, îi mai datorez explicațiunea lui Epictet[7], pe care mi l–a făcut cunoscut din biblioteca sa.

8

De la Apollonius[8] am învățat să cuget nestânjenit, anume să nu mă întemeiez decât pe rațiunea sănătoasă, desigur cu precauțiune, însă fără șovăială; să păstrez o statornică liniște a sufletului în durerile cele mai puternice, cu prilejul pierderii unui copil, ca și la bolile îndelungate. El a fost pentru mine un exemplu viu, cum cineva poate să fie serios și totdeodată prietenos

1. Profesorul lui de drept.
2. Profesor de filosofie al lui M. Aurel[iu].
3. Profesorul lui de casă, de la care a luat și lecțiuni de pictură.
4. Filosof stoic.
5. Oraș în Latium.
6. Ne aduce aminte de învățătura creștinească: „precum și noi iertăm greșiților noștri...".
7. Filosof stoic.
8. Un faimos stoic din Calcis, pe care Antonin Piul îl cheamă ca institutor al lui M. Aurel[iu]. Când sosi în Roma, împăratul îl chemă la palat să–i dea în primire elevul. „Se cuvine ca școlarul să vie la dascăl, nu dascălul la elev", răspunse el. Împăratul îi răspunse râzând: „Văd bine, că îi vine mai greu lui Apollonius să facă drumul de acasă de la el până la palat, decât să călătorească de la Atena la Roma".

cu lumea. La lecţie nu s-a arătat niciodată posac, sau nervos şi în acelaşi timp nu era câtuşi de puţin îngâmfat de destoinicia lui de profesor. De la el am mai învăţat, în fine, cum trebuie să primească cineva binefaceri de la prieteni, fără ca să se umilească, dar nici să nu fie nerecunoscător în schimb.

9

Sextus[1] a fost pentru mine *modelul bunătăţii*, exemplul unui adevărat tată de familie; de la el am învăţat ceea ce se cheamă a trăi conform naturii. Aerul său demn n-avea nimic silit; el ştia să ghicească prevenitor dorinţele amicilor săi şi suporta cu răbdare pe ignoranţi şi pe aceia care judecă fără chibzuinţă. El se acomoda tuturor oamenilor şi aşa lumea găsea legătura cu el mai plăcută ca toate linguşirile şi totdeodată simţeai o veneraţiune adâncă faţă de el.

El se pricepea să dezvolte clar şi în ordine regulile înţelepciunii şi să le lege între ele. Nu puteai băga de seamă niciodată la el cel mai mic semn de mânie sau de altă patimă, însă cu toată lipsa lui de patimi, era omul cel mai îndatoritor. El ţinea la numele bun, totuşi nu-i plăcea reclama, era un învăţat fără mania migălelilor.

10

De la Alexandru Gramaticul[2] am văzut că el se purta cu oricine cu bunăvoinţă; nu făcea niciodată vreo observaţiune jignitoare din cauza vreunei expresiuni necorecte sau negramaticale, sau când cineva vorbea greşit; în locul acestei metode, el se mulţumea să numească expresiunea corectă, dar nu aşa, ca să se vadă că este o îndreptare voită, ci ca şi cum ar fi un răspuns sau o confirmare, ori ca să cerceteze, nu cuvântul însuşi, ci chestiunea respectivă, ori se slujea de vreo manoperă asemănătoare, adusă de împrejurări.

11

De la Fronto[3] am învăţat că domnia arbitrară dă naştere la invidie, la certuri, şi artei de a se preface, şi cât de puţină omenie poartă în inimă aceia pe care îi numim patricieni.

12

De la Alexandru platonicul[4] am învăţat să nu vorbesc, ori să scriu niciodată fără o trebuinţă. N-am timp niciodată să mă slujesc de un asemenea mijloc, pentru ca, sub pretextul unor afaceri urgente, să înlătur datoriile pe care ni le impune prietenia.

1. Un filosof din Heronea; era un nepot al lui Plutarh.
2. Gramatic ce s-a ocupat în special de Homer.
3. Sofist vestit; profesor de retorică al lui M. Aurel[iu].
4. Secretarul lui M. Aurel[iu]; retor de seamă.

13

Catulus[1] m-a învăţat să nu rămân nepăsător faţă de plângerile unui prieten, chiar când ar fi neîntemeiate, ci dimpotrivă, să-i câştig încrederea lui deplină; să ne lăudăm totdeauna cu profesorii noştri, cum a făcut Domitius şi Athenodotus, şi să ne purtăm cu dragostea cea mai curată faţă de copiii noştri.

14

Severus[2] a fost pentru mine un exemplu de iubire către rudele noastre, precum şi o pildă de iubire de adevăr şi dreptate. Mulţumită lui mi-am luat modele pe Traseas[3], Helvidius, Cato, Dion, Brutus; mulţumită lui am dobândit o noţiune despre ceea ce trebuie unui stat liber, în care domneşte egalitatea de drept fără deosebire pentru toţi, şi unde nu se ţine nimic mai mult în seamă ca libertatea cetăţenilor. De la el am învăţat să păstrez totdeauna acelaşi respect pentru filosofie, a fi binefăcător şi generos, a mă aştepta numai la bine de la prietenii mei şi a avea încredere în iubirea lor; iar dacă mi-au dat prilej de nemulţumire, să nu ascund lucrul acesta – aşa ca să nu li se lase sarcina de a ghici ce vrem sau nu vrem –, ci să li se înfăţişeze nemulţumirea, deschis, în faţa ochilor lor.

15

Stăpâneşte-te pe tine însuţi! zicea Maximus, ţine-ţi firea la boală şi la toate supărările, păstrează totdeauna aceeaşi voioşie, însoţită de blândeţe şi demnitate şi săvârşeşte treburile cu care eşti dator, fără împotrivire. Cu privire la el, fiecare era încredinţat că el vorbeşte întocmai ce gândeşte, şi că toate faptele sale aveau un scop bun la bază. Nu se mira de nimic, şi nici nu se pripea, nici nu se arăta târzielnic niciodată, nu era niciodată în strâmtoare, desperat, sau numai în aparenţă voios; nu era niciodată mânios sau în toane rele. Binefăcător, mărinimos şi iubitor de adevăr, înfăţişa mai degrabă portretul unui bărbat, care este drept din natură şi care n-are trebuinţă de nici o îndreptare. Nu se putea crede nimic dispreţuit de către el, însă tot aşa de puţin, nici mai bun ca el. Atât în împrejurările serioase, cât şi în cele glumeţe, el era plin de graţie şi de spirit.

16

La tatăl meu[4] am observat blândeţe unită cu o neînduplecare

1. Un stoic.
2. Filosof stoic. O rudă a lui M. Aurel[iu].
3. Traseas Patus a fost silit de împăratul Neron să se străpungă singur, şi ginerele său Helvidius a fost exilat. Caton, Dion şi Brutus sunt cunoscuţi din biografiile lui Plutarh. Ei se disting prin atitudinea lor stoică.
4. Marc Aureliu vorbeşte aci despre tatăl său adoptiv: Antoniu Piul.

strașnică în hotărârile luate în urma unei chibzuinți mature. El disprețuia faima deșartă, pe care o dau onorurile cuvenite; îi plăcea munca stăruitoare, asculta binevoitor propunerile de folos obștesc ale altora, se purta totdeauna cu fiecare după merit, avea simțul just al situațiunilor în care trebuie să fie aspru, și în care trebuie să cedeze; a renunțat la iubirea nefirească și trăia numai pentru binele statului. El nu pretindea ca prietenii lui să stea totdeauna cu el la masă, de asemenea se putea lipsi de ei în călătorii[1]; aceia care nu puteau să-l urmeze dintr-o pricină urgentă, îl găseau la reîntoarcere neschimbat. În deliberațiuni, nu scăpa nimic din vedere, spre a cerceta temeinic; el își punea în scopul acesta la încercare toată răbdarea închipuită și nu se mulțumea numai cu aparența adevărului. Știa să-și păstreze amicii; nu a fost niciodată sătul de ei, însă nici iubirea lui față de ei nu era exagerată. Era mulțumit pretutindeni; pe chipul său era zugrăvită totdeauna aceeași seninătate; se îngrijea de mai înainte de viitor și era cu luare-aminte, fără zgomot, chiar la cea mai neînsemnată afacere. Ovațiunile poporului, îndeobște lingușirile de tot felul, nu le lăsa să ajungă până la el. Era neîncetat cu ochii deschiși la trebuințele statului și econom la cheltuielile banilor publici și nu se supăra fiindcă era vorbit de rău câteodată din cauza aceasta. Nu avea frică superstițioasă de zei și nu umbla după popularitate, nici nu căuta să seducă poporul pentru satisfacerea ambițiunii sale; dimpotrivă, în toate lucrurile era prevăzător și ferm, nu călca niciodată legile cuviinței și nu arăta nici o pornire pentru inovațiuni. Bunurile, care ne fac viața plăcută și pe care natura ni le oferă cu atâta îmbelșugare, le întrebuința cu libertate și fără îngâmfare, slujindu-se de ceea ce avea și nedorind ceea ce nu avea. Nimeni nu putea zice că el este un sofist, sau sărac cu spiritul, sau un pedant, ci oricine vedea în el un bărbat matur și desăvârșit, mai presus de lingușire, capabil să conducă atât afacerile sale personale, cât și pe ale altora. Totuși, onora pe adevărații filosofi, și se arăta nu mai puțin prevenitor față de aceia care făceau pe filosofii numai de ochii lumii. În societate, era foarte plăcut, glumea bucuros, însă fără exagerare. Corpul și-l îngrijea nu ca cineva care ține la viață, sau care ar vrea să fie frumos; însă nu scăpa nimic din vedere, astfel că, mulțumită acestei îngrijiri, rareori avea nevoie să-și găsească refugiul la medicină cu leacurile ei lăuntrice și externe. Era mare în arta de a se deosebi și pune în locuri de frunte pe bărbații care se distingeau în vreo specialitate, în oratorie, istorie, legislațiune, morală sau altele, ba chiar le da ajutor să ajungă la gloria ce se cuvenea fiecăruia. Conducându-se totdeauna în atitudinea sa

1. Se întâmpla adesea, ca oarecari dregători din suita sa, să dorească a rămânea mai bine în Roma, ceea ce împăratul îngăduia, fără a se supăra câtuși de puțin din pricina aceasta.

după exemplele străbunilor, totuși nu se lăuda cu credința față de tradițiunile vechi. Nu era deloc un spirit nestatornic, neliniștit, ci se obișnuia cu locurile și cu lucrurile. Suferea adesea de dureri de cap, însă d-abia dispăreau, și se apuca iarăși, vioi ca un tânăr, de lucrările sale obișnuite. Avea doar puține secrete și acestea priveau numai și numai interesele de stat. Dădu dovadă de cuminţenie și măsură la întocmirea reprezentațiunilor publice, la construirea de clădiri și dăruirile făcute poporului, și lucra totdeauna ca un om care ţine seamă numai ce va să-i revină din aceasta. Nu se îmbăia niciodată la timp nepotrivit, nu avea patima clăditului, nu ţinea la plăcerile mesei, nici la țesătura și culoarea vestmintelor, nici la frumusețea sclavilor săi. În Lorium[1] purta un costum foarte simplu, făcut la Lanuvium[2]. Se scuza față de oaspeți, când îl vizitau la Tusculum[3] și-l găseau în halatul ce-l purta acolo, și tot așa în celelalte. În firea lui nu se afla nici o trăsătură aspră, nici vrednică de mustrare, nimic violent, ci toate hotărârile sale erau bine chibzuite și pe îndelete, de-a fir-a-păr, cum se zice, rânduite în chip nestrămutat, ferme și consecvente cu sine însuși. Lui i se putea aplica foarte bine ceea ce se spune despre Socrate, anume că el putea să se lipsească și totdeodată să se înfrupteze din unele lucruri, unde unii ar fi fost prea slabi ca să se poată lipsi și prea necumpătați la bucurii. Însă a răbda bărbătește în unele împrejurări, și a rămânea treaz la bucurii este caracteristica unui bărbat cu suflet tare și nebiruit, și așa s-a arătat el în timpul bolii lui Maximus.

17

Mulțumesc zeilor că am avut în jurul meu bunici onești, părinți cumsecade, o soră cinstită, profesori de treabă, societate onestă, rude, amici, îndeobște mai numai oameni cumsecade; că n-am păcătuit împotriva nimănui din prea mare zel, greșeală la care chiar eram înclinat din fire. Milostivirea zeilor însă n-a voit ca să se ivească vreun prilej de a cădea în asemenea greșeli. Afară de aceasta, datorez zeilor că nu mi-am făcut prea multă vreme educațiunea cu preferații bunicului meu, că mi-am păstrat nevinovăția adolescenței mele, că nu mi-am risipit puterea bărbătească înainte de vreme, ci am rămas cast până la o vârstă mai matură; că m-am aflat sub călăuzirea unui domnitor și tată, care a înăbușit în mine orice germen de orgoliu și m-a convins, că chiar la curte, se poate trăi fără gardă personală, fără vestminte luxoase, fără făclii și columne comemorative și fără celălalt fast, ci că se poate mărgini cineva aproape la o viață de om privat, fără ca, din pricina aceasta, să dea dovadă de mai puțină demnitate

1. O vilă unde se retrăgea Antoniu în timpul liber.
2. O localitate aproape de Roma.
3. *Idem.*

și putere în faptele sale ca șef al statului. Datorez de asemenea zeilor, că mi-au dat un frate[1], care, prin purtarea sa, m-a îndemnat să veghez asupra mea însumi, și care, prin luarea sa aminte și prin iubirea lui, mi-a înveselit inima; că mi s-au născut copii[2], al căror spirit n-a fost tocit și al căror corp n-a fost schilod. Iarăși, mulțumesc zeilor, că n-am făcut prea mari progrese în oratorie și în poetică și nici în alte asemenea științe, care altminteri lesne ar fi putut să mă înlănțuiască cu totul; că m-am grăbit să ridic pe aceia care s-au îngrijit de educațiunea mea, în posturile de cinste, care mi se păreau ținta dorințelor lor, și că nu i-am hrănit doar cu speranța că mă voi gândi mai târziu la ei; că am cunoscut pe Apollonius, pe Rusticus și pe Maximus; că m-am ocupat viu și adesea în cugetare cu chestiunea unei vieți conforme naturii; că, mulțumită darurilor, ajutorului și inspirațiunilor zeilor nu mi-a lipsit nimic spre a trăi conform naturii, și dacă sunt însă departe de țintă, este vina mea, că am urmat rău înștiințările, aș putea chiar zice, destăinuirile zeiești. De asemenea, atribui bunătății zeilor, că corpul meu slab a putut să îndure atâtea greutăți ale vieții; că n-am avut nici o legătură cu Benedicta sau cu Theodotus[3], ci am biruit patimile necurate; că, cu toate nemulțumirile contra lui Rusticus, n-am săvârșit niciodată contra lui vreo faptă de care m-aș putea căi acum; că mamă-mea, deși trebuia să moară tânără, a putut petrece cu mine anii ei din urmă; că de câte ori am vrut să ajut pe un om în nevoie sau pe un suferind, n-am fost nevoit să zic niciodată că n-am mijloacele necesare, că de asemenea nici eu n-am ajuns în nevoie, ca să trebuiască să primesc ceva de la alții; că am dobândit o soție cu un caracter plăcut, devotat și simplu; că am găsit educatori destoinici pentru copiii mei; că mi s-au arătat în vis diferite leacuri îndeosebi contra scuipatului de sânge și contra amețelei, anume la Cajuta[4], ca printr-un oracol; că, fiind aplecat spre înțelepciune, n-am căzut în mâinile sofiștilor, că nu mi-am pierdut timpul cu cititul scrierilor lor, cu rătăcirea sofismelor lor, sau cu cercetări despre tainele cerului. Desigur, toate acestea au avut loc numai cu sprijinul zeilor și mulțumită unei soarte norocoase.

Scrisă[5] la Cvazi[6] lângă Granua[7].

1. Verus, asociat la domnie; de altfel, un om ușuratic și dedat stricăciunii.
2. Commodus, crudul lui succesor la tron.
3. Probabil nume de servitori angajați în serviciul palatului.
4. Port în Lahu.
5. Scrisă în tabără. Împăratul credea poate că nu o să se mai reîntoarcă din războiul cu marcomanii, și voia să lase fiului său și aceste instrucțiuni testamentare.
6. Cvazii – populațiune germanică, ce locuia în Moravia de astăzi, la răsărit de Marcomani.
7. Astăzi Gran.

CARTEA a II-a

1

Spuneţi în ora de dimineaţă: astăzi o să mă întâlnesc cu un om nechibzuit, nerecunoscător, neruşinat, viclean, invidios, nesociabil. Toate defectele acestea sunt urmările neştiinţei oamenilor cu privire la bine şi rău. Eu însă am recunoscut clar că binele din firea sa este frumos, şi răul este urât, că omul care păcătuieşte contra mea, în realitate îmi este înrudit, nu doar că am fi din acelaşi sânge şi origine, ci fiindcă suntem deopotrivă părtaşi la raţiune, la menirea divină. Nimeni nu-mi poate aduce vreo vătămare, fiindcă nu mă las ademenit spre viţiu. Tot atât de puţin mă pot mânia sau urî pe acela ce-mi este înrudit; căci suntem creaţi pentru o activitate comună, ca picioarele, mâinile, pleoapele, ca falca de sus şi cea de jos. De aceea, vrăjmăşia oamenilor între ei este contra naturii, ori a simţi în sine voie rea sau repulsiune este un fel de vrăjmăşie.

2

Orice aş fi eu, nu este totuşi decât o mână de carne, o slabă suflare de viaţă şi raţiunea conducătoare. Lasă cărţile, distracţiunea, nu ai timp. Priveşte-te ca unul care este pe punctul de a muri, dispreţuieşte carnea aceasta: sânge, oase, o ţesătură şubredă împletită din nervi, ţesuturi şi vine. Consideră şi suflarea aceasta vitală însăşi, ce este ea? Doar vânt, şi nici barem mereu acelaşi, ci în fiecare clipă respirată şi iarăşi inspirată. A treia parte este raţiunea poruncitoare; cu privire la ea trebuie să fii cu luare-aminte. Eşti în vârstă, nu mai îngădui ca ea să fie o sclavă, ca nici să nu mai fie târâtă de către instinctul brutal, şi nici să nu se mai revolte contra soartei prezente, sau să se frământe din pricina celei viitoare.

3

Toate-s pline de urmele Providenţei divine. Chiar întâmplările fortuite nu sunt ceva nefiresc, ci atârnă de conlucrarea şi înlănţuirea cauzelor îndrumate de către Providenţă. Toate faptele îşi au originea de la Providenţă. Cu aceasta se leagă atât necesitatea, precum şi aceea ce este folositor universului, şi din care tu eşti o parte. Ceea ce este în acord cu marele tot, şi ceea ce contribuie la păstrarea orânduielii lumii este un bine pentru fiecare parte a naturii. Armonia lumii se păstrează, atât prin mijlocul prefacerii elementelor materiale, cât şi a corpurilor alcătuite din ele. Aceasta să-ţi fie de ajuns, adevărul acesta să-ţi slujească totdeauna drept

învăţătură. Alungă setea de citit[1] ca să nu mori mormăind, ci cu o adevărată pace sufletească şi cu inima plină de recunoştinţă către zei.

4

Adu-ţi aminte, de când tot amâni execuţia, şi de câte ori zeii ţi-au dat prilej favorabil, pe care tu l-ai lăsat neîntrebuinţat. Totuşi trebuie să simţi odată, din care lume eşti tu o parte, şi de la care domn al lumii îşi are obârşia existenţa ta, că timpul este limitat pentru tine, şi că dacă nu-l întrebuinţezi pentru înseninarea sufletului, el trece şi tu însuţi te treci şi nu se mai întoarce niciodată.

5

Cugetă în fiecare moment al zilei, la faptul de a arăta în acţiunile tale un caracter statornic, cum şade bine unui roman şi unui bărbat, o seriozitate neprefăcută şi consecventă totdeauna, o inimă plină de dragostea de libertate şi de dreptate. Goneşte orice alt gând, şi vei putea aceasta, dacă priveşti pe fiecare dintre faptele tale, ca pe cea din urmă a vieţii tale, cu sânge rece, fără vreo patimă, care să răpească raţiunii supremaţia ei, fără ipocrizie, fără egoism şi cu resemnare faţă de voinţa soartei. Vezi cât de puţine lucruri trebuie ţinute în seamă, spre a duce o viaţă paşnică şi norocită de către zei? Împlinirea învăţăturii acesteia este tot ceea ce zeii cer de la noi. Dispreţuieşte-te, da, dispreţuieşte-te, suflete! Să te cinsteşti pe tine, nu vei mai avea timp. Viaţa noastră este trecătoare, a ta este aproape de ţintă şi tu nu ai nici un respect faţă de tine, căci tu îţi cauţi fericirea în sufletele altora.

6

Pentru ce să te laşi distrat de către lucrurile din afară? Găseşte-ţi timp, să înveţi ceva bun şi încetează de a te lăsa învârtit ca într-un vârtej. Fereşte-te şi de o altă rătăcire, căci tot o nebunie este a-ţi îngreuia viaţa cu acţiuni fără scop; trebuie să avem un ţel, spre care să se îndrepteze toate dorinţele noastre, toate gândurile noastre.

7

Nimeni n-a ajuns nenorocit vreodată, numai pentru că nu s-a preocupat de ceea ce se petrece în sufletul altuia; însă aceia care nu ascultă cu luare-aminte de mişcările sufletului lor propriu, ajung în mod necesar în nenorocire.

1. Mulţi stoici erau contra prea multului citit. Seneca susţine că e mai bine a ne studia pe noi înşine, decât a studia cărţile.

8

Nu uita nici un moment care este natura universului și ce fel este a ta proprie, ce legătură este între aceasta și aceea, și ce fel de parte alcătuitoare ești tu, din care întreg, și în urmă, ține mereu minte că nimeni nu te poate împiedica să faci sau să zici ceea ce este în concordanță cu natura, din care tu însuți ești o parte.

9

Teofrast[1] spune, comparând păcatele, întrucât o asemenea comparațiune se poate face după noțiunile obișnuite, că păcatele din pofte sunt mai grele ca acelea din mânie. În adevăr, mâniosul se abate de la rațiune numai cu oarecare indispoziție, cu oarecare nemulțumire ascunsă; însă acela ce păcătuiește din poftă, biruit de voluptate, dă dovadă, în greșelile sale, ca să zicem așa, de mai multă necumpătare, de mai multă slăbiciune nebărbătească. De aceea, este o vorbă dreaptă, vrednică de filosofie, că a păcătui din pofte rele, merită o pedeapsă mai grea, decât din toane rele. Desigur, mâniosul se arată mai mult ca un om căruia i s-a făcut mai înainte o nedreptate, și care este târât de către durere spre mânie; ce[lă]lalt, dimpotrivă, se apleacă de bunăvoie spre nedreptate, târât la satisfacerea poftelor sale.

10

Toate faptele și gândurile tale să fie astfel întocmite, ca și cum ar trebui, pe cât posibil, să părăsești viața la moment. A te despărți de oameni n-are nimic îngrozitor, dacă într-adevăr există zei, căci ei nu te vor lăsa pradă nenorocirii; dacă dimpotrivă, nu există zei, ori dacă ei nu se interesează de treburile oamenilor, ce folos este să trăiești într-o lume fără zei și fără Providență? Dacă există zei, și ei au grijă de oameni! Ei au dat omului puterea de a nu ajunge victima relelor adevărate. Nu există nici un rău cu putință de care zeii să nu se fi îngrijit mai dinainte, ca omul să aibă puterea de a se feri de el. Cum să fie însă cu putință, ca un fapt, care nu-l face mai nefericit pe cineva, să facă mai nenorocită viața omului? Natura, admițând că ea nu ar fi fost în stare să împiedice așa ceva, și nici să îndrepteze din nou, nu s-ar fi făcut niciodată vinovată de o neglijență așa de mare, și tot atât de puțin din lipsă de putere sau din nedestoinicie nu ar fi săvârșit o greșeală atât de mare, de a împărți și oamenilor buni și celor răi binele și relele în aceeași măsură, fără nici o deosebire. Moarte și viață, cinste și necinste, durere și plăcere, bogăție și sărăcie, de toate lucrurile acestea pot să aibă parte,

1. Urmaș al lui Aristotel; mare filosof din sec. IV și III î. Chr.

fără deosebire, atât oamenii buni, cât și cei răi, căci ele nu sunt în sine vrednice nici de cinste, nici de ocară, adică, în realitate, nu sunt nici bune, nici rele.

11

Cât de repede pier toate lucrurile! În lume, înșiși oamenii, în timp, amintirea lor! Ce sunt oare toate senzațiunile noastre, mai ales excitațiunile noastre de plăcere și durerile noastre dătătoare de groază, și, în sfârșit, lucrurile care din pricina măreției lor aparente ne smulg strigăte de admirațiune: cât de neînsemnate și vrednice de scârbă, cât de josnice, de șubrede și pieritoare! Omul gânditor se cuvine să cugete la acestea. Și chiar aceia ale căror păreri și cuvinte dau gloria, cine sunt ei? Ce este moartea? Dacă o privim numai în ea însăși, și desfacem, în cugetul nostru, de ea, ideile legate de ea în închipuirea noastră, nu vom vedea în moarte decât un efect al naturii. Însă cine se teme de un efect al naturii este copil. Ba încă, moartea nu este numai un efect al naturii, ci este chiar o acțiune binefăcătoare pentru natură. Consideră, în sfârșit, în ce mod și prin care parte a ființei sale, stă omul în atingere cu Dumnezeu, și în ce stare se află el atunci când părticica aceasta de materie se preface în țărână.

12

Nu este nimeni mai de plâns ca omul ce voiește să adâncească toate lucrurile, care pătrunde, cum zice poetul acela[1], adâncimile pământului, și care caută să ghicească ce se petrece în sufletul semenilor săi, fără să cugete că ar trebui să se mulțumească, să se păstreze în legătură cu geniul pe care îl are înlăuntrul său, și să slujească credincios acestuia. Slujba aceasta însă constă în a-l feri de orice patimă, mândrie ori nemulțumire față de faptele zeilor și ale oamenilor. Căci pățaniile trimise de zei merită venerațiunea noastră, din pricina calității lor, și ce ne vine de la oameni merită iubirea noastră, din pricina înrudirii dintre noi, câteodată merită și un fel de compătimire, din pricina neștiinței lor cu privire la bine și rău; ei sunt ca niște orbi, ori ca oarecine, care nu poate deosebi albul și negrul.

13

Și de-ai trăi trei mii de ani, chiar treizeci de mii, totuși ține minte că nimeni nu pierde altă viață, decât aceea ce o trăiește într-adevăr, și că nu trăiește altă viață decât aceea pe care o pierde. Așadar, viața cea mai lungă, ca și viața cea mai scurtă tot o viață sunt. Momentul prezent este pentru toți de aceeași durată, oricare ar fi neegalitatea în durata trecutului, și acela pe

1. Un cuvânt al lui Pindar, de care se slujește Plato.

care cineva îl pierde pare numai o clipită; nimeni nu poate pierde nici trecutul, nici viitorul, căci cum ar putea cineva să-i răpească ceva, ceea ce nu e în stăpânirea sa? Trebuie, așadar, să luăm aminte la aceste două adevăruri: întâiul, că toate lucrurile se află într-un circuit veșnic și neschimbat, și că nu este de nici o însemnătate a observa aceleași lucruri timp de o sută, sau două sute de ani, sau un timp nesfârșit, și cel de al doilea, că cel ce moare în vârsta cea mai mare, ca și cel ce moare foarte tânăr, amândoi pierd același lucru. Ei pierd doar numai momentul prezent, fiindcă ei nu sunt stăpâni decât pe aceasta, iar bunul pe care cineva nu-l posedă, nu-l poate pierde.

14

Toate se bazează pe opiniune. Argumentele cinicului Monimus[1] sunt cu totul adevărate și aduc foloase, dacă le reducem la adevărul cuprins în ele.

15

Sufletul omului se acoperă cu ocară mai ales atunci când el ajunge oarecum un buboi, o umflătură bolnavă în lume. Căci a fi nemulțumit cu privire la lucrurile ce ne ating, însemnează totuna cu a te desface de natura universală, care cuprinde în sine natura tuturor ființelor deosebite. Mai departe el se necinstește prin ura contra altui om, oricând năzuiește să-i facă rău din vrăjmășie; și de felul acesta sunt inimile mânioșilor. Se mai face de rușine, când se lasă biruit de plăcere sau de durere; apoi când se preface și când în faptele și vorbele sale simulează și minte; în sfârșit, când în acțiunile și tendințele sale nu urmărește nici o țintă, ci lasă activitatea sa, în mod neprevăzător, întâmplării, în vreme ce datoria poruncește a pune în legătură cu un scop chiar faptele cele mai neînsemnate. Ori, scopul ființelor înzestrate cu rațiune este a urma legile, conforme rațiunii, ale statului cu constituțiunea cea mai străveche[2].

16

Durata vieții omenești este o clipă; ființa, ca o curgere neîncetată; sentimentul (un fenomen) o arătare întunecoasă; corpul nostru, o materie putrescibilă; sufletul, o sfârlează; soarta, o ghicitoare; faima, ceva nehotărât. Scurt, în ce privește corpul, el este un râu repede; cât privește sufletul, visuri și ceață; viața este un război, un popas pentru călători; gloria postumă este

1. Un școlar al lui Diogene și Crates, care reducea toată știința la niște simple păreri.
2. Universul se compară cu un stat, guvernat de către o lege unitară, valabilă și obligatorie pentru toți oamenii.

uitare. Ce ne poate călăuzi sigur aici? Numai filosofia. Și a fi un filosof va să zică: a feri de orice ocară, de orice rău geniul din noi, a bănui plăcerea și durerea, a nu lăsa nimic pe seama norocului, să nu ne slujim niciodată de minciună și prefăcătorie, să nu avem nevoie de munca și cruțarea altora, să primim toate pățaniile și întâmplările resemnați, ca unele ce izvorăsc tot de acolo de unde ne tragem și noi, în sfârșit, să așteptăm cu inima împăcată moartea, și să nu vedem în ea altceva decât dezagregarea corpului în elementele primordiale din care este alcătuită orice ființă viețuitoare. Dar dacă, pentru aceste elemente însele, nu este nimic groaznic, pentru ce oare am privi cu ochii întristați prefacerea și dezagregarea tuturor lucrurilor? Schimbarea aceasta este în firea lucrurilor și ceea ce este în acord cu natura nu este nici un rău.

Scrisă la Carnuntum.

CARTEA a III-a

1

Nu trebuie numai să ne gândim că viaţa noastră se consumă în fiecare zi, şi că se face mai mică în fiecare zi partea ce mai rămâne, ci trebuie să ne mai gândim că, chiar de am putea prelungi viaţa noastră până la o vârstă foarte înaintată, totuşi nu e sigur dacă mintea noastră va păstra mereu aceeaşi putere spirituală pentru acea considerare, care este baza ştiinţei lucrurilor divine şi umane. De fapt, când bătrânul începe să ajungă în mintea copiilor, e adevărat că păstrează încă puterea de a respira, de a mistui, de a avea idei şi dorinţe şi alte asemenea activităţi; însă a se sluji de sine însuşi, a împlini punctual datoria sa eventuală, a analiza precis întipăririle sale, a verifica când este timpul potrivit a ne despărţi de viaţa aceasta, într-un cuvânt, toate operaţiunile pe care le presupune o minte exercitată, aceste puteri sunt stinse în noi. De aceea trebuie să ne grăbim, nu numai fiindcă ne apropiem din ce în ce mai mult de moarte, ci şi pentru că, de multe ori, inteligenţa şi noţiunile în noi încetează deja înainte de moarte.

2

Mai trebuie să luăm aminte că în înseşi prefacerile ce au loc în făpturile naturii, există ceva ispititor şi atrăgător. Aşa bunăoară, pâinea, când se coace, capătă oarecare crestături, şi aceste crăpături, care nu erau în intenţia cocătorului, au totuşi o oarecare atracţiune, o oarecare ispită pentru gust. Aşa se crapă şi smochinele când se coc; la măsline, chiar apropierea de putreziciune adaugă fructului ceva plăcut. Spicele aplecate la pământ, sprâncenele leului, spuma de pe râtul mistreţului, şi atâtea alte lucruri privite în sine n-au nimic frumos, şi totuşi contribuie la împodobirea lor şi ne fac plăcere, pentru că ele sunt anexe ale propriei lor fiinţe. De aceea, dacă cineva are simţul şi o pricepere mai adâncă pentru toate fenomenele ce au loc în univers, de-abia dacă există ceva care chiar în asemenea condiţiuni accesorii să nu ne apară ca un acord armonic cu marele tot. Astfel vom vedea gâtlejul natural al fiarelor sălbatice cu o plăcere nu mai mică, decât pe cel imitat de către pictori şi sculptori. Unei astfel de priviri sprijinite de către înţelepciune nu-i va putea scăpa frumuseţea particulară a unei femei bătrâne, ori a unui moşneag tot atât de puţin ca farmecul tineresc al unui băiat. Şi aşa există încă multe lucruri, pe care nu oricine, ci numai acela le găseşte plăcute, care are simţ adevărat pentru natură şi pentru creaţiunile ei.

3

Hipocrate[1], care lecuise atâtea boli, s–a îmbolnăvit și el și a murit. Haldeii preziseseră multora moartea, în cele din urmă și ei au fost loviți de aceeași soartă. Alexandru și Pompei și Caius Cezar, care nimiciseră în masă, din temelii, orașe întregi și uciseseră mulțimi nenumărate de cavalerie și infanterie, pierdură în cele din urmă, de asemenea, și viața lor. Heraclit, după ce publicase atâtea considerațiuni de filosofie naturală cu privire la sfârșitul lumii prin foc, a murit de idropizie, cu corpul înfundat în băligar de vacă. Boala limbricilor l–a ucis pe Democrit[2], gângănii de altă specie l–au ucis pe Socrate[3]. Ce vreau să spun cu acestea? Te–ai îmbarcat, ai cutreierat marea, ești în port; acum debarcă! Dacă cumva mai este o altă viață, zeii nu lipsesc nicăieri, și nici acolo! Dacă, dimpotrivă, nu mai există nici o simțire, se sfârșesc durerile și plăcerile tale, și închisoarea ta dintr–un vas[4], cu atât mai nevrednic, cu cât acel ce locuiește în cuprinsul lui, este mult mai nobil. Căci acesta este rațiunea, geniul tău, acela numai pământ și putreziciune.

4

Nu petrece restul vieții tale în gânduri despre ceilalți, dacă ele n–au ca scop binele obștesc. Căci prin aceasta amâni împlinirea unei alte datorii, dacă îți ocupi spiritul cu ceea ce unul sau altul face și pentru ce o face, cu ceea ce zice, ce cugetă, ce planuri are și altele de acestea, ceea ce te împiedică de la observarea rațiunii tale conducătoare. Așadar, trebuie să alungi din șirul gândurilor tale orice incident, orice lucru nefolositor, orice curiozitate și orice vicleșug, trebuie să te deprinzi să ai numai astfel de gânduri, [încât][5], dacă cineva te–ar întreba deodată, la ce te gândești, să poți răspunde deschis: la cutare, ori cutare lucru; așa ca lumea să vadă după cugetele tale, că toate sunt simple și binevoitoare, cum și șade bine unei ființe sociabile, și că tu nu te gândești numai la plăceri sau la oarecare petrecere, nici la ură, nici la invidie, bănuială sau la altceva, a cărei mărturisire ar trebui să te facă să roșești de rușine. Un asemenea om, care nu scapă nimic, numai și numai să se înalțe la desăvârșire, este oarecum un preot și slujitor al zeilor, intim legat

1. Medic vestit sec. V. î. Chr.
2. Diogene Laertiu spune că a murit de moarte bună la 100 ani.
3. Marc Aureliu vorbește aici figurat. Epictet compara pe oameni cu animale; pe fățarnici, delatori, trădători îi numea șerpi, viermi, insecte.
4. Asemănarea corpului cu un vas se găsește la mulți scriitori, mai ales la părinți ai Bisericii creștine.
5. În text: „că“ (*n.ed.*).

cu divinitatea, care are în el templul său, care îl păstrează nepătat de pofte, neatins de dureri, neîncovoiat într-un erou în cea mai mare dintre lupte, să biruiască toate patimile, toate pățaniile. Nu se ocupă decât rareori și numai pătruns adânc de dragostea dreptății, primind volnic în vederea binelui public, cu vorbele, faptele sau gândurile altuia, și își închină toată activitatea sa afacerilor sale proprii și menirea pe care i-o impun legile naturale eterne, este obiectul statornic al meditațiunilor sale. Pe acelea le împlinește cât se poate mai bine, iar pe aceasta din urmă o socotește, din fermă convingere, drept bună, căci soarta hărăzită fiecăruia din noi este corespunzătoare firii noastre. El ia aminte că orice ființă rațională este înrudită cu el și că este propriu naturii omenești să iubim pe semenul nostru, că nu trebuie să năzuim la aprobarea vulgului, ci la stima celor ce trăiesc conform naturii. El ia aminte mereu, cum se poartă aceia ce nu trăiesc astfel, acasă și afară din casă, atât noaptea, cât și ziua, și cu ce fel de oameni au de-a face. Pe lauda unor astfel de oameni, care nu pot fi mulțumiți cu ei înșiși, nu pune nici un preț.

5

Nu face nimic cu [rea voință][1], nimic fără legătură cu binele public, nimic în pripă, nimic fără luare-aminte. Nu învestmânta gândurile tale în vorbe împodobite, nu fi lăbărțat în cuvintele tale, nici nu face pe ocupatul. Dimpotrivă, zeul din tine să fie călăuza unui bărbat așezat, încercat, cu înțelepciune[a] politică a unui roman, [a] unui împărat, a unui soldat la postul său, care așteaptă semnalul, a unui om gata să părăsească viața fără păreri de rău, și ale cărui vorbe n-au nevoie nici de întărirea jurământului, nici de mărturia altora. Atunci dobândește cineva seninătatea sufletului, când se deprinde a se lipsi de ajutorul din afară și de a se lipsi de ceilalți oameni spre liniștea noastră. Trebuie să stăm în picioare, iar nu să fim sprijiniți spre a sta drept.

6

Dacă găsești în viața omenească ceva ce stă mai presus de dreptate, adevăr, cumpătare, curaj, într-un cuvânt, decât un suflet, care relativ la faptele sale raționale este mulțumit de sine însuși și care cu privire la întâmplările ce nu sunt în puterea sa, este resemnat față de destinul său, dacă, repet încă o dată, găsești ceva mai bun, îndreaptă-te spre acest bun, cu toată puterea sufletului tău și desfătează-te cu acest bine suprem. Dacă însă privirii tale nu se arată nimic mai bun ca spiritul, ce locuiește în tine, care s-a făcut stăpân peste poftele sale proprii, și care își dă exact socoteală despre toate cugetele sale, care, cum zicea

1. În text: „voie rea" (*n.ed.*).

Socrate, se smulge de sub dominaţia senzualităţei, se supune conducerii zeilor şi consacră îngrijirea sa oamenilor, dacă toate celelalte lucruri ţi se par neînsemnate şi fără preţ, atunci nu da întâietate nici unui alt lucru. Căci dacă te–ai lăsat odată târât, nu mai stă în puterea ta să te liberezi iarăşi, şi să dai preferinţă unicului bine, care într–adevăr este al tău propriu. Nu este în nici un chip îngăduit să pui pe aceeaşi treaptă cu binele acela care se referă la raţiune şi la fapte, ceva străin, ca lauda mulţimii, sau dominaţia, sau bogăţia, sau plăcerea simţurilor. Toate lucrurile acestea, dacă le îngăduim o cât de uşoară înrâurire, vor dobândi supremaţia şi ne vor abate de la calea cea dreaptă. Alege, dar, îţi spun, fără şovăială, binele suprem şi ţine–te ferm cu toată puterea de el. Binele suprem este totdeodată ceva folositor. Dar ceea ce e util fiinţei raţionale trebuie să păstrezi pentru tine; dacă însă nu–ţi e folositor decât ca fiinţă animală, lasă–l să–ţi cadă din mâini, şi păstrează–ţi mintea liberă de prejudecăţi, ca să poţi cerceta totul temeinic.

7

Nu socoti niciodată ca folositor un lucru care te–ar putea sili odată să–ţi calci cuvântul, să–ţi pierzi onoarea, să urăşti pe cineva, să–l bănuieşti, să–l blestemi, să fii făţarnic faţă de el; nu–ţi dori niciodată ceva ce ar trebui ascuns îndărătul zidurilor ori a perdelelor. Acela ce dă întâietate raţiunii sale, geniului din el, şi veneraţiunii faţă de virtute, nu se revarsă în exclamaţiuni tragice, nu scoate suspine, nu doreşte nici singurătatea, nici societatea unei mari mulţimi de oameni; el va trăi, şi în aceasta este un bine mare, fără să caute viaţa şi nici să fugă de ea cu desăvârşire nepăsător, dacă sufletul său o să fie, pe o durată mai lungă sau mai scurtă, acoperit de învelişul corpului său. Da, chiar dacă ar trebui să părăsească viaţa în clipa aceasta, s–ar despărţi tot aşa de bucuros, ca şi cu prilejul împlinirii oarecărei fapte potrivită cu onoarea şi cuviinţa.

Numai de un singur lucru este el preocupat: să–şi ferească sufletul de orice îndrumare care este nevrednică de o fiinţă cugetătoare şi socială.

8

În sufletul unui om bine educat şi cu minte limpede, nu se află nici o putreziciune, nici o necurăţenie, nici un vicleşug. Şi dacă destinul nu–i răpeşte viaţa înainte de a fi încheiată, precum s–ar putea zice despre actor că a plecat de pe scenă înainte de sfârşitul şi reprezentarea piesei. La el nu se găseşte nici o trăsătură de aservire, nimic silit, nici o dependenţă exterioară, nici o risipire, nimic ce ar avea să se teamă de mustrare sau să fugă de lumină.

9

Formează-ți cu îngrijire judecata. Acesta este mijlocul cel mai eficace, ca să nu se ivească în mintea ta păreri ce sunt în contradicție cu natura și totdeodată cu ființa înzestrată cu rațiune. Rațiunea ne prescrie a ne abține de la orice pripire în judecățile noastre, a fi binevoitori față de oameni, și a asculta de poruncile zeilor.

10

Dă la o parte celelalte preocupațiuni, ține-te numai de cele câteva reguli. Între altele, gândește-te că noi trăim numai timpul prezent, care nu este decât o clipă neobservată: vremea cealaltă sau este deja trăită, sau este nesigură. Viața noastră este, deci, ceva neînsemnat; neînsemnat este, de asemenea, și colțul de pământ, unde trăim, neînsemnată [e] și gloria postumă, chiar cea mai durabilă; ea se perpetuează printr-un șir de ființe omenești repede pieritoare, care nu se cunosc nici măcar pe ele însele, necum să poată cunoaște pe cineva, care a murit cu mult înainte de ele.

11

La normele de viață expuse aici, mai trebuie adăugată una: formează-ți o noțiune determinată în mod sigur, cu privire la fiecare obiect al cercului tău de idei, așa ca să poți a-l cunoaște deschis în firea lui adevărată, în întregime și în părțile sale alcătuitoare și ca să poți numi cu numele lor adevărat atât obiectul însuși, cât și notele particulare din care se compune și în care se desface iarăși prin analiză. Nimic nu este mai potrivit să ne ridice deasupra oricărei preocupări pământești, ca destoinicia de a cerceta fiecare obiect, ce ne întâmpină în viață, în mod just și inteligent, și a-l considera totdeauna astfel, ca să vedem totdeodată clar, în ce legătură stă cu celelalte obiecte, ce folos aduce, ce valoare are pentru lume, și ce valoare pentru individ, ca cetățean al acelui stat suprem, înăuntrul căruia celelalte state trebuie privite doar ca niște case. Spune-ți: ce lucru este cel ce deșteaptă acum în mine ideea aceasta? Din ce părți este alcătuit? Pe care virtute trebuie s-o pun în lucrarea față de el? Oare blândețea? Statornicia? Iubirea de adevăr? Încrederea? Simplitatea sau mulțumirea de sine? Și așa mai departe. La orice pățanie, trebuie să ne zicem: asta vine de la Dumnezeu, cestălalt lucru, de la înlănțuirea lucrurilor orânduite de soartă, și chiar cu privire la un concurs întâmplător de împrejurări, pățania ceastălaltă vine, în sfârșit, de la un tovarăș al aceleiași tulpine, al aceleiași specii, de la un prieten care însă nu știe ceea ce este firesc pentru el. Dar eu cunosc lucrul acesta. De aceea mă port cu el precum

cere legea naturală a societății, cu bunăvoință și dreptate. Nu mai puțin caut să fiu cu luare-aminte chiar când e vorba de lucruri indiferente, și să evaluez fiecare obiect, după valoarea sa adevărată.

12

Dacă în orice faptă a ta urmezi totdeauna rațiunea sănătoasă; dacă îți faci datoria de fiecare moment cu zel, cu putere, cu bunăvoință, și fără a te uita la lucrurile lăturalnice, cauți să păstrezi curat geniul din tine, ca și cum ar trebui să-l restituiești îndată; dacă lucrezi astfel fără teamă și fără speranță, și ești mulțumit cu fiecare activitate conformă naturii și cu iubirea eroică de adevăr în cuvintele și manifestările tale, vei duce o viață fericită, și nu există nimeni care te-ar putea împiedica să lucrezi astfel.

13

Precum chirurgii poartă totdeauna la ei, pentru operațiuni eventuale neprevăzute, aparatele și bisturiul lor, tot astfel și tu trebuie să fii aprovizionat cu principiile necesare spre a privi cum trebuie, faptele divine și umane și, conștient de conexiunea reciprocă a amândurora, să execuți toate lucrările, chiar și cea mai neînsemnată, potrivit lor. Căci nu vei realiza vreo treabă omenească, în mod fericit, dacă nu o raportezi la divinitate, precum nici invers.

14

Nu te mai abate din calea dreaptă! Căci nu o să mai ai timp să recitești nici propriile tale memorii, nici istoriile vechi ale grecilor și romanilor, nici extrase din scriitori, pe care ți le-ai rezervat pentru bătrânețe. Așa mergi de-a dreptul spre țel, părăsește speranțele deșarte, și vino-ți în ajutor ție însuți, câtă vreme mai poți, dacă te iubești cât de puțin.

15

Trebuie să știm câte înțelesuri felurite au cuvintele: a fura[1], a semăna, a cumpăra, a se odihni; nu cu ochii corpului, ci dintr-un alt punct de vedere trebuie să deosebim ceea ce trebuie făcut.

16

Corp, suflet, rațiune – corpului îi aparțin simțirile, sufletului, înclinațiunile, rațiunii, principiile. Puterea de a primi senzațiuni de la obiecte o au și animalele. A fi mișcat mecanicește de către

1. Există furt stângaci, furt iscusit; fură și acela care ne răpește prilejul de a face o faptă bună ș. c. l.

pofte este o însușire comună atât a fiarelor, cât și a unor monștri ca Phalaris[1] și Neron. A se lăsa condus, grație inteligenței, la săvârșirea unor fapte cerute de cuviința exterioară, lucrul acesta îl fac și ateii, și trădătorii de patrie și aceia care se dedau la fapte rușinoase în camerele lor închise. Dacă, deci, după cele spuse, toate faptele acestea sunt comune tuturor, atunci rămâne ca însușire caracteristică a omului bun, doar să-și ia drept călăuză în toate faptele ce-i apar ca datorii, rațiunea, să primească cu dragoste toate întâmplările datorate înlănțuirii soartei, să nu păteze geniul ce tronează înăuntrul pieptului său, nici să nu-l neliniștească printr-o învălmășeală de închipuiri, ci să-l păstreze senin, supus fără pretențiuni față de divinitate, și să nu vorbească ceva contrar adevărului, și nici să nu facă ceva contrar dreptății. Și chiar dacă lumea întreagă ar băga îndoiala în viața sa simplă, morală și voioasă, totuși nu se va mânia din cauza aceasta pe nimeni, nici nu va părăsi cărarea, care-l duce la acel țel al vieții, la care oricine trebuie să ajungă curat, liniștit, pregătit și cu o resemnare voioasă în fața destinului său.

1. Tiran faimos prin cruzimea lui, din Akragas în Sicilia; + 549 î. Chr.

CARTEA a IV-a

1

Dacă principiul călăuzitor din noi urmează constituţiunii sale naturale, conduita sa printre evenimentele vieţii este astfel, că el se poate orienta lesne totdeauna spre lucrurile posibile şi spre cele îngăduite. El nu are nici o preferinţă pentru vreun obiect determinat, ci lucrurile vrednice de a fi dorite sunt numai excepţional[1] obiecte ale năzuinţii sale; pe acele lucruri însă, care în locul acestora îi ies în cale, el şi le preface în materia activităţii sale, asemenea focului care pune stăpânire pe orice lucru ce cade în el, din pricina căruia o flacără mai mică s-ar stinge; pe când o flacără luminoasă, de cele mai multe ori, cuprinde repede şi consumă hrana ce i se dă, şi pâlpâie tocmai mulţumită ei, cu atât mai sus.

2

Nici una din faptele tale să nu aibă loc la întâmplare, ci toate, aşa cum îngăduie regulele artei de a trăi.

3

Lumea se duce în vilegiatură la ţară, la mare, la munte, şi tu însuţi ai obiceiul să doreşti cu aprindere aşa ceva. Toate astea însă se datoresc neştiinţei şi slăbiciunii, deoarece îţi este la îndemână să te retragi, în orice oră îţi place, în tine însuţi. Nu este pentru om refugiu mai tihnit şi mai liniştit, ca sufletul său propriu, mai ales când el are în sine însuşi însuşiri a căror privire îi procură pe loc o linişte desăvârşită, şi calmul acesta, după părerea mea, nu este altceva decât cugetul curat. Ţine mai adeseori asemenea şedinţe liniştite de reculegere interioară şi înnoieşte-te atunci pe tine. Şi de ai avea atunci în faţa ta principiile acelea scurte şi simple, ce vor fi de ajuns să-ţi însenineze sufletul şi să te facă în stare să suporţi cu răbdare lumea, la care te reîntorci? Căci împotriva cărui lucru să fii răuvoitor? Contra răutăţii oamenilor? Dar aminteşte-ţi de principiul, că fiinţele raţionale s-au născut unele pentru altele, că răbdarea este o parte a dreptăţii, că oamenii păcătuiesc nu dinadins, şi, în fine, că multor oameni nu le-a adus nici un folos faptul de a fi trăit în duşmănie, bănuieli, în ceartă şi ură; ei au murit şi s-au făcut cenuşă.

1. În greceşte textul sună „mijloace". Stoicii se întrebau ce folos poate să aducă un obiect, ca puterea, bogăţia, ştiinţa ş. c. l., fie pentru ajungerea binelui suprem, fie pentru realizarea virtuţii. Numai graţie acestei mijlociri se atribuia oarecare valoare acestor lucruri, de altfel aşa de indiferente.

Aşadar, încetează să-ţi mai faci griji. Ori poate eşti nemulţumit cu soarta ce ţi s-a dat în urma orânduirii universului? Atunci adu-ţi aminte de alternativa aceasta: ori ne ocârmuieşte o Providenţă, ori totul nu este decât o ciocnire de atomi, sau adu-ţi aminte de dovezile că lumea aceasta se aseamănă cu un oraş. Ori te supără accidentele corpului? Ei bine, ai curaj, şi nu uita că spiritul cugetător, dacă s-a recules, şi după ce a devenit conştient de puterea sa proprie, nu mai poate fi împiedicat de către nici o excitaţiune slabă ori aspră a sensibilităţii noastre, şi ia aminte la toate celelalte doctrine ce ai auzit relativ la durere şi plăcere şi pe care ţi le-ai însuşit ca adevărate. Ori poate te mână încoace şi încolo setea deşartă de glorie? Dar ţine seamă, cât de repede se cufundă toate în groapa uitării, ce abis infinit de timp a fost înainte şi va mai veni după tine, cât de nevrednice sunt laudele altora, cât de schimbători şi nestatornici sunt aceia care te aprobă, şi cât de îngust este cercul în care se închide gloria ta! Şi pământul întreg ce este decât un punct în univers, şi ce colţişor mic pe el reprezintă locuinţa ta! Şi aici, câţi sunt aceia ce te vor slăvi, şi aceştia de ce fel de constituţiune sunt ei? Hotărăşte-te, deci, în cele din urmă, să te retragi în ţinutul acela mic, care eşti tu însuţi, şi mai înainte de orice nu te risipi şi nu rezista, ci rămâi liber, şi priveşte toate lucrurile cu ochiul neînfricoşat, ca om, cetăţean, ca fiinţă muritoare. Însă printre adevărurile cele mai folositoare, îndreaptă-ţi mai ales luarea-aminte spre aceste două: întâi, că obiectele din afară, nu stau în atingere cu sufletul nostru, ci el stă imobil exterior acestora, că, prin urmare, turburările păcii tale lăuntrice iau naştere numai din închipuirea ta, şi, al doilea, că toate lucrurile ce le vezi, se alterează foarte repede şi nu vor mai fi. Şi la câte prefaceri n-ai fost tu martor ocular! Ţine minte, fără întrerupere: lumea este prefacere, viaţa – închipuire.

4

De vreme ce toţi suntem părtaşi la raţionament, ne este comună tuturor raţiunea, în virtutea căreia suntem fiinţe raţionale, dacă este aşa, atunci avem toţi parte şi de vocea care ne prescrie ce trebuie şi ce nu trebuie să facem; dacă aşa este, apoi toţi avem şi o lege obştească; dacă aşa este, atunci suntem concetăţeni laolaltă şi convieţuim sub aceeaşi ocârmuire, dacă este aşa, atunci lumea nu este oarecum decât oraşul nostru; căci pe care alt stat al tututor l-ar putea numi cineva, în care întregul gen uman să aibă aceleaşi legi? Tocmai de aceea, de la statul acesta al tuturor oamenilor, ne vine nouă judecata, raţiunea şi puterea legislativă, sau de unde dintr-alt loc? Căci precum elementul pământesc din mine s-a desfăcut din anumite părţi ale pământului, înainte de a se încorpora în mine, şi umezeala dintr-o altă materie, şi

răsufletul, pe care-l respir, și caldul și principiul de foc, fiecare provin din anumite izvoare proprii, căci din nimic nu se creează nimic, și iarăși din ceva nu devine nimic; tot astfel, și puterea de cugetare, natural că izvorăște de undeva.

5

Moartea, ca și nașterea, este o taină a naturii, aici combinaţiune, dincolo decompoziţiune a acelorași elemente. Nicidecum ceva de care cineva ar avea de ce să se rușineze, căci fenomenul acesta nu este în contrazicere cu esenţa unei creaturi raţionale, nici cu dispoziţiunile constituţiunii sale.

6

Că oamenii de specia aceea trebuie să lucreze astfel este cu totul natural. A voi ca să fie altfel, însemnează a voi ca smochinul să n-aibă nici o sevă. Însă mai ales ţine minte, că voi amândoi, atât tu, cât și el, peste foarte scurt timp o să muriţi; nu mult după aceea, nu vor mai rămâne nici barem numele voastre.

7

Lasă să piară închipuirea, și atunci piere și plângerea că lumea te-a nedreptăţit. Cu înlăturarea plângerii, că lumea te-a nedreptăţit, s-a înlăturat suferinţa însăși.

8

Ceea ce nu face pe om mai rău, decât este el din natură, aceasta nu poate face mai rea nici viaţa sa, nu poate să-l vatăme nici din afară, nici lăuntric.

9

În vederea folosului, natura este nevoită să procedeze așa cum procedează.

10

Orice întâmplare [care] are loc, are loc cu dreptate. Dacă observi toate lucrurile, cu băgare de seamă, vei recunoaște lucrul acesta; vreau să zic nu numai potrivit cu orânduirea naturală, ci mai ales potrivit dreptăţii, și oarecum ca [o] acţiune a unei fiinţe, care distribuie toate rolurile după vrednicie. Ia aminte deci bine la punctul cum ai început, și orice faci, fă-l cu năzuinţa de a fi bun, bun în înţelesul propriu al cuvântului. Aceasta să-ţi fie norma statornică în tot ceea ce faci.

11

Nu concepe lucrurile așa cum le înţelege adversarul tău, sau cum ar vrea el ca tu să le concepi, ci privește-le, din contră, astfel precum sunt în realitate.

12

Trebuie să fii totdeauna gata la două atitudini: întâi, să faci numai ceea ce regeasca legiuitoare, care este rațiunea, îți insuflă spre binele oamenilor, și al doilea, să-ți schimbi părerea ta, anume, de îndată ce cineva te determină la pasul acesta, prin faptul că-ți corectează această părere. Această schimbare de părere însă trebuie să pornească totdeauna numai de la convingerea că ea este justă, sau de folos obștesc, sau ceva asemenea, nicidecum însă din motivul fiindcă ne așteptăm de la ea la plăceri, sau la glorie.

13

Ai tu rațiune? — Da. — De ce nu te slujești de ea? Căci dacă ai lăsa-o să poruncească ea, ce mai vrei?

14

Ca o parte a întregului ai persistat până acum, și o să te nimicești iarăși în sânul Ziditorului tău, sau prin mijlocirea unei prefaceri, vei încolți din nou ca un nou germen de viață.

15

Multe grăunțe mirositoare sunt menite pentru același altar, unele cad mai devreme în foc, altele mai târziu, dar faptul acesta nu constituie o deosebire.

16

În interval de zece zile, vei reapărea ca un zeu, în ochii acelora care acum te privesc ca pe o fiară, sau ca pe o maimuță, dacă revii la principiile tale și la slujba rațiunii.

17

Nu trăi ca și cum ai mai avea mii de ani de viață. Moartea plutește deasupra capului tău. Câtă vreme mai trăiești, cât timp mai poți, fii om cinstit.

18

Ce de timp câștigă acela care nu se uită la ceea ce spune, sau face, sau cugetă aproapele său, ci numai la ceea ce el însuși face, ca să fie lucru drept și sfânt; nu lua aminte, zice Agathon[1], la moravurile rele din jurul tău, ci umblă drept pe cărarea ta și nu te abate.

19

Acela pe care-l orbește strălucirea gloriei postume, nu chibzuiește că fiecare dintre aceia ce se gândesc la el va muri,

1. Poet, amic și contemporan cu Plato și Socrate.

[va muri] el însuși în curând, și tot așa fiecare generațiune următoare, până ce, în sfârșit, toată gloria aceasta, după ce s–a propagat prin mijlocul oarecăror ființe muritoare, moare și ea odată cu acestea. Dar chiar dacă presupunem că inșii ce se vor gândi la tine sunt nemuritori, și tot nemuritoare e și amintirea numelui tău, ce folos ai tu din lucrul acesta, dacă ai murit, sau, să zicem, chiar dacă trăiești? Ce folos are lauda, decât tocmai în legătură cu oarecare avantaje vremelnice? Așadar, dă–i drumul la timp darului aceluia ce te umflă, care atârnă doar de vorbăria altora.

20

Orice lucru frumos, de orice fel ar fi, este frumos în sine, este desăvârșit în sine, și lauda lui nu constituie o parte alcătuitoare a ființei lui. Lauda nu face un obiect nici mai rău, nici mai bun. Cele spuse se aplică la orice lucru, care în viața obișnuită se numește frumos, spre exemplu, la creațiunile naturii și ale artei. Ceea ce este frumos într–adevăr, n–are nevoie de nici o laudă, tot atât de puțin ca și legea, tot atât de puțin ca și adevărul, tot atât de puțin ca și bunăvoința, ca moralitatea. Cum s–ar putea ca lucrurile acestea să devină bune numai grație laudei, ori rele, numai în urma blamului? Oare smaraldul își pierde valoarea sa dacă nu este lăudat? Și tot astfel, aurul, fildeșul, purpura, o liră, o spadă, o floare, un buchet?

21

Dacă sufletele sunt nemuritoare, cum ar putea să le cuprindă spațiul pe toate de la începutul timpului? Bine, dar pământul nu cuprinde oare corpurile, care timp tot de atâtea secole au fost îngropate în el? Precum aceste corpuri, după oarecare răstimp al depunerii lor, în urma prefacerii și descompunerii lor, fac loc altor morți, tot astfel sufletele plutitoare în văzduh mai dăinuiesc acolo un timp,[1] apoi se transformă, se risipesc, se purifică, se cufundă în substanța primordială a universului și, în modul acesta, fac loc sufletelor următoare. Cam acestea s–ar putea răspunde la întrebarea despre nemurirea sufletelor. Și aici trebuie să se mai socotească, pe lângă mulțimea trupurilor omenești îngropate, și pe acelea ale animalelor, care sunt consumate zilnic de către noi și de alte fiare. Căci câtă sumedenie de asemenea trupuri nu se consumă, care sunt oarecum îngropate în corpurile acelora ce se hrănesc cu ele! Și cu toate acestea, spațiul e de ajuns spre a le cuprinde, fiindcă ele, parte se prefac în sânge, parte se transformă în foc și aer. Mijlocul de a descoperi adevărul cu privire la acest obiect se cheamă deosebirea dintre materie și formă.

1. Cu privire la nemurirea sufletelor, părerile stoicilor erau diferite. După unii, numai sufletele drepților mai trăiau după moarte; alții credeau în nemurirea tuturor sufletelor, fără deosebire.

22

Nu te risipi încoace și încolo. La orice faptă, cugetă la ceea ce este drept și la orice te gândești, ține-te de ceea ce se poate înțelege cu claritate.

23

Tot ce te interesează, lume, mă interesează și pe mine. Nu vine prea devreme pentru mine, nici prea târziu, ceea ce pentru tine sosește la timp potrivit. Orice aduc anotimpurile tale, natură, îmi este un fruct drag. De la tine izvorăsc toate, în tine sunt toate, în tine se reîntorc toate. Aristophan zice:

„O, tu, iubit oraș al lui Cecrops" și tu de ce oare să nu zici:

„O, tu, cetate a lui Dumnezeu"?

24

Mărginește activitatea ta la puține lucruri, zice Democrit, dacă vrei să fii cu sufletul liniștit. Poate că ar fi mai bine a zice: Fă ceea ce este necesar și ceea ce poruncește rațiunea unei ființe menite din natură pentru viața socială, și astfel precum ea poruncește; această atitudine ne procură nu numai mulțumirea datorită faptelor drepte, ci și aceea ce rezultă dintr-o activitate mărginită. Într-adevăr, dacă am da deoparte ce nu este necesar din vorbele și faptele noastre, am avea mai mult timp liber și mai puțină neliniște. Așadar, întreabă-te la toată lucrarea: nu cumva asta face parte din lucrările netrebuincioase? Însă nu numai faptele nefolositoare, ci chiar gândurile nefolositoare trebuie să le înlăturăm; căci acestea din urmă sunt pricina faptelor de prisos.

25

Fă odată încercarea, cum trăiește cineva ca om înțelept, anume acela care este mulțumit cu soarta ce i-a dat-o universul și care își găsește fericirea în modul său propriu de activitate cinstită.

26

Cuprins-ai bine în ochii tăi lucrul acesta? Ei bine, acum ia aminte și la următorul: nu te neliniști singur; rămâi neted! De te nedreptățește unul, păcătuiește față de sine însuși. Ai pățit vreun neajuns? Tot ce pățești, așa ți-a fost menit și orânduit de la început, potrivit mersului legilor universale. În câteva vorbe: viața este scurtă; din prezent trebuie să scoatem câștig printr-o activitate binefăcătoare și cinstită. Fii treaz, chiar în orele de repaos.

27

Este lumea ceva bine rânduit, ori numai o confuziune întâmplătoare, aceea ce totuși se numește rânduiala lumii? Cum adică! În tine să fie orânduială și în lume să fie adică numai zăpăceală și neorânduială? Când atâtea forțe naturale risipite și în conflict unele cu altele, se înlățuiesc așa de armonic?

28

Există un caracter negru, un caracter feminin, unul bățos, unul de fiară, unul dobitocesc, copilăros, prostesc, echivoc, ștrengăresc, necredincios, caracter tiranic.

29

Dacă trebuie să-i zicem străin de lume, aceluia ce nu știe ce se află în ea, nu este mai puțin străin de lume și acela care nu știe ce se întâmplă în ea. Este un dezertor acela care se sustrage legilor statului; un orb, acela care închide ochii spiritului; un cerșetor, cel ce are nevoie de un altul, și care nu posedă el însuși ceea ce este necesar pentru viață; un buboi pe corpul societății, acela care se desparte și se sustrage de la legea fundamentală a naturii, prin faptul că este nemulțumit cu evenimentele ce au loc în ea, căci ea a creat toate lucrurile și tot ea te-a făcut și pe tine; un dușman al statului este acela ce-și desparte, ca un apostat, sufletul său propriu de conștiința colectivă a tuturor ființelor viețuitoare.

30

Aici este unul filosof fără vestmânt,[1] colo, unul fără carte, un altul, pe jumătate despuiat. Nu am pâine, zice el, și totuși îmi apăr sistemul. Și nici mie științele nu-mi asigură întreținerea, și totuși le rămân devotat.

31

Arta ce ai învățat-o, să-ți fie dragă; cu ea trebuie să rămâi. Restul vieții tale, petrece-l ca un om care a lăsat din toată inima pe seama zeilor toate afacerile și care nu se face nici tiranul, nici sclavul altui om.

32

Consideră odată, spre exemplu, epoca lui Vespasian și vei găsi toate evenimentele ca acum: oameni care umblă după femei, cresc copii, bolnavi și muribunzi, ostași și oameni ce dau serbări, negustori, agricultori, lingușitori, oameni semeți, bănuitori, atei, unii care cheamă moartea cutăruia sau cutăruia, alții care murmură contra prezentului, unii îndrăgostiți, alții adună avuții, năzuiesc

1. Cinic.

la consulate și coroane regale. Ei acum nu mai sunt, ei au încetat de a mai trăi. Treci pe urmă la vremurile lui Traian. Iarăși cu totul aceeași priveliște. Consideră deopotrivă și celelalte epoci și alte popoare întregi și vezi câte neamuri care au săvârșit isprăvi eroice, au pierit degrabă și s–au topit în stihii. Dar mai ales evocă în amintirea ta pe aceia pe care i–ai cunoscut personal, cum ei, în goana după lucruri deșarte, au uitat să facă ce era potrivit cu alcătuirea particulară a ființei lor, să se țină statornic de faptele acestea, și să–și mărginească dorințele lor numai la ele. În legătură cu acestea trebuie să mai iei aminte, că grija închinată unei afaceri, trebuie să stea în măsură și într–un raport drept cu însemnătatea ei. Căci astfel nu vei mai resimți nici o neplăcere, când te îndeletnicești, nu mai mult decât se cuvine, cu lucruri mici.

33

Vorbe odinioară în uz sunt acum expresiuni neînțelese. Tot așa se întâmplă cu numele unor bărbați slăviți odinioară, precum Camillus, Cason[1], Votesus[2], Leonatus[3] și, peste puțin timp, tot așa vor păți și Scipio și Cato, apoi Augustus, și Adrian, și Antoninus. Toate trec și devin povești, spre a se cufunda degrabă în completă uitare. Și soarta aceasta o au aceia ce au strălucit odată așa de minunat. Căci ceilalți, de îndată ce de–abia și–au dat sufletul „dați sunt uitării necunoscuți și fără ascultare“[4]. Dar la urma urmelor, ce este gloria noastră nemuritoare? Toate deșărtăciuni. Atunci spre ce trebuie să ne îndreptăm toată grija noastră? Spre un singur lucru: o simțire dreaptă, fapte de folos obștesc, a vorbi numai adevărul și o dispozițiune de spirit de a primi cu resemnare orice întâmpinăm în viață, ca pe o necesitate, ca pe un lucru cunoscut, care are același izvor și origine ca și noi.

34

Lasă–te fără împotrivire în voia soartei și rabdă să fii împletit de către ea în legăturile care–i plac ei.

35

Într–o singură zi pier toți, atât slăvitorul, cât și cel slăvit.

36

Ia aminte necontenit, cum orice lucru ce se naște ia naștere pe baza unei prefaceri, și deprinde–te astfel cu ideea că naturii

1. Caso Fabius, consul.
2. Personaj necunoscut.
3. General și amic al lui Alexandru cel Mare.
4. Vers din *Odiseea* lui Homer.

nu–i place nimic mai mult decât de a transforma ceea ce există, cu scopul de a crea din aceasta corpuri noi de aceeași specie; căci tot ce există este oarecum sămânța a ceea ce va să se nască din acelea. Tu însă îți reprezinți ca sămânță numai substanța ce cade în pământ sau în sânul mamei. Felul acesta de gândire este cu totul superficial.

37

În curând vei muri și n–ai devenit nici ferm, nici fără neliniște, nici liberat de închipuirea că lucrurile din afară te–ar putea face nefericit, n–ai devenit nici binevoitor față de oricine, nici nu te–ai deprins încă a căuta înțelepciunea numai în faptele drepte.

38

Dă–ți socoteală de cugetele oamenilor, vezi de ce se feresc înțelepții și la ce năzuiesc ei.

39

Suferința ta are rădăcina sa nu în felul de gândire obișnuită al altuia și nici în schimbarea și prefacerea învelișului corpului tău. Unde dar? În acea parte din tine însuți, unde își are sediul puterea aceea, ce creează anumite păreri despre suferință. De n–ar fi acolo nici o idee falsă, totul ar merge bine. Ba chiar dacă corpulețul acesta, așa de strâns legat de puterea aceasta, s–ar tăia, de s–ar arde, de ar putrezi, totuși partea ființei tale, care concepe părerile sale despre toate aceste suferințe, trebuie totuși să rămâie liniștită, adică să judece că ceea ce poate lovi deopotrivă pe omul rău, ca și pe cel bun, nu este nici rău, nici bine. Căci ceea ce afectează atât pe omul ce trăiește după legile naturii, cât și pe cel ce trăiește contrar naturii, afectele acestea nu sunt nici conforme naturii, nici contrare naturii.

40

Închipuiește–ți totdeauna lumea ca pe o făptură alcătuită numai dintr–o singură materie și dintr–un singur spirit. Ia aminte cum toate existențele se acomodează scopului unic al acesteia; cum toate corpurile se formează în virtutea unei impulsiuni unitare, cum tot ce ființează contribuie la nașterea tuturor fenomenelor, cum toate lucrurile stau într–o solidaritate rațională, și de ce natură este conexiunea intimă și reacțiunea lor laolaltă.

41

„Nu ești decât un sufletel, împovărat de un cadavru", zice Epictet.

42

Nu este nici un rău pentru ființe că suferă prefaceri, după cum nu este un bine pentru ele de a exista în virtutea alterării lor.

43

Timpul este un fluviu, un curent năvalnic, care târăşte toate lucrurile. Orice lucru, după ce de-abia a apărut în existenţă, este târât îndată, un altul iese la iveală, însă şi acesta va să piară degrabă.

44

Orice fenomen are loc, este aşa de obişnuit şi cunoscut, ca trandafirul, primăvara, şi roadele, în timpul culesului. Asemenea fenomene sunt şi boala şi moartea, calomnia şi deprecierea, şi toate celelalte lucruri care înveselesc sau întristează pe nebuni.

45

Fenomenele succedente descind, într-o filiaţiune intimă, din cele antecedente. Aici relaţiunea nu este aceeaşi ca la cifre, care înăuntrul numerelor reprezintă o altă valoare decât izolate. Aici este o legătură raţională. Şi precum în tot ce există domneşte o congruenţă perfectă, tot astfel, firul ce leagă fenomenele în curs de devenire, nu este o simplă succesiune exterioară, ci o interdependenţă admirabilă.

46

Adu-ţi aminte totdeauna de principiul lui Heraclit, că moartea pământului este a deveni apă: a apei, de a se preface în aer; a aerului, de a se schimba în foc, şi invers. Adu-ţi aminte de omul acela care a uitat încotro duce calea sa, după cum şi noi ne găsim adesea dezbinaţi cu raţiunea ce guvernează lumea întreagă şi cu care avem totuşi afaceri zilnice, şi cum lucrurile, ce se întâmplă în fiecare zi, ne apar stranii nouă înşine; mai departe, că nu trebuie să lucrăm şi să vorbim ca nişte adormiţi, căci, chiar în somn, se pare că lucrăm şi vorbim, şi că, în sfârşit, nu trebuie să procedăm ca acei copii mărginiţi care n-au decât regula: Aşa am învăţat de la părinţii noştri.

47

După cum, dacă ţi-ar zice un zeu: „Trebuie să mori mâine, sau cel mai târziu poimâine“, şi tu, negreşit, n-ai stărui să mori mai bine poimâine, decât mâine, admiţând că n-ai judeca cu laşitate – căci cât de scurtă este deosebirea! Tot aşa, socoteşte ceva indiferent, dacă mori după o viaţă încărcată de ani, ori dacă te stingi chiar mâine.

48

Cugetă stăruitor, câţi medici au murit deja, care la patul bolnavilor şi-au încreţit adesea frunţile în cute adânci, şi câţi astrologi, care au prezis ca pe nişte minuni, moartea altora! Câţi

filosofi, care au clocit în capetele lor nenumărate concepţiuni cu privire la moarte şi nemurire; câţi eroi ai războiului, care au ucis o sumedenie de oameni; cât de mulţi despoţi, care, ca şi cum ar fi trebuit să fie nemuritori, au abuzat cu o semeţie spăimântătoare de puterea lor asupra vieţilor celorlalţi! Ce număr de oraşe, ca să zic astfel, au murit cu tot cuprinsul lor, Helice[1] şi Pompei şi Herculanum şi altele nenumărate! Acum treci în revistă la rând pe toţi cunoscuţii tăi! Unul a înmormântat pe cutare, altul pe cutare, şi peste puţină vreme au fost ei înşişi înmormântaţi, şi toate astea într-un răstimp aşa de scurt! Aşadar, priveşte viaţa omenească din fiecare epocă, drept ceva trecător şi neînsemnat. Ceea ce ieri era de-abia în germene, mâine este carne gătită (morţi îmbălsămaţi), sau o grămadă de cenuşă. Se cuvine deci să petreci clipa aceasta de timp, potrivit naturii; în urmă, pleacă senin de aici, întocmai ca o măslină coaptă: ea cade, slăvind glia ce i-a dat naştere şi plină de recunoştinţă faţă de arborele care a produs-o.

49

Fii ca o stâncă, de care valurile se sfarmă întruna: ea stă neclintită şi domoleşte furia valurilor ce spumegă în jurul ei. „Nenorocitul de mine“, zice oarecine, „că tocmai eu a trebuit să păţesc aşa şi aşa!“ Nu aşa! Ci spune-ţi: ce fericit sunt, că, cu toată năpasta aceasta, rămân senin, nici încovoiat de către prezent şi nici neliniştit din cauza viitorului! Acelaşi lucru s-ar fi putut întâmpla oricui altuia, ca şi mie, însă nu oricine ar fi fost în stare s-o îndure fără mâhnire. Acum, de ce ar fi năpasta aceea o nenorocire, mai degrabă decât atitudinea aceasta o fericire? Se poate oare numi, în principiu, o nenorocire, evenimentul care nu lasă neîmplinit scopul final al naturii omului, ori ţi se pare că contrazice natura omului aceea ce nu este contra voinţei naturii sale? Dar ce este voinţa aceasta? O cunoşti. Oare năpăstile ce întâmpini te împiedică să fii drept, mărinimos, chibzuit, cuminte, prevăzător în judecată, fără vicleşug, măsurat, cu voie bună, toate însuşiri, a căror posesiune alcătuieşte caracteristica naturii omeneşti? Adu-ţi aminte, aşadar, în orice prilej, ce ar putea să-ţi pricinuiască mâhnire, să-ţi cauţi refugiul în adevărul acesta: păţania aceasta nu e o nenorocire, ci, din contră, un bine, dacă o suport cu nobil curaj[2].

50

Este un leac comun totuşi foarte eficace spre a dispreţui moartea, anume să ne reprezentăm pe aceia care au ţinut cu

1. Odinioară oraş în Achaia, s-a scufundat în mare din pricina unui cutremur.
2. Nu moartea e o nenorocire, ci frica de moarte.

îndârjire la viață. Ce întâietate au ei înaintea acelora care au răposat mai devreme? Au pierit și ei, Cadicianus, Fabius, Iulianus, Lepidus și toți cei care au condus pe mulți la îngropăciune și în cele din urmă au fost și ei duși la groapă. Da, e puțină deosebire între ei, și cu câtă trudă, și în ce societate, și în ce trup, fost-au siliți să petreacă timpul acesta! De aceea, nu te frământa prea mult din pricina aceasta! Privește timpul imens dinapoia ta și un alt infinit înaintea ta! Ce deosebire mai este aici între unul, ce a trăit trei zile și între altul, care a viețuit trei vieți de om?

51

Umblă totdeauna pe calea cea mai scurtă. Calea cea mai scurtă este cea naturală, adică urmează rațiunea sănătoasă în toate vorbele și faptele tale. O asemenea hotărâre te liberează de nenumărate necazuri și lupte, de orice prefăcătorie și vanitate.

CARTEA a V-a

1

Dacă dimineaţa nu-ţi vine să te scoli bucuros, gândeşte-te: „Mă deştept cu scopul de a fi activ ca om. De ce să fac cu voie rea lucrul pentru care am fost zidit şi trimis în lume? Oare născutu-m-am ca să şed întins într-un pat cald?" „Dar e mai plăcut aşa". „Ce, adică te-ai născut pentru plăcere, nu pentru activitate, pentru muncă? Nu vezi cum plantele, vrăbiile, furnicile, păianjenii, albinele, fiecare îşi fac lucrarea lor şi slujesc, după puterea lor, la armonia lumii? Şi tu te codeşti să-ţi faci datoria ca om, nu te grăbeşti spre menirea ta naturală?" „Dar trebuie totuşi să ne şi odihnim?" Negreşit că trebuie. Însă în aceasta natura a pus un hotar anumit, precum a impus o măsură şi la mâncare şi băutură. Tu însă treci peste hotarul acesta, dincolo de trebuinţă. Nu faci tot aşa în faptele muncii tale; aici lucrezi mai puţin decât ţi-e puterea. Nu te iubeşti pe tine, altminteri ai iubi şi natura şi voinţa ei. Aceia care îşi iubesc meseria, muncesc până nu mai pot, uită baia şi masa. Pe câtă vreme, tu preţuieşti mai puţin natura ta, decât turnătorul, formele sale, decât dănţuitorul, paşii săi, decât avarul, banii săi, decât ambiţiosul, fărâma sa de glorie? Şi aceştia, din dragoste faţă de obiectele patimilor lor, se lipsesc mai degrabă de hrană şi de somn, decât să înceteze de a mai strânge lucrurile, care sunt aşa de atrăgătoare pentru ei. Ţie însă ţi se par neînsemnate faptele de folos obştesc şi nu atât de vrednice de strădanie.

2

Cât de uşor este să alungi de la tine şi să înăbuşeşti orice idee supărătoare sau necuvenită, şi să revii iarăşi degrabă la liniştea deplină a sufletului.

3

Socoteşte orice vorbă şi faptă naturală ca fiind vrednică de tine. Nu te lăsa influenţat pe urmă de nici o mustrare, sau de vorbăria altora; dimpotrivă, dacă se înfăţişează vreo faptă bună de făcut, sau vreun gând bun de spus, nu le socoti nevrednice de tine. Aceia au părerea lor proprie şi se călăuzesc după aplecarea lor personală. De aceea, nu te uita împrejur, ci umblă pe calea dreaptă şi ia-te după firea ta proprie şi după natură. Amândouă au un singur drum.

4

Umblu mereu înainte în alergarea mea potrivită firii, până ce cad şi mă repauzez şi îmi dau sufletul în acelaşi element din care zilnic am primit răsufletul, şi mă reîntorc în ţărână, de la care tatăl meu a luat sperma reproducătoare, mamă-mea, sângele, şi doica mea, laptele; de la care am primit în fiecare zi, timp de atâţia ani, mâncare şi băutură; şi care mă poartă, în vreme ce eu îl calc cu picioarele şi îl batjocoresc în atâtea chipuri.

5

Nu poţi dobândi nici o admiraţie, mulţumită spiritului tău. Bine. Fie! Dar există multe alte însuşiri, despre care nu poţi zice că n-ai fi capabil de ele. De aceea, scoate la iveală în persoana ta acele calităţi, care sunt cu totul în puterea ta, fii deschis, onest, harnic, nelacom după plăceri; mulţumit cu destinul tău, cumpătat, binevoitor, generos, simplu, serios şi mărinimos. Nu simţi, sub câte aspecte favorabile te-ai fi putut arăta deja, fără să mai fii nevoit să te scuzi cu lipsă de vocaţiune naturală? Şi cu toate acestea, rămâi de bunăvoie îndărătul acestei perfecţiuni. Ori nu cumva, din pricina unei constituţiuni naturale defectuoase, eşti silit poate să murmuri, să-ţi dai lenea pe faţă, să o satisfaci, să învinovăţeşti corpuleţul tău, să cedezi toanelor lui, să faci pe grozavul şi în toată vremea aceasta să te bălăceşti în nelinişte sufletească aşa de mare? Nu, pe zei; nu este aşa! Ba încă, ai fi putut demult să te liberezi de aceste defecte. Cel puţin dacă, într-adevăr, a trebuit să te recunoşti, că eşti cam încet şi greoi de cap, ar fi trebuit să te lecuieşti, prin exerciţiu, de defectul acesta, iar nu să-l laşi nebăgat în seamă şi să te complaci în neactivitatea ta.

6

Cutare, care a făcut altuia un serviciu, este îndată gata să i-l pună la socoteală; un altul nu este negreşit gata pe loc să îi ţină în seamă, totuşi îl socoteşte pe beneficiar ca datornicul său, şi are mereu în minte serviciul făcut. Un al treilea, dimpotrivă, nu ştie oarecum nici cel puţin binele ce l-a făcut. El se aseamănă cu viţa de vie, care poartă struguri şi nu voieşte nimic mai mult, mulţumită că şi-a dat roadele sale. Ca un cal ce o ia la trap, ca un câine la vânătoare, ca o albină ce-şi pregăteşte mierea: aşa e omul care a făcut un bine. El nu trâmbiţează peste tot, ci porneşte la o altă faptă bună, cum se curăţă via, pentru ca, la vremea sa, să dea alţi struguri. Atunci, va să zică, trebuie să ne asociem cu aceia care, cu prilejurile acestea, lucrează oarecum fără să stea la chibzuială? Desigur. Însă, tu zici că trebuie să

știm ce facem, și este, cum se zice, caracteristica unei ființe sociale să știe că lucrează în folosul societății, și zău! Chiar să voiască ca aproapele său să simtă lucrul acesta. Adevărat ce spui tu, dar nu pricepi bine înțelesul vorbelor mele, și de aceea vei ține de clasa acelora pe care i–am amintit mai sus. Căci ei se lasă înșelați de către oarecare aparență de potrivire cu rațiunea. Dacă, dimpotrivă, vrei să prinzi înțelesul adevărat al spuselor mele, atunci nu te teme, și până să ajungi scopul acesta, prinde orice prilej de [a face] fapte de folos obștesc.

7

Rugăciunea atenienilor: „Dă degrabă ploaie, milostive Zeus, dă ploaie văilor și plaiurilor atenienilor!“ Ori să nu se roage cineva deloc, ori, dacă se roagă, s–o facă în modul acesta, tot așa de simplu și nobil[1].

8

Precum se zice: „Medicul i–a prescris acestui bolnav călărie, ori băi reci, sau umblatul desculț“, tot așa se poate zice: „Natura i–a prescris cutăruia sau cutăruia o boală, sau o mutilare, sau o pierdere, sau altceva asemenea.“ Căci acolo expresiunea „i–a prescris“ are înțelesul de „i–a arătat leacul, ce–i slujește la însănătoșire“, iar în cazul din urmă însemnează că „orice întâmpină un om, îi este orânduit de către soartă spre binele său“. În mod asemănător zicem că ceva este convenabil pentru noi, după cum arhitecții zic despre pietrele cubice din ziduri ori pentru piramide, că se potrivesc, când ele se pot fixa în oarecare legătură simetrică. În tot universul domnește o armonie unitară și, după cum cosmosul, considerat ca reunirea tuturor corpurilor, devine un corp așa de desăvârșit, tot așa reunirea tuturor cauzelor active devine forța aceea cauzală: destinul. Ceea ce spun eu aici înțeleg și oamenii cei mai neștiutori; căci ei zic: așa a vrut destinul, deci ne–a fost medic. Și printre acestea, multe sunt amare, și totuși, în vederea însănătoșirii, le luăm bucuros. Așadar, socotește osânda ce o hotărăște natura atoatecuprinzătoare, întru împlinirea deplină a scopului, ca ceva asemenea sănătății tale, și primește bucuros orice întâmpini, chiar de ți–ar părea lovituri aspre, deoarece duce la țel, anume la însănătoșirea lumii, și la activitatea prosperă și la fericirea ființei supreme. Căci el n–ar orândui nici una din soartele acestea, dacă n–ar fi spre folosul întregului. Nici chiar o ființă de o specie obișnuită nu impune altei ființe dependente de ea, o pozițiune ce nu i–ar fi priincioasă. Urmează

1. Marc Aureliu vrea să zică că nu trebuie să ne rugăm lui Dumnezeu în vederea unor interese personale. Rugăciunea atenienilor era generală.

de aci că trebuie să fii mulțumit cu orice întâmpini, din două motive: anume, întâi, fiindcă ți-a fost menit și orânduit și, în lanțul unui lung șir de cauze anterioare, avea oarecare relațiune cu viața ta; și al doilea, pentru că osânda aceasta este pentru stăpânitorul lumii condițiunea activității sale binefăcătoare, a perfecțiunii sale, chiar a persistenței sale. Căci lumea întreagă ar fi trunchiată, dacă ai vrea să desfaci o parte cât de neînsemnată din conexiunea și agregarea atât a elementelor componente, cât și a cauzelor eficiente. Și fără îndoială tu desparți, cât îți stă în putere, dacă ești nemulțumit cu ele și cauți oarecum să le înlături.

9

Nu te dezgusta, nu lăsa să-ți scadă zelul și curajul, dacă nu reușești pe deplin să împlinești toate proiectele tale, conform principiilor adevărate; dimpotrivă, dacă n-ai reușit în ceva, începe din nou, și fii mulțumit dacă cele mai multe fapte ale tale sunt în acord cu natura omenească, și păstrează-ți interesul, față de hotărârile pe care le reiei. Revino la filosofie nu ca la o temniceră, ci precum recurg bolnavii de ochi la bureței sau la ou[1], sau precum un altul, la plasture sau la duș de apă. Căci atunci nu va fi un chin pentru tine să te supui rațiunii, ba chiar te vei alipi de ea plin de încredere. Ai în vedere o dată, că filosofia cere numai același lucru ca și natura ta. Ce, tu năzuiai la altceva, ceva contra naturii? Dar, ce este mai atrăgător din amândouă? Oare nu ne înșeală adesea plăcerea, grație aparenței? Ia vezi, nu sunt cumva mai atrăgătoare demnitatea, libertatea cugetului, simplitatea, cuviința și legalitatea? Ori, ce este mai atrăgător decât tocmai prudența, dacă înțelegi prin aceasta destoinicia de a cunoaște și de a ști să-ți realizezi în toate prilejurile, fără neplăceri și în chip fericit, proiectele tale?

10

Lucrurile în lume sunt învăluite oarecum într-un întuneric așa de nepătruns, că mulți filosofi, și desigur nu de rând, au mărturisit că nu le pot înțelege. Chiar stoicii le consideră ca fiind greu de aprofundat. Și într-adevăr, toate noțiunile noastre sunt schimbătoare. Căci unde este omul care nu și-a schimbat niciodată părerile? Treci acum în revistă obiectele pe care le cunoști bine. De ce scurtă durată și ce neînsemnate sunt ele, și apoi ele pot ajunge și în stăpânirea unui caraghios, unui stricat, ori a unui tâlhar. Îndreptează-ți apoi privirea asupra spiritului contemporanilor tăi. Îți vine greu să găsești suportabil chiar felul de a fi al celui mai prevenitor dintre ei, ca să nu mai constați că unul sau altul dintre ei de-abia dacă poate să se sufere pe

1. Erau în antichitate leacuri pentru bolile de ochi.

sine însuși. În condițiunile acestea de întuneric și de vitregie a împrejurărilor, de alterare și de curgere așa de repede a lucrurilor și a timpului, a mișcării și a mobilelor, nu pot pricepe ce obiect mai poate fi vrednic de stima și de năzuința noastră. Din contră, este o datorie să așteptăm în pace decompoziția noastră naturală, și să nu ne plângem de întârzierea ei, ci să ne liniștim numai cu adevărul următor: întâi, nu mi se poate întâmpla ceva, care să nu fie în acord cu natura universului și apoi, că numai de mine depinde de a nu face nimic contrar Dumnezeului meu și Geniului meu, căci nimeni nu mă poate sili să lucrez contra lui.

11

Cu ce îmi ocup acum sufletul? Așa trebuie să te întrebi la fiecare ocaziune și apoi să cercetezi mai departe: Ce se petrece acum în părticica ființei mele, care se numește cea imperativă, și ce fel de suflet am eu acum? Nu cumva oare sufletul unui copil, sau al unui tânăr, ori al unei muieri slabe? Sau al unui tiran, unui animal de povară, sau al unui animal sălbatic?

12

Valoarea proprie a acelor lucruri care apar mulțimii ca bunuri morale o poți cunoaște prin constatarea următoare: când cineva cugetă anume la bunuri care sunt într–adevăr bunuri, ca inteligența, stăpânirea de sine, dreptatea, curajul, îi va fi în mod necesar peste putință, având ideile acestea pe planul întâi al conștiinței, să mai prindă în atențiunea sa vreunul din lucrurile acelea indiferente; căci lucrul acesta este incompatibil cu firea omului bun. Dacă, din contră, el cugetă mai întâi la acele bunuri aparente ale vulgului, o să tragă cu urechea și pe laturi și se va complace în încheierea aceea a poetului comic, ca într–o expresiune nimerită.[1] Tot în chipul acesta își reprezintă deosebirea și vulgul. Căci altfel, zeflemeaua aceasta nu ne–ar impresiona în mod neplăcut și nedemn, dimpotrivă, am primi–o ca pe o idee adecvată și de spirit, dacă se aplică la bogăție și la mijloacele de realizare a abundenței și ambițiunii. Pleacă și întreabă acum dacă sunt într–adevăr prețioase și vrednice de privit ca bunuri asemenea obiecte, cărora li se poate aplica vorba potrivită „că bogații de prea multă avuție nu au nici barem un locșor, unde să–și poată face necesitățile“ [2].

13

Sunt alcătuit dintr–o forță activă și dintr–o materie corporală. Însă nici una, nici cealaltă nu vor dispărea în neant, tot atât de

1. Poate Aristofan. Vezi sfârșitul aforismului.

2. Un pasaj asemănător se găsește într–o comedie a lui Aristofan.

puţin precum nici nu s-au ivit din neant. Fiecare parte a fiinţei mele se transformă în oarecare parte a lumii, şi aceasta iarăşi în altă parte a acesteia şi tot astfel se vor preface mai departe la infinit. Ca urmare a unei asemenea prefaceri, am luat naştere şi eu, şi tot astfel şi părinţii mei şi aşa mereu şi îndărăt spre originea vieţii. Căci nimic nu ne împiedică de a vorbi astfel, deşi cursul lumii se repetă după oarecare epoci precis determinate.

14

Raţiunea şi arta de a trăi raţional sunt forţe suficiente lor [însele][1] şi efectelor lor. Ele izvorăsc din principiul lor propriu şi tind pe calea dreaptă către scopul ce-şi propun. De aceea, şi faptele, în acord cu ele, se numesc drepte, deoarece ele amintesc de drumul drept.

15

Obiectele care nu au nici o legătură cu omul, în calitatea sa de om, nu trebuie nicidecum privite ca o caracteristică a omului. Ele nu sunt cerinţe ale omului, nici nu afectează natura omenească. Prin urmare, nu se întemeiază pe ele nici menirea cea mai înaltă a omenirii, nici binele acela care realizează cea mai înaltă menire a omului. Totdeodată, dacă vreunul din ele ar avea vreo legătură cu omul, nu s-ar cuveni din partea lui să-l nesocotească, sau să-l respingă, şi acela ce ia o asemenea atitudine, ca şi cum n-ar avea nevoie de el, nu ar fi vrednic de laudă, şi chiar acela care îşi interzice un asemenea obiect, n-ar fi om de treabă, întrucât acel obiect ar fi un bine adevărat. De fapt însă, un om, care se depărtează de multe asemenea obiecte şi de altele de acest fel, sau care se lipseşte cu plăcere de ele, este un om cu atât mai de treabă.

16

După constituţiunea obiectelor, pe care ţi le reprezinţi mai adesea, se va îndruma şi concepţiunea ta de[spre] lume; căci sufletul îşi primeşte coloraţiunea printr-un şir de idei, ca: unde trebuie să trăim, ne este cu putinţă şi să trăim fericiţi; dar tu trebuie să trăieşti la Curte, prin urmare şi la Curte poţi trăi fericit. Mai departe, motivul din care s-a creat fiecare lucru este totdeodată şi scopul în vederea căruia a fost plăsmuit, şi într-acolo este mânat. Ţinta către care este împins, constituie, în acelaşi timp, şi ţelul său suprem. Însă unde se află ţelul suprem, se află şi binele şi fericirea fiecăruia. Binele unei fiinţe raţionale se află cuprins în societatea omenească. Căci este demult definitiv demonstrat că suntem născuţi pentru sociabilitate. Ori, nu este ceva foarte aproape de mintea omului că fiinţele inferioare există

1. În text: „loru-şi" (*n. ed.*).

numai în vederea celor superioare, unele spre binele celorlalte? Creaturile viețuitoare stau mai sus decât cele neînsuflețite și printre cele însuflețite, cele înzestrate cu rațiune stau deasupra tuturor celorlalte.

17

A pretinde lucruri peste putință este o nebunie; dar este ceva peste putință ca vicioșii să trăiască altfel decât vicios.

18

Pe nimeni nu-l lovește vreo nenorocire, pe care să nu fie în stare, potrivit naturii sale, să și-o suporte. Întocmai aceleași nenorociri lovesc pe un altul, care ori pentru că nu-și dă seamă exact de năpasta ce-l lovește, ori fiindcă voiește să-și arate cu prilejul acesta tăria de spirit, rămâne liniștit și neafectat. Nu este absurd ca neștiința și vanitatea să fie mai tari ca inteligența?

19

Lucrurile exterioare însele nu ating sufletul în nici un mod. Ele n-au nici o intrare la el și nu pot nici să schimbe dispoziția sufletului, nici să-l miște într-un mod oarecare. Din contră, el își împărtășește singur dispozițiune și mișcare, și după măsura judecăților, pe care și le pronunță cu privire la propria sa vrednicie, evaluează și obiectele exterioare mai sus, sau mai jos.

20

Într-o privință, omul este ființa cea mai apropiată de noi, întrucât îi venim în ajutor și trebuie să-l suportăm; pe măsură ce însă o ființă omenească mă împiedică de la împlinirea datoriilor mele, ea devine pentru mine unul din obiectele indiferente, ca și soarele, vântul, sau un animal. Totuși, acestea mă pot împiedica în activitatea mea; însă pentru voința și felul meu de a vedea nu există nici o piedică, fiindcă aceea este legată de excepțiuni condiționale, iar acestuia îi pot da o altă îndrumare. Căci inteligența întoarce și călăuzește orice piedică a activității sale înspre desăvârșirea binelui, și așa devine prielnic pentru o faptă, un lucru care mai înainte voia să o împiedice, și ceea ce îmi sta în cale îmi deschide în urmă un drum.

21

Cinstește ceea ce este mai desăvârșit în lume: aceasta însă este ființa ce are în sine toate existențele și care le conduce pe toate. Cinstește, deopotrivă, partea cea mai bună din tine, și aceasta este înrudită cu aceea. Căci partea aceasta este aceea care are în sine pe toate celelalte pentru uzul său, și viața ta este ocârmuită de către ea.

22

Lucrul care nu este dăunător statului,[1] nu este dăunător nici cetățeanului. La orice presupusă dăunare slujește-te de norma următoare: dacă statul nu este dăunat din pricina lucrului acestuia, nici pe mine nu mă dăunează, dacă însă este primejduit statul, totuși nu trebuie să mă mânii pe pricinuitorul daunei, din cauza greșalei mele

23

Cugetă adesea, cât de repede este târât și mișcat din loc orice există și orice fenomen. Căci ființa lucrurilor nu este decât un curs neîntrerupt, iar efectele lor și cauzele lor sunt supuse unei refaceri continue și unor schimbări nenumărate. Aproape nimic nu are consistență, și lângă noi se află căscată prăpastia trecutului și a viitorului, în care dispar toate. Atunci nu este un nebun acela ce se ține mândru din pricina acestor lucruri, ori care se chinuiește pentru ele, sau se vaită din pricina lor, ca și cum ar fi de durată lungă, iar nu repede pieritoare?

24

Ia aminte la natura întreagă, din care tu nu ești decât o bucățică mică, mititică, și la firul de timp, din care ție nu ți s-a hărăzit decât o porțiune mică și scurtă, precum și la destinul din care soarta ta reprezintă doar un fragment.

25

Cineva se poartă rău – e treaba lui! El are felul său particular de a privi viața, felul său propriu de a lucra. Eu însă am acum ceea ce, după voința naturii, trebuie să am, și fac ceea ce, după voința naturii mele, trebuie să fac.

26

Partea conducătoare și poruncitoare din ființa ta să rămână nezdruncinată, cu toate vibrațiunile ușoare sau violente ale cărnii tale. Să nu se amestece cu trupul, ci să se mărginească numai la tărâmul său și să circumscrie excitațiunile acelea în mădularele sale. Dacă, cu toate acestea, în virtutea transmisibilității lor mai extinse, din pricina reunirii spiritului și a corpului, pătrund în gândire, atunci nu mai încerca să lupți împotriva unei simțiri firești. Doar părerea că e vorba aci de un bine, sau de un rău, partea poruncitoare din tine să nu o adauge, în chip ușuratic, cu de la sine putere.

1. Adică lumea.

27

Trăiește în societatea zeilor. Acela însă trăiește în societatea lor, care le arată totdeauna un suflet, care este totdeauna mulţumit cu soarta hărăzită lui, și care împlinește toate faptele ce le inspiră geniul pe care Zeus i l–a dat, ca pe o emanaţiune a propriei sale fiinţe și ca îndrumător și călăuză. Povăţuitorul acesta însă este inteligenţa și raţiunea fiecăruia.

28

Ce, nu cumva o să te mâniezi pe unul care miroase a sudoare, sau pe unul căruia îi pute gura? Ce este el de vină? Așa îi este gura și subţiorile lui, din asemenea organe nu pot ieși decât asemenea emanaţiuni. Dar omul are raţiune, zice un oarecare, și cu puţină luare–aminte poate să–și dea seama de neîngrijirea lui. Perfect adevărat. Prin urmare, și tu ai raţiune; deci deșteaptă, graţie dispoziţiunii tale raţionale, aceeași dispoziţiune la ceilalţi. Instruiește! Povăţuiește! Căci în măsura în care te va asculta, o să–l vindeci, și n–ai nevoie să te mâniezi, nici să te plângi, ori să faci concesiuni.

29

Precum ai dori la sfârșitul vieţii tale, să fi trăit, poţi să trăiești astfel, chiar de pe acum. Dacă însă lumea nu te lasă, atunci părăsește viaţa,[1] însă în astfel de mod, ca și cum nu ţi s–ar fi întâmplat nici o nenorocire. Când undeva iese fum, plec de acolo. De ce ţi se pare lucrul acesta așa de anevoie? Până atunci, dacă nu mă gonește nimic de felul acesta, rămân de bunăvoie aci și nimeni nu trebuie să mă împiedice a face ce voiesc. Însă voinţa mea este conformă naturii unei fiinţe înzestrate cu raţiune și sociabilitate.

30

Spiritul universului este asociativ, de aceea a creat fiinţe imperfecte, spre folosul celor perfecte și pe cele desăvârșite le–a reunit laolaltă, armonic. Vezi destul de bine cum el a subordonat și coordonat toate fiinţele, cum a hărăzit fiecăreia ce i se cuvine, după măsura valorii sale, și cum a legat laolaltă pe fiinţele cele mai nobile, într–o unire strânsă.

31

Cum te–ai purtat până astăzi faţă de zei, de părinţi, fraţi și surori, soţie, copii, dascăli, educatori, prieteni, rude și faţă de cei ce se află sub același acoperământ? Poţi oare să zici:

---

1. Idee greșită a stoicilor.

„Nedreptăţit-a pe nimeni prin fapte sau vorbe de ocară".[1]
Mai adu-ţi aminte totdeodată, câte ai mai păţit, câte dureri ai avut puterea să le suporţi, că istoria vieţii tale este de pe acum încheiată şi că slujba ta este împlinită. Ce de lucruri frumoase ai simţit, ce de plăceri senzuale şi ce de dureri ai mai dispreţuit, câte măriri deşarte n-ai nesocotit, şi faţă de câţi răuvoitori nu te-ai arătat oare binevoitor?

32

De ce adică nişte suflete necioplite şi necultivate să poată nelinişti o minte cultă şi pătrunzătoare? Dar ce este un suflet cult şi inteligent? Acela care cunoaşte originea şi scopul lucrurilor, precum şi spiritul timpului, universul, potrivit unor legi determinate.

33

Cât de repede şi ajungi cenuşă, şi un schelet de ciolane, şi mai rămâne doar un nume, şi poate chiar nici numele! Numele însă nu este decât un sunet deşert şi un răsunet. Şi bunurile cele mai preţuite ale vieţii sunt vane, pieritoare, neînsemnate, asemenea câinilor, care se muşcă laolaltă, ori asemenea copiilor ce se ceartă, apoi râd, şi iarăşi plâng. Însă credinţa şi ruşinea, dreptatea şi dragostea de adevăr:
„Către Olimp, de pe-ntinsul pământ luatu-şi-au zborul"[2].
Aşadar, ce te mai reţine aici jos? Deoarece bucuriile simţurilor sunt aşa de schimbătoare şi nestatornice, şi simţurile însele pline de întipăriri turburi şi lesne de înşelat, şi sufletul însuşi nu este decât nişte aburi ai sângelui. Ei, şi a fi faimos printre asemenea oameni ce folos nemernic! Atunci de ce nu priveşti nepăsător stingerea sau dezagregarea ta? Însă până ce momentul acesta se înfiinţează, ce-ţi mai rămâne? Care lucru, dacă nu să onorezi pe zei şi să-i slăveşti, iar oamenilor să le faci bine, şi să-i tolerezi, sau să-i eviţi, şi să cugeţi că toate cele ce se află în afara marginilor înguste ale cărnii şi spiritului tău, nici nu-ţi aparţin ţie şi nici nu atârnă de tine.

34

Stă în puterea ta ca viaţa ta să se scurgă fericită la vale, numai dacă voieşti să urmezi calea dreaptă, şi dacă vrei să chibzuieşti şi să lucrezi pe calea aceasta. Căci sufletul lui Dumnezeu şi al omului are aceste două însuşiri comune: întâi, că el nu suferă să fie mărginit de către nimic altceva (decât de

1. Un vers din *Odiseea* lui Homer.
2. Din Hesiod.

către sine însuși), și al doilea, că mulțumirea lui se întemeiază pe un fel drept de a simți și de a lucra, și că năzuința lui se mărginește numai la aceasta.

35

Dacă cutare, ori cutare neplăcere nu are loc nici din răutatea mea, nici ca o urmare a răutății mele și nici societatea nu suferă nici o pagubă din cauza aceasta, de ce sunt neliniștit? Și ce ar putea să sufere din pricina aceasta rânduiala universului?

36

Nu te lăsa târât de închipuirile tale, ci vino în ajutorul celorlalți, după putere și după merit. Totuși, dacă ei suferă un neajuns în lucrurile indiferente[1], nu-ți închipui numaidecât că este vorba de o pierdere reală, căci prejudecata este un rău; ci întocmai ca unchiașul acela care a luat cu sila învățăcelului său o sfârlează, și în urmă a plecat mai departe, știind bine că nu este decât o sfârlează. Tot așa procedează și tu aici. Când însă vorbești înaintea poporului, de la tribună, omule, oare uiți de ce este vorba aici? „Da, însă pentru lucrul acesta lumea își dă atâta silință". Ei, și pentru asta, trebuie să te faci nebun ca ei? Omul, oriunde ar fi lăsat, poate fi fericit în orice loc; fericit însă este acela ce și-a pregătit singur o soartă fericită. Soarta fericită însă constă în voie bună, în porniri bune și fapte bune.

1. În text este „mijlocire". În concepțiunea stoică, spre ex[emplu], puterea, averea, știința, pe care mulțimea le socotește luate absolut drept bunuri, ele nu erau decât niște mijloace, care ajutau mai mult, ori mai puțin la ajungerea binelui suprem, sau la exercițiul virtuții. Altfel, erau *lucruri indiferente.*

CARTEA a VI-a

1

Materia universului este plastică și lesne susceptibilă de prefaceri și rațiunea ce stăpânește toate nu are în sine nici un motiv de a crea rele; căci ea este lipsită de răutate, deci nu creează nici un rău, și nici nu vatămă nimic, ci totul se creează după legile ei și se desăvârșește.

2

În împlinirea datorei tale nu trebuie să fii împiedicat, nici de faptul că înțepenești de frig, sau că arzi de dogoare, ori dacă ești somnoros, sau dacă ai dormit de-ajuns, dacă lumea te ocărăște sau te laudă, dacă din pricina aceasta te apropii de moarte, sau dacă ai ceva asemănător de suferit. Și moartea este una din îndatoririle vieții noastre; să fii mulțumit dacă și pe ea o rezolvi în mod fericit, de îndată ce ți se înfățișează.

3

Privește baza oricărui lucru. Să nu scape privirii tale nici alcătuirea lui proprie și nici valoarea lui!

4

Toate obiectele sensibile se alterează foarte repede și se rezolvă, sau în fum, dacă lumea corpurilor rămâne un întreg, sau altfel se risipesc.

5

Rațiunea autostăpânitoare știe bine în ce pozițiune se află, în ce mod și asupra cărei materii lucrează.

6

Modul cel mai bun de a te răzbuna pe cineva este acela de a nu răsplăti răul cu rău.

7

Caută toată bucuria și mulțumirea ta, trecând mereu înainte, cu gândul la Dumnezeu, de la o faptă de folos obștesc la altă faptă de utilitate publică.

8

Rațiunea imperativă în om este aceea care se deșteaptă și se călăuzește pe sine și se transformă în aceea ce ea este și vrea să fie, și dă fiecărei întâmplări aparența ce trebuie să aibă

în ochii săi. Toate fenomenele și fiecare în parte au loc în concordanță cu natura întregului, nu însă potrivit unei alte naturi, care ar învălui din afară corpurile, sau care ar fi inerentă lor, sau care ar fi complet despărțită de ele.

10

Lumea este ori un amestec întâmplător de lucruri, care aci se împletesc laolaltă, aci se dezleagă unele de altele, – ori un tot, în care domnesc unitatea și rânduiala și Providența. Dacă este primul lucru, de ce aș dori să mai rămân într–o învălmășeală fără orânduială, într–o asemenea vâltoare? Ce ar putea să–mi fie mai de dorit, ca starea de a deveni iarăși pământ? Și apoi, de ce m–aș neliniști? Căci orice aș face, dezagregarea mă va ajunge și pe mine. În celălalt caz, venerez pe Atotstăpânitorul, sunt cu cugetul liniștit și mă încred cu totul în el.

11

Dacă vreodată, prin forța împrejurărilor, vei ajunge într–un fel de neliniște sufletească, întoarce–te pe loc în tine însuți. Nu te lăsa să fii scos, peste ce se cuvine, din ritmul vieții tale. Căci pe măsură ce revii mereu la o dispoziție armonioasă a sufletului, vei reuși să–l stăpânești din ce în ce mai bine.

12

Dacă ai avea totdeodată o mamă vitregă și una adevărată, ai respecta–o, de bună seamă, pe cea dintâi, însă totuși îți vei căuta refugiul totdeauna la mama ta bună. Tot astfel este pentru tine viața de Curte și filosofia. Reîntoarce–te mereu la cea din urmă și recreează–te la ea. Mulțumită ei, și viața de acolo îți devine suportabilă, și tu însuți vei deveni suportabil la Curtea ta.

13

Precum în fața unor mâncări cu carne și alte bucate de felul acesta, cineva trebuie să–și zică: asta nu–i decât cadavrul unui pește, asta, cadavrul unei păsări, sau al unui porc și iarăși, în fața vinului de Falerno: este doar sucul stors dintr–un strugure; sau în fața purpurei: nu este decât lână de oaie vopsită în sângele unui melc, și când e vorba de legătura sexuală: este doar frecarea unui organ și secrețiunea unei mucozități însoțită de tresăriri. Imaginile acestea corespund întocmai obiectelor și caracterizează ființa lor: astfel că se vede clar ce sunt ele. Tot așa trebuie să procedăm în toate împrejurările vieții, și ori de câte ori un obiect ne este reprezentat într–o înfățișare plăcută, să–l demascăm, să–i facem văzută lipsa de valoare și să–i smulgem vestmântul strălucitor, cu care s–a gătit. Căci aparența este un înșelător

grozav şi tocmai când crezi că te ocupi cu cele mai însemnate lucruri, atunci te farmecă mai tare. Cugetă la ceea ce zicea Crates despre un Xenocrates[1].

14

Cele mai multe lucruri pe care le admiră lumea, se numără printre cele mai obişnuite obiecte din lume: obiecte solide, consistente, din natură, cum sunt pietrele şi oarecare feluri de lemn, ca smochini, viţă de vie, măslini. Alţii, cu simţuri ceva mai înalte, îndrăgesc obiecte însufleţite, ca turmele şi cirezile de vite mici şi mari. Oamenii cu o cultură superioară ţin la fiinţele care au sufletul cultivat, nu numaidecât în sens umanitarist, ci mai degrabă un suflet cu pregătire, sau cu înclinaţiune pentru arte. Oamenii de specia aceasta pun mare preţ pe stăpânirea unei mulţimi de sclavi. Cine însă dă mare însemnătate educaţiunii umanitare şi civile nu mai are altă preocupare decât numai să-şi menţie sufletul său într-o dispoziţiune şi activitate raţională şi de folos obştesc şi să fie totdeodată spre ajutor pe tărâmul acesta celor de acelaşi gen cu ei.

15

Unii germeni se grăbesc să apară în viaţă, alte vieţi, să părăsească existenţa şi, dintre fiinţele prinse de cursul devenirii, unele au şi dispărut. Un val continuu de alterări înnoieşte mereu lumea, precum şi cursul neîntrerupt al timpului ne înfăţişează o nouă durată infinită înaintea ochilor. Cine ar mai vrea în mijlocul fluviului acestuia, în care nimeni nu-şi poate sprijini piciorul pe teren solid, să-şi oprească cu dor luarea-aminte la vreunul dintre lucrurile acestea repede trecătoare? Ar fi întocmai ca şi cum cineva ar vrea să îndrăgească un fluture în zborul său de o clipă pe dinaintea ochilor săi. Fiecare viaţă omenească este doar de aceeaşi structură, nimic altceva decât aburirea sângelui şi inspirare de aer. Căci este întocmai acelaşi lucru să tragi întâi aerul în plămâni, şi apoi să-l dai afară, lucru pe care-l facem în fiecare moment, cu faptul de a restitui deodată toată funcţiunea ta respiratorie ce ai primit-o ieri sau alaltăieri, o dată cu naşterea ta – locului aceluia de unde ai tras-o la tine, la început.

16

Nu însuşirea că producem oarecare emanaţiuni este vrednică de luare-aminte, căci însuşirea aceasta ne este comună cu plantele, sau că tragem aerul în noi, însuşirea, că graţie sensibilităţii noastre

1. Xenocrates, discipolul lui Platon şi, mai târziu, urmaşul său în Academie. El identifica fericirea cu posesiunea virtuţii (destoiniciei). Deşi se bucura de foarte mare renume, graţie cinstei sale, cinicul Crates totuşi îl duşmănea, acuzându-l de orgoliu şi prefăcătorie.

primim întipăriri de la lumea exterioară, ori că, datorită instinctelor, suntem puşi în mişcare, că ne asociem şi că introducem hrană în noi; căci operaţiunea aceasta are acelaşi rost ca şi secreţiunea alimentelor mistuite. Atunci, ce este vrednic de luare-aminte? Oare favoarea că suntem aplaudaţi cu palmele? Nicidecum. Prin urmare, nici ovaţiunile verbale. Căci slava ce ne-o dă vulgul nu este altceva decât nişte pleoscăieli de limbă. Ascultă, dă-i drumul frânturii tale de glorie să se plimbe. Bine, dar atunci ce mai rămâne într-adevăr vrednic de luare-aminte? Mie mi se pare că lucrul următor: a desfăşura o activitate potrivită cu firea ta intimă şi corespunzătoare scopului vieţii tale. Şi într-acolo ne conduc şi meseriile, şi artele. Căci fiecare artă tinde să răspundă prin producţiunile sale scopului, în vederea căruia s-a ivit. La aceasta năzuieşte grădinarul, când cultivă viţa de vie, tot aşa, îmblânzitorul de armăsari şi îngrijitorul de câini. Dar educaţiunea şi instrucţiunea tinerimii, ce scopuri urmăresc? Aşadar, aici este cestiunea vrednică de luare-aminte. Dacă eşti încredinţat nu o să mai porţi grijă de alte lucruri, şi de ce nu vrei să încetezi de a mai pune mare preţ pe atâtea alte lucruri? Tocmai din pricina aceasta nu poţi să fii om liber, mulţumit de sine şi fără patimi. Căci în modul acesta *trebuie* să invidiezi, să fii gelos, să suspectezi pe aceia care îţi pot sustrage acele pretinse bunuri, şi să umbli pe urmele acelora care posedă lucrurile preţuite de către tine. Şi mai ales, cui îi lipseşte ceva din ele, în mod necesar se rătăceşte, şi pe lângă asta începe să cârtească contra zeilor. Dimpotrivă, cinstirea şi respectul adresat propriului tău suflet cugetător, te vor face mulţumit cu tine însuţi, prevenitor cu semenii şi înţeles cu zeii, adică tu vei primi cu recunoştinţă orice le place lor să-ţi sortească.

17

În sus, în jos, circular se mişcă elementele. Mişcarea virtuţii însă nu are loc după nici una din direcţiunile acestea; ea este ceva şi mai divin şi înaintează după o orbită bună, deşi greu de înţeles, mereu către ţel.

18

Ce ridicoli mai sunt şi oamenii! Sunt avari cu laudele faţă de contemporanii lor, cu care convieţuiesc, însă ei înşişi pun mare preţ pe lauda posterităţii. Şi posteritatea aceasta trebuie să proslăvească ce nici n-a cunoscut, nici n-a văzut. Asta-i aproape ca şi cum cineva ar vrea să se lase în prada mâhnirii, fiindcă nici strămoşii nu au cuvântat în cinstea lui niscaiva panegirice şi elogii.

19

Nu-ţi închipui dacă ţi se pare greu un lucru şi este de fapt peste puterea omului. Din contră, când un lucru este cu putinţă

pentru un om şi este potrivit naturii sale, fii convins că îţi este şi ţie accesibil.

20

La întrecerile gimnastice, unul ne zgârie o dată cu unghia, de asemenea, dintr–o lovitură la cap, ne face un cucui; însă noi nu arătăm nici o durere; nici nu ne supărăm, nici nu–l bănuim pentru viitor, că năzuieşte să ne ia viaţa. Cu toate acestea, ne ferim dinaintea lui, însă nu ca de un vrăjmaş, sau de un om suspect, ci doar ne ferim domol din calea lui. Tot astfel, poartă–te şi în celelalte situaţiuni ale vieţii, şi să le trecem multe cu vederea acelora cu care, ca să zic aşa, luăm parte la întreceri de gimnastică: căci, cum am zis, eşti liber să ocoleşti, fără bănuială şi murmure, pe anumiţi oameni.

21

Dacă cineva poate să–mi demonstreze, în mod convingător, că nu judec, sau procedez just, atunci bucuros fac altfel. Căci eu nu caut decât adevărul, pe el, din partea căruia nimeni n–a suferit vreo pagubă vreodată. În schimb, suferă desigur pagube acela care stăruie în eroare şi în neştiinţa sa.

22

Îmi fac datoria mea, de toate celelalte lucruri nu–mi pasă, căci ele sunt ori neînsufleţite, sau neînzestrate cu raţiune, ori rătăcite şi neştiind calea.

23

Cu animalele lipsite de raţiune şi îndeobşte cu toate fiinţele cu simţire, care n–au raţiune, poartă–te mărinimos şi generos, ca om, însă cu oamenii, fiindcă au raţiune, poartă–te cu frăţie; în toate relaţiunile, totdeodată, ai grijă să invoci pe zei. De altfel, să nu fii îngrij[or]at de lucrul acesta: câtă vreme să mai împlineşti legea asta? Căci chiar numai trei ore de felul acesta sunt de ajuns.

24

Alexandru Macedoneanul, precum şi conducătorul asinului său au avut, după moartea lor, aceeaşi soartă. Căci, ori s–au contopit în aceiaşi germeni vitali ai lumii, ori şi unul, şi ce[lă]lalt s–au risipit printre atomi.

25

Numai cugetă câte procese atât fiziologice, cât şi sufleteşti au loc în acelaşi moment în fiecare din noi. Atunci nu te mira că, ceva şi mai mult, chiar toate fenomenele ce au loc se

desfăşoară, în acelaşi timp, înăuntrul totalităţii, pe care o numim lume.

26

Dacă te–ar întreba cineva cum se scrie numele Antonin, oare ai rosti cu voce tare fiecare literă? Şi dacă unul ţi–ar imputa mânios faptul acesta, oare te–ai mânia şi tu, la rândul tău? N–ai numi mai degrabă literele, desluşit, una după alta? Cuget acum, că fiecare îndatorare se împlineşte treptat, o dată cu părţile ei alcătuitoare. Elementele acestea constitutive trebuie, prin urmare, să le ai şi tu în vedere şi, ferindu–te de nelinişte şi de protestări contra contrarietăţilor, să îndeplineşti pe calea dreaptă ceea ce–ţi incumbă.

27

Ce lucru rău este să nu dai voie unui om să năzuiască spre ţinta care i se pare potrivită şi apropiată de firea lui! Şi de fapt nu–i dai pas să realizeze aceasta, dacă critici nestăpânit greşelile lui. Căci el se lasă târât numai de către aparenţa unui gen de viaţă după măsura şi vocaţiunea sa. Tu zici: se înşeală. Ei bine, luminează–l şi povăţuieşte–l, fără să fii nestăpânit faţă de el.

28

Moartea este sfârşitul contradicţiunilor senzaţiunilor; ea pune capăt impulsiunilor izvorâte din instincte, lucrărilor neîntrecute ale cugetării şi servilismului faţă de corp.

29

Să–ţi fie ruşine de tine, dacă ai ajuns un suflet obosit, într–un corp încă plin de vigoare.

30

Fereşte–te să nu devii un împărat tiranic. Să nu iei o asemenea aparenţă, căci aceasta are loc aşa de lesne! Aşadar, păstrează–te simplu, bun, serios, fără strălucire, iubitor de dreptate, cinstitor de zei, binevoitor, amabil, statornic în împlinirea datoriilor tale. Luptă, cu scopul să rămâi omul pe care filosofia voia să–l formeze din tine. Onorează pe zei, fă să prospere binele oamenilor! Scurtă e viaţa şi nu este decât un singur fruct al existenţei pământeşti: o concepţiune morală şi lucrări de folos public. Fii în toate şcolarul lui Antonin (Piul), tot aşa de statornic, ca şi el, în ascultarea de poruncile raţiunii, tot aşa de egal sufleteşte în toate situaţiunile, tot aşa de curat şi de senin la chip, tot aşa de prietenos şi lipsit de orice sete de glorie deşartă, tot aşa de zelos şi de străduitor în cunoaşterea lucrurilor! Cum nu lăsa el nicăieri să treacă ceva pe lângă el, fără să nu–l privească mai

întâi cu băgare de seamă și să nu-l cumpănească cu luare-aminte! Și cât de răbdător îndura criticile adversarilor săi nedrepţi, fără să le răspundă pe același ton! Și cât de cumpănit era în toate faptele! Și nu da ascultare nici unei calomnii și cu câtă grijă își analiza simţirea și faptele sale! Cât de departe era de mania ponegririi, de neliniște, de mania suspiciunii și de rezonerie! Cu ce puţin se mulţumea, spre exemplu, ca locuinţă, așternut, vestminte, hrană, slugi! Ce harnic și cât de statornic! Astfel, cu toată viaţa sa simplă, era în stare să se menţină activ până seara, fără să simtă nevoia dezertării, decât la ora obișnuită. În relaţiunile sale amicale, credincios și același totdeauna, tolerant faţă de cei ce atacau deschis părerile sale, și chiar vesel când cineva îi aducea o mai bună soluţiune, cucernic, fără superstiţie – așa era el. Îţi doresc, ca ora ta din urmă să te găsească cu conștiinţa tot așa de curată ca și a lui.

31

Deșteaptă-te și intră iarăși în tine însuţi! Și precum la deșteptare din somn ai cunoscut că nu erau decât niște vise, acelea ce te nelinișteau, tot astfel privește în stare de deșteptare neplăcerile ca pe niște vise.

32

Sunt alcătuit din corp și suflet. Corpului, toate îi sunt indiferente; căci el este neînstare să facă deosebiri. Și sufletului meu îi sunt indiferente toate fenomenele care nu sunt efecte ale lui. Efectele lui proprii însă atârnă de el. Caracterizarea aceasta însă se aplică numai acelora care se raportează la momentul prezent, fiindcă efectele lui viitoare și trecute sunt asemenea indiferente.

33

Nici un gest al mâinii sau al piciorului nu este nenatural, câtă vreme piciorul îndeplinește funcţiunea de picior și mâna, pe aceea de mână. Prin urmare, tot așa pentru om, nici o strădanie a lui nu este nenaturală, cât timp îndeplinește funcţiunea de om. Dacă deci ea nu este în contradicţie cu natura sa, atunci nici nu constituie un rău pentru el.

34

Din câte plăceri senzuale n-au gustat și tâlharii, paricizii, tiranii și cei lipsiţi de educaţie?

35

Nu vezi că artiștii, până la un grad oarecare, se orientează după gustul celor inculţi? Totuși, se ţin de normele artei lor și nu îngăduie să fie îndepărtaţi de ele. Nu e o rușine ca arhitectul

și medicul să aibă mai multă luare-aminte față de legile artelor lor, decât are omul față de legile rațiunii sale care, cu toate acestea, sunt comune cu zeii?

36

Asia, Europa – un colțișor al lumii: oceanul întreg – o picătură din macrocosm! Muntele Athos – o grămăjoară de pământ din univers; prezentul întreg – o clipă a eternității! Toate mici, schimbătoare, pe cale de pieire! Toate au aceeași origine, izvorâte din Atotstăpânitorul tuturor existențelor în mod nemijlocit, ori ca efect ale activității sale. Așadar, și gâtlejul leului, otrava, toate lucrurile vătămătoare, ca spinii și mlaștinile, sunt niște anexe ale lumii celei frumoase. La o parte deci cu părerea greșită că acestea n-ar sta în nici o legătură cu ființa, pe care o venerezi; ci, din contră, ia aminte la izvorul adevărat al tuturor lucrurilor.

37

Cine a văzut lucrurile prezente, acela a privit tot ce a fost de când lumea și ce va mai fi în vecii vecilor. Căci toate au aceeași natură și formă.

38

Cugetă adesea la înlănțuirea tuturor lucrurilor din lume și la legăturile lor laolaltă. Toate sunt oarecum împletite unele în altele și de aceea toate înrudite între ele. Căci unul urmează dintr-altul, și anume, în virtutea cooperării lor locale, a corelativității lor și a unității lumii materiale.

39

Adaptează-te condițiunilor în care soarta te-a așezat, precum și [a] oamenilor cu care te-a întovărășit destinul, revarsă iubirea, însă cu sinceritate.

40

Orice mașină, orice sculă, orice unealtă este în bună stare, când produce lucrul, în vederea căruia a fost construită, și cu toate acestea poate că în speță constructorul se află departe. La obiectele pe care le cuprinde natura, puterea creatoare se află însă și rămâne înăuntrul lor. Pe aceasta trebuie deci, cu atât mai mult, s-o venerezi și să cugeți totdeodată că, dacă trăiești mereu numai după voința ei, și evenimentele se vor îndruma după gândul tău. Căci și în univers toate fenomenele se orientează, de asemenea, după sufletul lumii.

41

Dacă tu consideri drept un bine, sau un rău, vreunul din lucrurile ce nu depind de voința ta, ești silit, în mod necesar, –

când un asemenea rău te atinge, sau când binele îți scapă – să murmuri contra zeilor și să urăști pe oameni, care sunt de vină la suferința ta, sau care, după bănuiala ta, vor fi de vină în viitor, că binele îți scapă și că acel rău te atinge; și așa, săvârșim oarecare nedreptate, fiindcă lucrurile acestea nu ne sunt indiferente. Dacă, din contră, socotim drept bine, sau rău numai lucrurile ce depind de noi, nu ne mai rămâne nici un motiv să învinovățim divinitatea, ori să nutrim sentimente de vrăjmășie contra vreunui om.

42

Toți oamenii conlucrează spre o *singură țintă*, unii, în mod conștient și inteligent, alții, inconștient. Chiar acei care dorm, cum, mi se pare, Heraclit zice, sunt lucrători și colaboratori la evenimentele ce au loc în lume. Însă fiecare colaborează într–un alt mod, chiar negatorul contribuie intensiv, acela care ia pozițiune adversă față de evenimente, și dacă îi stă în putință caută să le înlăture. Căci lumea are nevoie și de asemenea oameni. Acum privește și tu și vezi cu care te unești. Desigur, atotstăpânitorul va ști să te întrebuințeze și pe tine, după cum se cuvine, și te va primi ca membru în numărul colaboratorilor și ajutoarelor. Tu, însă, ferește–te să nu cumva să ajungi printre ceilalți un membru, ca versul acela prost și ridicol în comedie, despre care a vorbit Chrisip[1].

43

Cere oare soarele să facă slujba ploaiei și Esculap[2], slujba zeiței ce ne dăruiește roadele? Și – constelațiunile nu conlucrează toate cu toată deosebirea dintre ele, spre un *scop unic*?

44

Dacă zeii au sortit ceva cu privire la mine și la cele ce va să întâmpin, apoi sunt sigur că ei mi–au sortit cel mai mare bine al meu, căci un Dumnezeu, fără înțelepciune, nu se poate lesne închipui; și pe urmă, din ce motiv ar voi ei să–mi facă rău? Căci ce ar rezulta de aci pentru ei, sau în folosul universului, de care ei se îngrijesc mai cu osebire? Dacă, cu privire la soarta mea îndeosebi, nu au decis nimic, cel puțin cu privire la univers, în general, [cred][3] că au hotărât ceva, și eu trebuie să mă

1. Chrisip compara viciile din societate cu versurile comice dintr–o comedie, care singure n–au nici o valoare, însă înglobate în piesă, contribuie la efectul întregului.
2. Constelațiunea cu acest nume.
3. În text: „trebuie“ (*n.ed.*).

mulţumesc şi să iubesc menirea ce–mi revine din hotărârea aceea. De cumva însă ei nu iau deciziuni cu privire la nimic – ceea ce ar însemna că eşti ateu – atunci la ce jertfele noastre, rugăciunile noastre, jurămintele noastre, cu ce rost celelalte practici religioase pe care le împlinim din credinţa în omniprezenţa şi în societatea ce ne–o acordă ei. Chiar dacă zeii, afirm eu, nu se amestecă în treburile noastre, este în puterea mea să–mi hotărăsc eu însumi o soartă, şi eu însumi sunt destoinic să–mi dau socoteală despre ceea ce prieşte firii mele. Prielnică însă pentru orice fiinţă este condiţiunea aceea care corespunde năzuinţelor şi naturii sale. Dar natura mea este raţională şi menită pentru colectivitate, iar oraşul şi patria mea sunt, întrucât mă cheamă Antonin, Roma şi, în calitate de om, lumea. Aşadar, numai ce priveşte colectivităţile acestora este un bine şi pentru mine.

45

Orice întâmpină un individ este prielnic societăţii. Chiar numai constatarea aceasta ar fi suficientă; totuşi, observând cu luare–aminte, vei găsi peste tot că lucrul ce prieşte individului este totdeodată folositor şi colectivităţii. Anume, aici expresiunea „prielnic" trebuie să se ia în sens general şi se aplică şi lucrurilor indiferente[1].

46

După cum reprezentaţiunile în amfiteatru, văzute din aceleaşi locuri, ţi se înfăţişează ţie, privitor, ca spectacole monotone şi uniformitatea lor începe să te plictisească, tot astfel, în cursul vieţii întregi vezi numai unul şi acelaşi lucru. Căci şi deasupra şi dedesubtul tău toate fiinţele au aceeaşi natură şi aceeaşi origine. Vorba e cât va mai ţine plictiseala asta?

47

Gândeşte–te necontenit câţi oameni, din toate condiţiunile, din toate profesiunile, de la toate popoarele, au murit deja, şi pogoară–te în şirul acesta până la un Filiston[2], Februs[3] şi Origanion[4]. În urmă, treci la celelalte clase. Şi nouă o să ne vină rândul să ne mutăm locuinţa acolo, unde sălăşluiesc atâţi oratori impetuoşi, atâţi filosofi venerabili, ca Heraclit, Pitagora şi Socrate, apoi atâţi eroi ai timpurilor vechi, atâţi generali şi

1. Acelea care nu constituie nici bunuri, nici rele.
2. Cunoscut numai în timpul lui Marc Aureliu. Celebru astronom şi matematician din sec. IV î. Chr.
3. Matematician din sec. II î. Chr.
4. Celebru fizician şi matematician din sec. III î. Chr.

potentaţi ai vechimii, şi pe lângă ei, un Eudox, un Xiparc, un Arhimede şi alte spirite pătrunzătoare, mărinimoase, vrednice, destoinice în toate, mulţumite de sine, ba chiar şi acei zeflemişti ironici ai scurtei şi şubredei vieţi umane, ca un Menip şi atâţi alţi de specia lui. Despre toţi aceştia, închipuieşte-ţi că zac de mult în groapă. Este ceva grozav pentru ei în starea lor? Dar pentru aceia, ale căror nume nici barem nu se mai pomenesc? Din punctul acesta de vedere, un singur lucru are o valoare mare: să arăţi în toate momentele vieţii bunăvoinţă, chiar în contra mincinoşilor şi a nedreptăţilor, credincios adevărului şi dreptăţii.

48

Vrei să-ţi pregăteşti o plăcere, consideră calităţile contemporanilor tăi, precum energia unuia, modestia altuia, generozitatea unui al treilea şi tot aşa altă virtute a unui al patrulea. Căci nimic nu ne produce mai mare bucurie, ca modelele de virtute, care ne sar în ochi din belşug din faptele contemporanilor noştri. De aceea să-i ai mereu înaintea ochilor.

49

Nu cumva eşti supărat că vii la cântar numai atâtea şi atâtea kilograme, în loc de una sută cincizeci kilograme? Ei, tot aşa, nu te supăra, că trebuie să trăieşti numai atâţi, sau atâţi ani! Căci precum eşti mulţumit cu greutatea corpului hărăzită ţie, tot aşa fii mulţumit cu durata de viaţă ce ţi s-a menit.

50

Vrem să încercăm a convinge pe alţii! Oricum, împlineşte-ţi datoriile dreptăţii şi ale raţiunii, chiar împotriva voinţei lor. Dacă totdeodată cineva ţi se opune cu violenţă, atunci retrage-te spre mulţumirea de tine şi la liniştea sufletului şi slujeşte-te de opoziţiunea aceea spre desfăşurarea altei virtuţi. Gândeşte-te că tu năzuieşti numai în mod condiţionat la ceva şi că nu tinzi la ceva imposibil. Către ce anume? Tocmai către o asemenea determinare a voinţei. Pe aceasta o obţii, chiar dacă ţelul, spre care înaintezi, rămâne neîmplinit.

51

Ambiţiosul găseşte binele său în consideraţiunea altora faţă de el, senzualul, în propria sa patimă, pe când cel chibzuit, în faptele cerute de vocaţiunea sa.

52

Depinde de tine să te abţii de a-ţi forma idei despre cutare ori cutare lucru, şi în chipul acesta să scuteşti sufletul tău de

orice neliniște. Căci obiectele însele nu pot, potrivit naturii lor, să ne forțeze părerile.

53

Deprinde-te să fii cu toată luarea-aminte, când vorbește cineva și transpune-te, pe cât cu putință, în sufletul vorbitorului.

54

Ceea ce nu priește întregului roi de albine nu priește nici albinei.

55

Dacă mateloții ar vrea să disprețuiască pe cârmaci și bolnavii pe medic, ar mai respecta ei oare pe cineva? Atunci, cum ar putea primul să asigure o debarcare fericită celor îmbarcați și ce[lă]lalt, bolnavilor săi, sănătatea?

56

Câți inși care au apărut o dată cu mine în lume au și plecat din ea!

57

Celor bolnavi de gălbinare li se pare amară mierea, cei mușcați de câine turbat au groază de apă, copiilor le place o minge mai mult ca orice. De ce te grăbești așa, de ce atâta zel? Ori poate crezi că eroarea are urmări mai mici decât fierea pentru bolnavul de gălbinare, sau cu otrava în hidrofobie?

58

Nu te poate împiedica nimeni să nu trăiești după legea firii tale, iar împotriva legii naturii universale omenești nu te poate lovi nimic.

59

Cine sunt aceia cărora am dori să le placem, și în vederea căror foloase și prin ce mijloace? Cât de repede o să înghită timpul toate viețile și câte a mai înghițit până astăzi!

CARTEA a VII-a

1

Ce este răutatea? Nimic altceva decât ceea ce ai văzut adesea. Și așa cugetă pe loc la orice pățanie: este ceva ce ai mai văzut adesea. Atunci vei găsi că toate crimele de care sunt pline analele istoriei antice, medii și moderne, și de care și astăzi sunt pline statele și familiile, în orice privință, sunt unele și aceleași. Nimic nou; toate, lucruri obișnuite și de scurtă durată.

2

Cum ar fi cu putință să nimicești prejudecățile, când ideile care le dau naștere nu sunt dezrădăcinate, a căror statornică redeșteptare depinde de tine? Pot să-mi formez despre o chestiune o părere așa cum trebuie; dacă însă pot așa ceva, la ce neliniștea mea? Ceea ce se află dincolo de puterea mea de cugetare nu trebuie să-mi atingă sufletul meu cugetător. De simți bine lucrul acesta, vei rămâne neclintit pe loc. Numai de tine atârnă, să începi o viață nouă. Doar să privești lucrurile dintr-o altă latură, de cum le-ai privit până acum. Căci tocmai asta însemnează: a începe o viață nouă.

3

Dragoste de strălucire, de poză, de lustru și fațadă deșerte, turme și cirezi de vite mici și mari, concursuri atletice – un ciolan la câini, o bucățică într-o piscină, hamalâcul trudit al furnicilor, furișate încoace și încolo de șoareci speriați, păpuși articulate spânzurate la un loc pe sârmă. Și în mijlocul vălmășagului acestuia trebuie să stai să te arăți amabil și fără patimi și să recunoști că fiecare om are aceeași valoare ca și obiectul străduințelor sale.

4

Când vorbești, trebuie să iei aminte la cuvinte și când făptuim ceva, la rezultate. În cazul din urmă, trebuie să vedem la ce scop țintesc, și cu privire la cazul întâi, să verificăm care este înțelesul vorbelor.

5

Inteligența mea este destoinică pentru afacerea asta? Dacă este destoinică, mă slujesc de ea, ca de o sculă ce mi-a împrumutat-o natura. În caz contrar, las treaba pe seama aceluia care o poate săvârși mai bine, dacă nu cumva ține de îndatoririle

mele, ori o săvârșesc, așa cum pot, și-mi iau un ajutor care, sprijinit de către puterea spiritului meu, poate desăvârși lucrul acela care tocmai acum este de folos și priește societății. Căci toate realizările, fie datorate numai puterii mele personale, fie împlinite cu ajutorul altuia, trebuie să aibă de scop folosul obștesc și interesul public.

6

Câți oameni mult slăviți au fost de mult dați uitării! Și câți dintre cei care au întocmit ditirambe acelora, au fost de mult măturați de sub soare!

7

Să nu-ți fie rușine să primești ajutoare. Căci ție, ca și ostașului în momentul năvalei, îți este prescris doar să-ți faci datoria. Ei, dacă din pricina piciorului tău scrântit nu ești singur în stare să te sui pe parapet, însă cu sprijinul altuia ți-ar fi cu putință?

8

Nu te îngriji de viitor! Oricum, o dată tot o să-l atingi, când va fi să fie, înarmat cu aceeași inteligență, care te slujește în prezent.

9

Tot ce există este înțesut laolaltă ca prin niște legături sfinte. Aproape nimic nu-și este străin și disparat. Toate creaturile sunt coordonate laolaltă și tind la armonia aceleiași lumi. Compusă din toate aceste corpuri, există *o* lume, *un* Dumnezeu atoatepătrunzător, *o* substanță materială, *o* lege, *o* rațiune, comună tuturor ființelor conștiente, și *un* adevăr, precum mai există și *un* ideal de perfecțiune pentru toate ființele acestea, înrudite și împărtășite din aceeași conștiință universală.

10

Orice corp material dispare degrabă în substanța primordială a întregului, și orice energie activă se revarsă curând, curând, în conștiința primordială a universului. Și tot așa de repede, amintirea tuturor lucrurilor își găsește mormântul în curgerea eternă a timpului.

11

Faptele naturale ale unei creaturi conștiente sunt de asemenea conștiente.

12

Trebuie să stăm singuri drepți, fără să ne sprijine cineva.

13

Ca organele renumite într–un organism, aceeaşi corelaţiune există între fiinţele conştiente, deşi despărţite în spaţiu. Şi acestea s–au plăsmuit în vederea cooperării. Consideraţiunea aceasta te va impresiona cu atât mai mult, dacă ai obiceiul să–ţi zici adesea: sunt un membru al colectivităţii alcătuite din indivizi conştienţi. Dacă însă zici că tu numai în parte eşti un organ al societăţii, nu iubeşti încă pe oameni din inimă, şi facerea de bine nu te bucură încă din curată convigere. Tu o săvârşeşti doar ca pe un lucru cuvenit, însă pentru tine însuţi nu este o binefacere.

14

Părţile supuse accidentelor din afară, pot să le lovească din afară orice ar fi; părţile acestea atinse pot, dacă vor, să se plângă din această cauză; cu toate acestea eu, câtă vreme nu socotesc păţania drept un rău, n–am suferit din pricina aceasta nici un rău; şi stă cu totul în puterea mea să nu o socotesc drept nefericire.

15

Zică, sau facă lumea orice–ar vrea, eu sunt dator, oricum, să mă port cinstit; ca şi cum aurul, sau smaragdul ar zice mereu: facă, sau zică lumea orice–i place, eu tot smaragd rămân şi–mi păstrez culoarea.

16

Raţiunea conducătoare nu–şi pregăteşte sieşi nici un prilej de nelinişte, ea nu se prăvăleşte, spre exemplu, singură, în frică, sau în durere, dacă însă altcineva voieşte să–i insufle frică, sau mâhnire, n–are decât s–o facă; ea însăşi nu se va cufunda prin judecata sa în nici o mişcare sufletească de natura aceasta. Însă în ce priveşte corpul, aibă singur grijă, dacă poate, să nu sufere ceva, şi să dea de ştire, când îl doare ceva. Dar sufletul adevăratului sediu al fricii, al mâhnirii şi al închipuirilor încuibate acolo, nu va suferi nimic, dacă nu se seduce pe sine însuşi prin asemenea reprezentări. Căci raţiunea conducătoare îşi este suficientă sieşi, dacă nu–şi creează singură trebuinţe. Tocmai de aceea ea nu cunoaşte nici turburarea, nici piedici, dacă nu şi le pricinuieşte singură.

17

Fericirea nu este altceva decât a avea un geniu bun, sau a fi om bun. Atunci ce cauţi aici: imaginaţiune? Pleacă, pentru numele zeilor, cum ai venit, că n–am treabă cu tine. Din pricina asta nu mă supăr pe tine, dar pleacă cât mai degrabă!

18

Cutare se teme de schimbare. Dar poate să existe ceva fără schimbare? Ce-i place mai mult, sau ce-i convine mai bine naturii? Oare poţi să faci o baie, fără ca lemnul să se altereze, ori să te bucuri de hrană, fără ca alimentele să se prefacă? Sau este oare cu putinţă vreun lucru folositor să ajungă desăvârşit fără o evoluţie? Aşadar, nu înţelegi că şi alterarea are acelaşi rost, şi că ea este, de asemenea, necesară naturii?

19

Toate corpurile sunt prinse în circuitul cosmic, ca şi de un repede fluviu şi întocmai ca mădularele trupului nostru în unitatea lui organică, corpurile fizice sunt legate într-o unitate sinergetică – cosmosul. Şi pe un Crisip, pe un Socrate, pe unul ca Epictet i-a înghiţit cursul timpului! Gândul acesta să-l ţii în conştiinţă, ori de câte ori vezi un om, sau un obiect.

20

Singura mea preocupare să fie doar să nu săvârşesc, eu însumi, nimic, ce natura omenească nu voieşte, sau nu voieşte în modul cutare, sau nu voieşte tocmai în momentul acesta.

21

Curând, curând, vei fi uitat tot ce-ai simţit şi curând, curând, vei pieri şi tu din amintirea tuturor.

22

Este un privilegiu al omului de a iubi chiar pe aceia care îl fac să sufere. Ajungem la perfecţiunea aceasta, dacă gândim că oamenii sunt de un neam cu noi, că ei păcătuiesc din neştiinţă şi fără voia lor, că amândoi veţi muri nu peste lungă vreme, şi mai presus de orice, că vrăjmaşul tău nu te-a vătămat. Căci nu ţi-a alterat raţiunea conducătoare din tine.

23

Natura plăsmuieşte din masa universală de materie, ca şi cerami[st]ul[1], când [modelează] un cal, altădată o topeşte iarăşi şi se slujeşte de aceeaşi materie să formeze un arbore, apoi un copil, în urmă, altă făptură. Totuşi, fiecare din corpurile acestea nu există decât un timp foarte scurt. Unei lăzi îi pasă prea puţin dacă este prinsă în cuie, sau dacă este iarăşi desfăcută din cuie.

24

O figură mânioasă este un lucru cu totul nefiresc; când piere blândeţea dinăuntru, se stinge şi aerul prietenos al feţei, aşa că nici nu mai poate să se însenineze din nou. Chiar numai din

1. În text: „ceramicul" (*n. ed.*).

faptul acesta se poate înţelege că mânia este neraţională. Căci dacă am pierdut până şi conştiinţa greşelilor noastre, ce cuvânt mai avem să trăim mai mult?

25

Toate lucrurile pe care le vezi, natura atotcârmuitoare le va transforma degrabă, şi din materia aceasta va crea alte lucruri, şi din materia acestora iarăşi altele noi, ca lumea să reîntinerească etern.

26

Când cineva a păcătuit contra ta, chibzuieşte pe dată, ce păreri despre bine şi rău l-au determinat la greşeala aceasta. Căci de îndată ce găseşti un răspuns clar la această chestiune, vei simţi doar milă de el, şi nici nu te vei mira, nici mânia. Căci ori ai despre bine şi rău aceeaşi concepţiune ca şi el, sau cel puţin una apropiată, şi atunci trebuie să ierţi, ori n-ai despre bine şi rău aceleaşi păreri şi, în cazul acesta, bunăvoinţa faţă de cel ce greşeşte îţi va fi cu atât mai lesne.

27

Nu te gândi la posesiunea necesară a lucrurilor ce-ţi lipsesc, ci din contră la acelea pe care le ai acum şi alege-ţi, printre bunurile existente, pe cele mai preţioase şi adu-ţi aminte ce osteneli ai îndura ca să le dobândeşti, dacă nu le-ai avea. Totuşi, fereşte-te totdeodată ca nu cumva, din cauza plăcerii lor, să te deprinzi a le exagera valoarea.

28

Retrage-te în tine însuţi. Raţiunea conducătoare dinăuntru este de aşa natură, că îşi găseşte în fapte drepte seninătatea şi mulţumirea de sine.

29

Pune capăt închipuirilor. Stăvileşte cursul patimilor. Păstrează prezentul în stăpânirea ta. Caută de înţelege ce întâmpini tu, ori un altul. Separă şi descompune fiece obiect în forţa sa primordială şi în materia sa. Cugetă la ora cea din urmă. Lasă păcatele săvârşite de către alţii, acolo unde s-au petrecut.

30

Fii cu toată luarea-aminte la ceea ce se vorbeşte; cu privire la evenimente, cufundă-ţi spiritul în cercetarea pricinilor lor.

31

Împodobeşte-te cu linişte, cu modestie şi indiferenţă faţă de toate lucrurile ce se află la mijloc, între virtute şi viciu. Iubeşte neamul omenesc şi ascultă divinitatea. Pe zei! zice poetul, toate

lucrurile sunt guvernate de legi. Şi chiar de n–ar exista zei, de n–ar fi decât elementele, totuşi trebuie să ne gândim că toate fenomenele, chiar şi cele mai neînsemnate, sunt orânduite potrivit unor legi.

32

Despre moarte. Fir–ar ea o risipire sau o pulverizare în atomi, ori o nimicire, este sau o oprire, sau o tranziţie.

33

Despre durere. Dacă este de nesuferit, ne dă afară din viaţă; dacă durează, se poate răbda. Concentrându–ne în noi înşine, sufletul cugetător îşi păstrează totuşi seninătatea sa şi raţiunea conducătoare din noi nu pierde nimic. Cât priveşte organele atinse de durere, n–au decât să rezolve ele chestiunea aceasta, dacă pot.

34

Despre glorie. Ia seama la opiniunile ambiţioşilor, de ce natură sunt, şi la obiectele de care ei fug, şi la acelea după care umblă. Gândeşte–te mai departe că, precum dunele de nisip mai vechi se acoperă de către nisipul nou împins de vânt, tot astfel şi în viaţă lucrurile ce au fost vor fi curând acoperite de cele viitoare.

35

Din Plato[n]. Din *Republica*: „Cel înzestrat cu puternică cugetare şi intuiţiune înlăuntrul oricărei epoci şi oricărui domeniu, crezi oare, că un asemenea om socoteşte viaţa cine ştie ce lucru mare?“ „Aşadar, un asemenea om nu va privi nici moartea ca pe un lucru groaznic“.

„Nu, nicidecum“.

36

O sentinţă a lui Antistene: „Este o însuşire regească să faci bine şi să rămâi surd la insulte“.

37

E o ruşine, că obrazul nostru, supus inteligenţei, primeşte docil forma şi trăsăturile ce i le dictează ea; pe când inteligenţa însăşi nu voieşte să se ordoneze şi organizeze prin sine însăşi.

38

Să te superi pe lume ar fi prostie; ei nu–i pasă de asta[1].

39

Dă–ne, Doamne, bucurie, zeilor şi nouă[2].

1. Se supără ca văcarul pe sat.
2. Un vers din Euripide.

40

Secerată-i viaţa, ca spicele pline de boabe. Unele de-abia se coc, iar altele s-au şi ofilit.

41

Şi dacă împreună cu copiii mei sunt părăsit de către zei, şi soarta asta are rostul ei.

42

Şi binele, şi răul stau în puterea mea[1].

43

Nu te văita cu alţii şi, oricum, nu-ţi ieşi din fire.

44

Sentinţe de ale lui Platon:

„Acestuia aş avea dreptul să-i răspund: judeci greşit, omule, dacă crezi că un om, care are o cât de mică valoare, se va teme de primejdie, când va avea de ales între viaţă şi moarte, şi că nu va ţine socoteală numai de faptul dacă ceea ce el face este drept, sau nedrept şi fapta unui om bun, sau rău."

45

Da, voi, bărbaţi din Atena, aşa merge. Postul, în care cineva s-a aşezat singur, din credinţa că este cel mai bun, sau a fost pus de către comandantul său, trebuie, pare-mi-se, să şi-l păstreze şi în timp de primejdie, şi atunci trebuie să înfrunte şi moartea, numai ruşinea nu.

46

Ia aminte bine, fericitule, dacă nu cumva nobleţea şi binele nu constă în altceva decât în păstrarea unei vieţi străine, sau a propriei tale vieţi. Căci cine este un adevărat bărbat nu trebuie să dorească să trăiască atât, sau atâţi ani, nici să ţină cu laşitate la viaţă, ci hotărârea în privinţa aceasta s-o lase în seama lui Dumnezeu şi să creadă pe femei[2], că nici unul nu va scăpa de soarta sa. Pe el nu-l preocupă decât numai gândul cum să-şi petreacă cât mai bine viaţa ce-i mai rămâne.

47

Contemplă orbita constelaţiunilor, ca şi cum viaţa ta s-ar roti împreună cu ele, şi cugetă întruna transformările schimbătoare

1. Din Aristofan.

2. Parcele (Ursitoarele).

ale elementelor unele într–altele. Căci asemenea considerațiuni te curăță de murdăria vieții pământești.

48

Frumoasă este sentința: Cine voiește să vorbească despre oameni, acela trebuie să privească, oarecum, dintr–un punct dominant și legăturile lor pământești, adunările lor, războaiele, munca lor agricolă, căsătoriile, tratatele lor de pace, nașterile, morțile, afacerile lor judiciare zgomotoase, ținuturile pustiite, semințiile străine, serbările, bocetele de înmormântare, bâlciurile lor, vălmășagul și tribulațiunea aceasta pricinuită de cele mai eterogene elemente.

49

Consideră trecutul, marile vicisitudini ale atâtor împărății; din acestea poți prevedea și viitorul; căci el va fi de aceeași specie ca și tot ce a fost și nu se poate abate de la regula prezentului. De aceea, este totuna dacă cercetezi viața omenească timp de patruzeci, sau zece mii de ani, căci ce noutăți o să afli?

50

În țărână se preface ființa zămislită din țărână;
Pe când ființa plăsmuită din sământă de eter
Se înalță iarăși către patria–i cerească[1].

Sau fenomenul acesta nu este decât o desfacere în atomii întrețesuți laolaltă, sau un fel de risipire a unor elemente neînzestrate cu sensibilitate.

51

Prin mâncare, băutură și prin farmece
Cat–a ne feri de soartă rea și moarte.
Totuși trebuie să primim pioși voința
Zeilor de sus, și fără să ne plângem[2].

52

Și dacă este cineva mai exercitat în luptă ca tine, cată să nu te întreacă oricum ca omenie, să nu fie mai puțin pretențios, nici mai resemnat în fața evenimentelor, și nici mai îngăduitor față de greșelile semenilor săi, decât tine.

53

Acolo unde se poate executa o operă potrivit rațiunii comune zeilor și oamenilor, nu poate fi nici o primejdie. Căci unde este cu putință să dobândim un folos, datorită unei activități în acord cu natura noastră, și care evoluează în mod fericit, acolo n–avem să ne temem de nici o pagubă.

1. – 2. Din Euripide. Împăratul scosese diferite extrase din poeți și filosofi.

54

Pretutindeni și totdeauna, îți stă în putere să manifestezi o mulțime religioasă în situațiunea ta prezentă, să te porți cu dreptate față de contemporanii tăi, și să supui unui control ideile ce-ți trec prin minte, ca nu cumva să se furișeze printre ele vreuna ce nu se poate verifica.

55

Nu te uita la principiile călăuzitoare ale altora, ci mai degrabă ia aminte cu privirea ațintită către scopul spre care te conduce natura, atât natura cosmică, prin pățaniile ce ți le sortește, cât [și] natura ta omenească, prin mijlocul îndatoririlor tale. Însă fiecare are să creeze acele lucruri, care nu-s decât niște urmări ale vocațiunii sale lăuntrice. Ori, ființele celelalte au fost create spre binele celor înzestrate cu rațiune, cum și îndeobște cele inferioare, în interesul celor superioare, iar ființele raționale coexistă toate spre folosul lor reciproc. În firea intimă a omului, cea dintâi caracteristică a sa este instinctul social, a doua este stăpânirea excitațiunilor senzuale. Căci rațiunea și inteligența au particularitatea de a se putea mărgini și de a nu se lăsa învinse nici de către poftele simțurilor, nici de către impulsiuni. Ambele aceste funcțiuni sunt de ordin animal. Rațiunea însă ține să aibă întâietatea și să nu se lase stăpânită de către ele, și cu drept cuvânt; căci numai în vederea acestui scop s-a înființat din natură, să se slujească de acelea pretutindeni, la proiectele sale. A treia superioritate a naturii unei ființe înzestrate cu rațiune constă în a nu se lega orbește, nici a se lăsa înșelată. Înarmată de aceste adevăruri, umble-și rațiunea conducătoare pe calea sa dreaptă; ea are ce i se cuvine.

56

Ca și cum ai fi mort deja, și n-ai mai avea de trăit, trebuie să petreci conform naturii timpul ce-ți mai rămâne oarecum de prisos.

57

Să ții la cele ce întâmpini și care ți s-au hărăzit, căci ce ar putea să-ți fie mai convenabil?

58

La orice pățanie, să ai înaintea ochilor pe aceia care au pățit ca și tine și care pe dată au și început să se plângă, să se mire și să se vaite. Unde sunt ei acum? Ei nu mai sunt. Și tu voiai să faci ca și ei? În loc ca asemenea momente sufletești eterogene să le lași acelora care în modul acesta se irită singuri și pe alții, iar tu însuți să te ocupi numai cu cestiunea, cum te poți folosi de aceste prilejuri. Anume, poți să te slujești de ele în modul

cel mai util și ele îți vor oferi o prețioasă materie. Doar fii cu luare-aminte și ai voința hotărâtă ca, în orice faci, să fii în propriii tăi ochi om corect. Ține minte aceste două reguli și să nu te frămânți din pricina unor lucruri indiferente.

59

Formează-ți spiritul. Acolo este izvorul binelui, un izvor nesecat, numai dacă îl sleiești (adâncești).

60

Și corpul trebuie să aibă o ținută fermă, și să nu o piardă ținuta aceasta nici în mișcare, nici în repaos. Căci precum sufletul tău se întipărește în trăsăturile feței tale și se văd în ele gândurile și cinstea ta, tot așa se poate pretinde ceva asemănător de la corpul tău. Numai că ținuta aceasta trebuie să fie deprinsă în mod nesilit.

61

Arta de a trăi are mai multă asemănare cu scrima decât cu dansul, deoarece trebuie să fim pregătiți și în contra loviturilor neprevăzute și chiar atunci să rămânem neclintiți.

62

Dă-ți seama necontenit despre aceia, după a căror aprobare alergi, și vezi ce principii de conducere au ei. Căci atunci, nici tu nu te vei mânia din pricina greșelilor lor involuntare, nici nu vei dori aprobarea lor, dacă ai văzut izvoarele părerilor și pornirilor lor.

63

Unui suflet, zice un oarecare, i se răpește adevărul, fără voia lui, și tot astfel dreptatea, stăpânirea de sine, bunăvoința și oricare altă virtute. Este necesar să ne aducem mereu aminte de lucrul acesta: căci în modul acesta ne facem mai blânzi față de oricine.

64

La orice durere, gândește-te că ea nu este ceva umilitor, și că nu pervertește inteligența ta, căci aceasta nu poate fi distrusă, nici în sine, întrucât este în legătură cu rațiunea, și nici dacă privim în raporturile sale cu societatea. Și apoi la orice senzațiune de durere, poate să te fortifice sentința lui Epicur, anume că ea nu este nici insuportabilă, nici veșnic dăinuitoare, dacă nu o mărești prin imaginațiune, și dacă cugeți că orice creștere are o limită. Mai adu-ți aminte însă și de lucrul următor, că oarecare senzațiuni, care sunt de același gen cu durerea, deșteaptă în noi, fără să băgăm de seamă, oarecare contrarietate, ca somnolența, febra și lipsa de poftă de mâncare. Ori de câte ori resimți o

indispoziţiune de natura aceasta, spune-ţi ţie însuţi: eşti doborât de către durere.

65

Fereşte-te să te porţi chiar faţă de cei neomenoşi aşa cum se poartă ei cu oamenii ceilalţi.

66

De unde ştim că Telauges[1] n-avea un caracter şi mai nobil ca Socrate? Căci aci nu este de ajuns faptul că Socrate a murit într-un mod mai eroic, că în discuţiunile lui cu sofiştii a dat dovadă de o mai mare ascuţime de spirit, că petrecea noaptea sub cerul rece ca gheaţa, cu mare răbdare, că s-a opus cu şi mai mare putere sufletească ordinului de a aduce pe Salaminean, că dădea târcoale semeţ pe străzi, fapt care, chiar de ar fi adevărat, îţi vine greu să-l crezi. Din contră, trebuie să luăm aminte la chestiunile următoare: cum era constituit sufletul lui Socrate? Se mulţumea el cu dreptatea faţă de oameni şi pietatea faţă de zei? Nu s-a supărat oare niciodată fără cuvânt, din pricina răutăţii celorlaţi oameni, n-a făcut niciodată concesiuni ignoranţei lor? Nu s-a răzvrătit niciodată împotriva soartei ce i-a hărăzit-o destinul, sau nu s-a încovoiat sub ea, ca sub un rug nesuferit? Oare nu şi-a făcut niciodată raţiunea lui tovarăşă a suferinţelor neputinciosului trup?

67

Natura nu te-a contopit cu masa de materie atât de strâns, ca să nu mai poţi să te mărgineşti la tine însuţi, şi să nu poţi împlini cu libertate nestânjenită datoriile tale. *Căci este foarte uşor cu putinţă să fii un om divin, şi să nu fii recunoscut ca atare de către nimeni.* Ţine mereu aminte adevărul acesta, şi mai adu-ţi aminte că se cer foarte puţine condiţiuni spre a fi fericit. Chiar dacă ar trebui să pierzi speranţa de a progresa în dialectică şi ştiinţe naturale, totuşi ai dreptul să nu renunţi de a deveni un om conştient, modest, sociabil şi ascultător faţă de voinţa zeilor.

68

Neîmpiedicat poţi petrece viaţa ta în cea mai desăvârşită linişte sufletească, chiar dacă toţi oamenii ar ridica nestânjeniţi strigăte contra ta, ba chiar dacă fiarele ţi-ar sfâşia membrele slabe ale învelişului de carne al trupului tău. Căci ce poate să împiedice sufletul tău gânditor, să-şi păstreze seninătatea deplină, chiar în aceste condiţiuni contrare, să-şi dea socoteală just de situaţiuni, şi să se slujească cu folos de prilejurile ce întâmpină.

1. Telauges, fiul lui Pitagora, cunoscut graţie vieţii sale simple, dar şi prin neîngrijirea exagerată a exteriorului său.

Mintea zice Întâmplării: în ființa ta intimă, ești doar atât, deși apari drept altceva în opiniunea oamenilor; și Folosința vorbește Prilejului: tocmai pe tine te căutam, căci todeauna prezentul îmi oferă materie pentru realizarea unei destoinicii inteligente și de utilitate publică, și trebuie să-mi dea îndemnul de a-mi împlini îndatoririle mele față de Dumnezeu și față de oameni. Căci orice întâmpin stă în legătura cea mai strânsă cu Dumnezeu sau cu omul, și, prin urmare, nu este ceva nemaipomenit sau greu de rezolvat, ci dimpotrivă, fenomene cunoscute și ușoare.

69

Un semn adevărat de perfecțiune morală, ni-l dă omul, care petrece fiecare zi, ca și cum ar fi cea din urmă a vieții, departe de aprindere, de [zgomot][1] și de fățărnicie.

70

Zeii nu se mai supără, că ei, nemuritori, trebuie să rabde atâtea veacuri de timp, o sumedenie așa de mare de păcătoși învârtoșați în rele, ba chiar se îngrijesc în toate chipurile de ei, și tu, care o să sfârșești curând, curând, ai ostenit să suferi pe oamenii răi, mai ales că și tu faci parte din rândul lor?

71

Este de râs să nu voim să ne înăbușim răutatea noastră proprie, lucru cu putință, ci dimpotrivă, numai a celorlalți, ce nu este cu putință.

72

Faptele pe care puterea inteligentă, chemată la realizările politice nu le găsește nici raționale, nici de folos public, cu drept cuvânt le socotește nevrednice de ea.

73

Dacă ai făcut o binefacere și altul a primit binefacerea ta, ce mai cauți, ca un smintit, pe lângă aceasta, al treilea element, anume, să obții faima de filantrop, sau o răsplată în schimb?

74

Nimeni nu obosește, când e vorba să-și caute folosul; folosul însă ni-l dă activitatea naturală. Deci nu osteni și caută-ți folosul, făcând bine semenilor.

75

Naturii i-a venit dorința să creeze lumea. De aceea, tot ce are loc în natură este o urmare necesară a planului lumii... Altfel, realizările cele mai importante, la care năzuiește conștiința ce guvernează universul, n-au nici o rațiune de a exista.

1. În text: „sonoroșenie“ (*n. ed.*).

CARTEA a VIII-a

1

Şi faptul acesta te păzeşte de dorinţa deşartă a gloriei, că adică tu n-ai putut petrece toată viaţa ta, cel puţin nu din tinereţe, cum şade bine unui filosof, ci ai părut multora, precum şi ţie însuţi, ca un om care este mult îndepărtat de filosofie. Aşadar, o pată te întunecă, şi deci nu-ţi mai este lesne să câştigi gloria unui filosof. Dar şi poziţiunea vieţii tale îţi stă împotrivă. Întrucât ai înţeles într-adevăr, care este lucrul de căpetenie, dă odată drumul tuturor fumurilor, şi mulţumeşte-te apoi să petreci, după voinţa naturii, restul zilelor tale. Chibzuieşte, aşadar, care sunt cerinţele ei, nu te lăsa abătut de nimic de la calea aceasta. Ai încercat până astăzi câte ceva, ai rătăcit printre obiecte, şi cu toate acestea n-ai găsit nicăieri fericirea vieţii: nici în raţionamente, nici în bogăţie, nici în stima altora, nici în plăcerile simţurilor, nicăieri. Atunci, unde este ea de fapt? Acolo, unde se împlinesc cerinţele naturii omeneşti. Dar cum se pot împlini aceste cerinţe? Dacă facem ca năzuinţele şi faptele noastre să derive din principii. Ce fel de principii sunt acestea? Sunt acele norme referitoare la bine şi la rău, şi după care ceva nu poate fi un bun pentru un om, dacă nu-l face drept, cuminte, curajos, liberal, şi tot aşa ceva, care nu-i dă însuşirile contrare, nu este un rău.

2

Orişicând faci un lucru, întreabă-te, singur, cu ce mă aleg eu din aceasta? Îmi va părea rău? Peste puţin fi-voi mort şi toate s-au sfârşit. Dar ce pot cere mai mult, dacă felul meu prezent de a lucra este acela al unei fiinţe raţionale şi sociabile, care este guvernată de către aceleaşi legi ca şi divinitatea?

3

Alexandru, Cezar şi Pompei ce sunt ei faţă de un Diogene, un Heraclit şi Socrate? Aceştia din urmă au cunoscut lucrurile, puterile lor active şi elementele lor constitutive, şi-şi păstrau totdeauna liniştea sufletească egală. La cei dintâi însă, câte griji de atâtea lucruri, şi ce atârnare de rob de câte alte lucruri!

4

Şi chiar de ar trebui să crapi pe loc, lumea n-o să facă totuşi altfel.

5

Mai înainte de orice, nu te nelinişti; toate evenimentele au loc după legi în acord cu natura. Încă o fărâmă de timp şi nu

vei mai ființa, ca și Adrian și August. De aceea, ia aminte cu ochii ațintiți spre misiunea vieții tale și ține minte că tu trebuie să fii om bun și împlinește nesmintit cerințele naturii omenești și vorbește de asemenea numai ce ți se pare cu totul drept, însă totdeauna într-un chip modest, liniștit și nefățarnic.

6

Natura este mereu ocupată să mute lucrurile existente dintr-un loc într-altul, să le prefacă, să le smulgă dintr-un loc, ca să le răsădească într-alt loc. Toate sunt schimbătoare și totuși orânduite după aceleași norme! Toate sunt normale! Deci nu trebuie să ne temem de nimic anormal.

7

Fiecare ființă naturală este mulțumită, când îi merge bine. Unei ființe înzestrate cu rațiune, însă, îi merge bine, când ea nu primește în șirul ideilor sale nici un neadevăr sau vreo incertitudine, când își îndreptează pornirile sale numai spre fapte de folos public, când își cârmuiește înclinațiunile și aversiunile sale numai spre lucrurile ce depind de noi, și dacă primește, cu voie bună, orice întâmpină din partea soartei ce i-a hărăzit-o natura. Căci el nu este decât o parte din ea, precum și frunza nu este decât o parte a unei naturi lipsite de sentimente, neînzestrată cu rațiune, supusă obstacolelor, pe când natura omenească este o parte a unei naturi ce învinge toate obstacolele, unei naturi înzestrate cu rațiune și drepte, întrucât ea îngăduie fiecărei ființe, în măsura valorii sale, să ia o parte egală din durată, materie, forță, activitate, și din evenimente. În scopul acesta, nu compara calitățile izolate ale indivizilor unele cu altele, ci mai bine totalitatea unei specii cu totalitatea alteia.

8

Dacă nu ți-e dat să citești, îți este totuși dat să îndepărtezi orice rușine de la tine; îți este dat să stăpânești plăcerea și durerea; îți este dat să te arăți mai presus de orice sete de glorie deșartă; îți este dat să nu te mâniezi pe oamenii nesimțitori și nerecunoscători, ba încă să le faci bine.

9

Nimeni să nu auză de la tine vreo plângere despre viața de Curte sau despre propria ta viață.

10

Căința este un fel de pedeapsă ce ne-o dăm noi înșine, fiindcă am lăsat să ne scape un folos oarecare din mână. Binele este, în mod necesar, și folositor și de aceea omul bun și nobil trebuie să se intereseze de el. Din contră, niciodată un om bun

şi nobil nu s-a căit că a lăsat să-i scape o plăcere. Prin urmare, plăcerea simţurilor nu este nici ceva folositor, nici vreun bine.

11

Obiectul acesta, ce este el în sine, după structura sa intimă? Ce este el din punct de vedere al notelor sale esenţiale şi al materiei sale? Care este principiul său activ? Ce activitate face în lume şi cât durează?

12

Ori de câte ori te smulgi fără plăcere din somn, adu-ţi aminte că împlinirea faptelor de folos public este o datorie şi o atitudine naturală omului, pe când somnul ne este comun chiar cu dobitoacele neînzestrate cu raţiune. Lucrul însă ce corespunde naturii unei fiinţe, este mai adecvat, mai satisfăcător, chiar mai plăcut.

13

Totdeauna şi pe cât cu putinţă privitor la orice idee, trebuie să te slujeşti de regulele fizicii, eticii şi ale dialecticii[1].

14

Când eşti în relaţiune cu cineva, pune-ţi îndată întrebarea următoare: ce principii de acţiune are acesta cu privire la bine şi la rău? Căci după ideile ce le are relativ la plăcere şi la durere şi despre pricinile lor, despre onoare şi dezonoare, moarte şi viaţă, nu mai mă mir şi nici nu mai mi se pare curios că face cutare, ori cutare fapte. Ba din contră, va să socotesc că el este silit să facă aşa.

15

Ţine minte că e deopotrivă de ruşinos să te miri că lumea dă la lumină faptele ale căror germeni le are în sine, ca şi de faptul că smochinul produce smochine. Ar fi ceva de ocară, din partea unui medic, sau a unui cârmaci, dacă primul s-ar mira de un bolnav de friguri, iar ce[lă]lalt de un vânt contrar.

16

Gândeşte-te că nu lucrezi contra libertăţii tale, dacă îţi schimbi părerea şi dacă cedezi aceluia care ţi-o corectează. Căci şi atunci activitatea ta are loc potrivit voinţei şi judecăţii tale şi chiar după concepţiunea ta.

17

Dacă o faptă rea provine de la tine, de ce o săvârşeşti? Dacă provine de la altul, cui faci mustrări? Nu cumva atomilor sau

1. Stoicii împărţeau de obicei filosofia în trei părţi: Fizica, adică studiul calităţilor esenţiale şi al constituirii intime; Etica se ocupă cu valoarea morală şi Dialectica, al cărei obiect era argumentarea justă.

zeilor? Și una, și alta sunt absurde. Aici nu trebuie învinovățit nimeni. Căci, dacă poți, îndreptează pe făptuitor, dacă nu poți lucrul acesta, repară cel puțin fapta, dacă nici lucrul acesta nu-l poți, ce-ți folosește plângerea? Căci fără scop nu trebuie să facem nimic!

18

Ce moare nu dispare încă din lume. Ori dacă rămâne aci, se schimbă și se desface în elementele sale, pe care le are comune cu lumea și cu tine. Însele elementele se prefac și totuși nu murmură.

19

Orice ființă, spre exemplu, un cal, o viță de vie, este pe lume cu un scop oarecare. Ce-i de mirare? Chiar soarele o să-ți spună: am fost creat pentru o acțiune anumită, și tot așa divinitățile celelalte. Ori, la ce ești tu aici? Pentru plăcerile simțului? Ia cercetează o dată, dacă mintea omenească sănătoasă admite o asemenea afirmațiune.

20

Natura ia aminte la fiecare ființă și anume nu mai puțin la sfârșitul ei, cât și la originea și durata sa, întocmai ca acela care aruncă mingea în sus, ia aminte la ea. Ce bine simte mingea, când este azvârlită în sus și ce rău, când se coboară, sau dacă cade la pământ? Ce binefacere săvârșește o bășică de apă, sau ce durere pate, dacă plesnește? La fel s-ar putea spune și cu privire la o lumânare.

21

Întoarce o dată interiorul corpului tău, ca pe o haină, pe dos, și privește cum este el alcătuit pe dinăuntru și ce va ajunge el, când vârsta, boala, desfrâul îl vor ruina. Se bucură de scurtă durată de viață atât acela care laudă, cât și cel ce este lăudat, acela care se gândește la un altul, cât și acela la care ne gândim. Și apoi, lucrul acesta are loc numai într-un colț al fâșiei acesteia de pământ, și chiar aici nu sunt toți de acord, nici barem individul singuratic nu este de acord cu sine însuși. Și când socotim că pământul întreg nu este decât un punct.

22

Ține totdeauna seamă de ceea ce se lucrează, de ceea ce cugeți, de ceea ce faci, de înțelesul vorbelor ce rostești. Altfel, ai ceea ce meriți. Voiești mai bine să te faci bun mâine, în loc să fii bun chiar de astăzi.

23

Dacă sunt activ, o fac din consideraţie pentru binele oamenilor; dacă întâmpin ceva, primesc păţania şi o pun în socoteala zeilor şi a izvorului primordial, din care decurg într-o strânsă filiaţiune toate evenimentele.

24

Ce vezi la baie? – Uleiuri, sudoare, murdărie, apă cleioasă, tot felul de lucruri dezgustătoare. Din aceeaşi materie sunt alcătuite orice parte a vieţii şi toate cele ce au loc în ea.

25

Lucilla[1] a văzut murind pe Verus, în urmă a murit şi Lucilla, Secunda, pe Maxim[2], şi apoi îi urmă şi Secunda, Epitynhan, pe Diotim, şi nu după mult timp îl urmă şi [Epitynhan]. Faustina[3] a murit înaintea lui Antoninus, şi apoi şi Antoninus însuşi, Adrian înaintea lui Celer[4], şi apoi muri şi Celer. Aşa le-a mers tuturor. Deştepţii aceia, vizionarii, sau oamenii aceia plini de orgoliu – unde sunt ei? Unde, spre exemplu, sunt savanţii Charax, Demetrius Platonicul, Eudemon[5] şi alţii de talia lor? Toţi fãpturi de o zi şi de mult morţi. Despre unii nu s-a păstrat barem nici o amintire pentru scurt timp; iar alte nume au ajuns de pomină, şi altele iarăşi au pierit din şirul acestora. Aşadar, cugetă că şi ţesuturile corpului tău trebuie să se dezagrege, că spiritul tău o să se stingă sau să peregrineze, sau o să se permute altundeva.

26

Îi face bucurie unui om faptul de a se purta într-adevăr omeneşte. Însă purtarea cu adevărat omenească este bunăvoinţa faţă de semeni, nesocotirea excitaţiunilor senzuale, discernământul dorinţelor ispititoare, şi contemplarea naturii în efectele sale.

27

Omul stă în trei feluri de relaţiuni: întâi, cu învelişul corporal ce-l înveleşte, al doilea, cu originea divină, de unde izvorăsc toate cele ce întâmpinăm, al treilea, cu contemporanii săi.

28

Durerea este un rău sau pentru corp – şi în cazul acesta el n-are decât să se plângă din pricina aceasta – ori pentru suflet;

1. Lucilla, fiica lui Marc Aurel[iu] şi soţia coregentului său Verus.
2. Maxim, învăţător al lui Marc Aurel[iu], menţionat în *Cartea I.*
3. Faustina, soţia împăratului Antonin Piul.
4. Un filosof.
5. Astrolog faimos.

acestuia însă îi este hărăzit să-și afirme seninătatea și liniștea și să nu socotească durerea drept un rău. Căci discernământul, instinctul, înclinațiunile și repulsiunile au sediul lor în criptele adânci ale sufletului nostru și până acolo nu se poate cufunda nici un rău.

29

Suprimă închipuirile rele, vorbindu-ți mereu ție însuți: depinde numai de mine, să nu las să se încuibeze în sufletul acesta al meu nici o răutate, nici o poftă și, mai ales, nici o patimă; dimpotrivă, o să privesc toate lucrurile din punctul just de vedere și am să mă folosesc de orice lucru după valoarea sa. Gândește-te la puterea aceasta, ce ți-a dăruit-o firea.

30

În Senat, ca și în relațiunile zilnice, vorbește cum se cuvine, nu fi afectat! Vorbește cu mintea sănătoasă!

31

Curtea lui August, soția sa, fiică-sa, nepoții săi, ginerii săi, sora sa, Agripina, rudele sale, vizitatorii săi obișnuiți și amicii săi, Arius[1], Mecena, medicii săi de corp și preoții săi sacrificatori, într-un cuvânt, toată Curtea sa – o pradă a morții! De aci mergi mai departe, nu înspre moartea unui singur om, ci a unor ginți întregi, spre pildă, ginta Pompeilor. Vezi pe câte un cavou inscripțiunea: cel din urmă descendent al familiei sale. Acum gândește-te un moment, cât de îngrijați erau străbunii lui, să poată să aibă un urmaș, și cu toate acestea unul din ei trebuia în mod necesar să fie cel din urmă. Cugetă apoi la moartea unor întregi popoare.

32

Trebuie să faci rânduială în toată viața ta, ca și în fiecare faptă singuratică, și dacă în toate faptele tale poți zice: am lucrat din toată puterea mea, atunci poți fi liniștit, și nu te poate împiedica nimeni, să te folosești, în lucrul acesta, de toată puterea ta. „Însă o piedică din afară, se poate ivi". Desigur că nici una în contra unei fapte drepte, simțite și chibzuite. Dar poate că altcineva se pune în calea activității tale? Oricum, dacă primești resemnat împotrivirea aceea și dacă o apuci cuminte pe altă cărare, ce-ți stă încă deschisă, deodată dai peste un alt lucru de făcut în locul celui vechi și se va înșirui în rânduiala vieții, despre care vorbim.

33

Ia fără semeție, și dă fără părere de rău!

1. Filosof stoic din Alexandria, profesor al lui August.

34

Ai văzut vreodată pe jos o mână, sau un picior, sau un cap tăiate, despărțite de restul corpului? Întocmai așa de straniu pare cel nemulțumit cu soarta sa, cel ce stă deoparte de societate, sau cel ce cutează a săvârși fapte ce vatămă colectivitatea. Astfel tu te-ai expulzat oarecum singur, te-ai separat de asociațiunea naturală. Căci, ca o parte alcătuitoare i-ai fost încorporat, și în urmă singur te-ai desfăcut de ea. Dar lucru de mirare aici, este că tu te poți reuni din nou cu ea. Putința aceasta, de a se îngloba iarăși în corpul social, după ce cineva s-a despărțit și mutilat din el, Dumnezeu n-a dat-o nici unei alte părți a naturii. Ia aminte deci cât de bun a fost și este El, față de om, căruia i-a dat favoarea aceasta. Căci Dumnezeu i-a dat în mână amândouă puterile, pe de-o parte, să înlăture chiar de la început despărțirea de corpul social, și pe de alta, chiar dacă s-a desfăcut de el, să se poată totuși reuni iarăși cu el, să se încorporeze din nou în el, și să-și ia din nou pozițiunea sa, ca parte a întregului.

35

Fiecăreia din noi, fâpturile înzestrate cu rațiune, natura ne-a dat, pe lângă celelalte puteri, și următoarea tărie: anume, precum ea dă altă întorsătură forțelor ce i se împotrivesc și lucrează contra ei, și le înșiruie în lanțul de cauze necesare și le transformă în părțile alcătuitoare ale naturii înseși: tot așa, ființa înzestrată cu rațiune poate schimba orice piedică într-un obiect al activității sale, și a se folosi de el, ca să-și împlinească cutare ori cutare scop.

36

Nu te lăsa doborât de descurajare, când îți privești viața în întregimea ei! Nu cuprinde dintr-o dată în gând toate neajunsurile, – după felul ființei și după mulțimea lor – care te-ar mai putea atinge și de aici înainte, ci întreabă-te, dimpotrivă, cu prilejul oricărei pățanii prezente, ce este în ea așa de greu de răbdat și de îndurat? Trebuie într-adevăr să-ți fie rușine să recunoști. Ia aminte mai departe, că nici întâmplările viitoare, nici cele trecute, ci că numai cele prezente te pot apăsa; apăsarea aceasta însă se ușurează, când te gândești că prezentul e doar o clipă, și când arăți sufletului tău cugetător cât e de slab, că nu poate să îndure nici măcar o povară ușoară.

37

Nu cumva mai stau și acum Panthea și Pergamus la mormântul lui Verus? Sau Chabrias și Diotim, la acela al lui Adrian? Ar fi ceva ridicol. Și dacă ar ședea acolo, cei din groapă ar

mai simţi ceva, şi dacă aceştia ar simţi ceva, oare s-ar bucura de aşa ceva, şi chiar dacă le-ar părea bine, oare face-se-vor astfel nemuritori? Oare n-a fost menirea lor necesară, ca întâi să îmbătrânească şi apoi să moară? Şi oare cei ce se bocesc, pot ei să scape de moarte? Trupul ăsta întreg este mucegai şi putregai.

38

Dacă ai perspicacitate, dă-o la lumină în raţionamente inteligente.

39

Într-o fiinţă înzestrată cu raţiune, nu găsesc nici o tărie, ce ar fi contrară dreptăţii; dar se găseşte una, care se opune voluptăţii, castitatea.

40

Dacă părăseşti opiniunea ta despre un lucru, ce pare că te turbură, te-ai şi pus însuţi în siguranţă deplină. Dar ce este acest „însuţi". – Raţiunea. „Dar eu nu sunt raţiunea". Trebuie să fii, şi, prin urmare, raţiunea nu trebuie să se turbure pe sine însăşi. Şi dacă mai este în tine ceva în stare rea, acest ceva n-are decât să se judece singur.

41

Mărginirea senzualităţii este un rău pentru natura animală, mărginirea instinctului, de asemenea. Tot aşa, există oarecare condiţiune, ce opreşte dezvoltarea vieţii plantei. Prin urmare, şi mărginirea raţiunii este un rău pentru natura raţională. Aplică asupră-ţi toate aceste observaţiuni. Neplăcere, ori plăcere te ating? Să ia seama sensibilitatea la lucrul acesta. Se ridică un obstacol contra instinctului tău? Ar fi o condiţiune rea pentru tine, ca fiinţă raţională. Acum, dacă ai vrea să cedezi necondiţionat instinctului tău. Dacă însă priveşti obstacolul acela, drept ceva obişnuit, pentru tine nu va reieşi nici un neajuns şi nici o piedică de aci. În cercul conştiinţei nu poate pătrunde de obicei altceva, ca s-o turbure; căci pe ea nu o loveşte nici focul, nici fierul, nici vreun despot, nici calomnia, şi nici altceva. Câtă vreme o sferă se menţine ca sferă, rămâne sferică de toate părţile.

42

Nu sunt vrednic să mă întristez pe mine singur, fiindcă n-am întristat dinadins nici pe altcineva.

43

Unuia îi face bucurie cutare lucru, altuia altceva: bucuria, eu mi-o găsesc în stăpânirea unei minţi sănătoase care mă călăuzeşte

și care nu se îndepărtează de nici un om și nici de treburile omenești, ci privește și primește toate cu un ochi binevoitor, și se folosește de orice lucru, în măsura valorii sale.

44

Scoală, nu pierde timpul de față, căci cine năzuiește la glorie postumă nu-și dă seama că generațiunile viitoare vor fi tot așa constituite ca și cele actuale, de care se plânge. Și acelea sunt muritoare. Și mai întâi de toate, ce-ți pasă ție că printre ele, să răsune cutare, ori cutare voce despre tine, că au despre tine cutare, ori cutare părere?

45

Ia-mă și așează-mă, încotro vrei. Pretutindeni o să fie cu mine geniul meu ajutător, adică spiritul, ce este mulțumit, când poate să se manifeste în acord cu natura sa proprie și să lucreze potrivit ei. Oare schimbarea aceasta de loc să aibă urmări așa de importante, ca din pricina ei sufletul meu să se simtă rău și să se înrăutățească și să se coboare obijduit, dornic, sfărâmat, turburat, mai prejos de sine însuși? Ce este pe lume vrednic de o jertfă așa de mare?

46

Omul nu poate întâmpina ceva mai presus de răbdarea omenească, precum nici nu poate pătimi ceva peste puterea sa de taur, precum nici vița de vie, ori piatra nu pot suferi schimbări care să nu fie proporționate cu natura lor de viță de vie, ori de piatră. Deci dacă cineva întâmpină lucruri obișnuite și naturale, pentru ce să te superi din pricina aceasta, deoarece natura nu-ți scoate în cale nici o piedică, peste puterile tale?

47

„Dacă un obiect din lumea exterioară îți strică voia bună, ceea ce te neliniștește nu este obiectul acela, ci judecata ta despre el; însă este în puterea ta să suprimi imediat judecata aceasta. Dacă însă nemulțumirea ta își are pricina în starea conștiinței tale, cine te oprește să nu-ți schimbi opiniunile? Tot astfel, când ești nemulțumit din cauză că nu te afli într-un cerc de activitate, care ți se pare inteligent, de ce să nu fii mai bine activ, decât nemulțumit?". Dar un obstacol, mai puternic ca voința mea, mi se pune în cale. „Totuși nu fi nemulțumit, pricina neactivității tale nu se află atunci în tine". „Însă viața nu mai are nici un preț pentru mine, dacă nu împlinesc proiectul acesta". N-ai decât să părăsești viața, tot așa de împăcat ca și cum ți-ai fi realizat planul, totdeodată însă nu uita să ierți pe adversarii tăi.

48

Ține minte că rațiunea ta călăuzitoare, dacă s-a recules în sine însăși își este suficientă sieși și nu face nimic ce nu voiește, că devine invincibilă, chiar dacă odată s-ar împotrivi fără motive temeinice. Cu cât mai deplin ajunge la tăria aceasta, când ea își dă sentința relativ la ceva, pe baza unui motiv temeinic și a chibzuinței? De aceea rațiunea cugetătoare, lipsită de patimi, este oarecum ca o cetățuie. Căci omul nu are o armă de apărare mai puternică, la care să-și găsească refugiul, pentru ca de aci înainte să se facă nebiruit. Cine nu-și cunoaște arma aceasta este neștiutor, cine însă o cunoaște și nu-și caută refugiul la ea, ajunge nefericit.

49

Nu-ți mai băga singur în cap și alte închipuiri, pe lângă senzațiunile ce ți le transmit, în mod nemijlocit, simțurile tale. Ți se șoptește în taină, că cutare, ori cutare vorbește rău despre tine. Bine! Că din pricina aceasta însă, tu suferi ceva, lucrul acesta nu ți l-au șoptit. Văd că, copilul meu este bolnav. Că el se află în primejdie, lucrul acesta nu-l văd. În modul acesta oprește-te totdeauna la primele impresiuni și nu mai adăuga la acestea niscaiva fantasme ale imaginațiunii tale, și atunci n-o să pățești nimic. Ori dacă vrei să mai pui ceva de la tine, fă-o bărbătește, ca unul ce înțelege toate datele vieții.

50

Castravetele ăsta este amar. Ei, aruncă-l. Colo sunt mărăcini pe drum. Treci pe lângă ei. Atâta tot. Nu te mai și întreba: La ce mai sunt pe lume lucruri de acestea? Altminteri un naturalist și-ar râde de tine, precum și tâmplarul, ori cizmarul te-ar lua în râs, când le-ai face mustrări, fiindcă în atelierele lor ai văzut talaș și petece de piele. Și totuși oamenii aceștia mai au un loc, unde pot arunca gunoiul. Natura însă nu mai are alt loc decât propriul său cerc. Tocmai aci stă dibăcia ei, vrednică de admirațiune, că din lucrurile pe cale de stricăciune, de putrezire și caducitate, schimbându-le înlăuntrul vastului său laborator în propria sa substanță, plăsmuiește din ele altele nouă. În scopul acesta ea n-are nevoie nici de vreo materie exterioară ei și nici de un alt spațiu, unde să lepede murdăria. Din contră, îi este de ajuns spațiul său propriu, propria sa materie și telurgie.

51

Fii cu luare-aminte în faptele tale, păstrează coerența în vorbe și legătura în idei; nu-ți strâmtora sufletul, dar nici nu-i îngădui izbucniri pătimașe și nici nu te lăsa ca afacerile să te absoarbă în viață cu totul. Chiar de te-ar ucide, de te-ar tăia, de te-ar

urmări cu blestemele lor. Ce rău poate să-ţi facă? În ciuda tuturor acestor pătimiri, cugetul tău poate rămâne curat, consecvent, activ şi drept! O fântână limpede şi răcoritoare nu-şi închide izvorul ce alină setea, chiar când se apropie unul care o turbură. Şi chiar dacă azvârle noroi înăuntru, ea îl topeşte pe dată şi-l depune la fund, şi-şi recapătă pe loc limpezimea ei străvăzătoare. Cum poţi ajunge şi tu stăpân pe un asemenea izvor nesecat – nu numai pe o cisternă? Silindu-te în fiecare oră să-ţi formezi un cuget liber (lipsit de prejudecăţi), unit cu bunăvoinţă, simplitate şi smerenie.

52

Cine nu ştie ce este lumea, acela nu ştie nici unde trăieşte. Cine însă nu cunoaşte scopul vieţii sale, acela nu ştie nici cine este el însuşi, nici ce este lumea. Cui îi lipseşte însă cunoştinţa aceasta, nu-şi poate da seama nici de propria sa menire. Acum în ce lumină îţi apare un om, care se teme de calomnie, sau aleargă după aprobarea zgomotoasă a acelora care nu ştiu nici cine sunt ei înşişi şi nici unde se află?

53

Ce, doreşti să te laude unul, care într-o oră se blestemă singur de trei ori? Sau vrei să placi unuia, care nu-şi place sie însuşi? Ori crezi că este mulţumit de sine acela care se căieşte de aproape toate faptele sale?

54

Nu numai răsuflarea ta trebuie să fie în concordanţă cu atmosfera, ci şi cugetarea trebuie să fie în armonie cu spiritul divin atoatecuprinzător. Căci inteligenţa universală învăluie şi pătrunde pe oricine voieşte să se inspire din ea, întocmai ca şi aerul, pe acela care îl respiră.

55

Răutatea nu aduce vreo pagubă nici lumii îndeobşte, nici semenului nostru îndeosebi. Ea este păgubitoare numai aceluia căruia îi stă în putinţă, de îndată ce voieşte să se scuture de ea.

56

Pentru libertatea voinţei mele, liberul arbitru al semenului meu îmi este tot aşa de inofensiv ca şi personalitatea sa psihică şi biologică, căci deşi suntem, vorbind adevărat, născuţi unul pentru altul, totuşi puterile noastre lăuntrice, ce ne guvernează, au fiecare domeniul lor propriu. Altminteri, ar trebui ca viciul semenului meu să fie viciul meu, lucru pe care nu l-a voit divinitatea, pentru ca nu cumva voinţa arbitrară a altuia să poată să-mi pricinuiască vreo nenorocire.

57

Razele solare par că ţâşnesc din soare şi deşi ele se revarsă peste tot, nu se varsă în jos niciodată. Această difluenţă a lor nu este anume decât o extensiune a lor. Căci şi razele strălucitoare îşi derivă numele de la verbul „a fi extins"[1]. Natura unei raze se poate înţelege însă bine, când observăm lumina solară ce se furişează printr–o crăpătură strâmtă într–o încăpere întunecoasă. Ea se proiectează anume în linie dreaptă şi dacă dă peste un corp mai dens, pe care nu–l pătrunde aerul, se răsfrânge oarecum şi se opreşte în punctul acesta, fără să se verse, sau să curgă jos. Tot astfel trebuie să iradieze efluviile sale, nu însă să se verse pe jos, ci din contra numai să se extindă şi să nu năvălească violent şi furtunos contra obstacolelor eventuale, nici să se coboare, ci, dimpotrivă, să se oprească acolo şi să ilumineze obiectul care se pătrunde de lumina sa. Dar corpurile care nu absorb razele şi nu se lasă pătrunse de lumină, rămân în întuneric.

58

Cine se teme de moarte se teme sau de încetarea oricărei simţiri, sau de o schimbare a felului de simţire. Ori, dacă nu mai simţim nimic, nu mai simţim nici o durere, iar dacă dobândim un alt mod de a simţi, devenim alte fiinţe şi, prin urmare, nu încetăm de a exista.

59

Oamenii sunt aci pe pământ spre binele semenilor lor. Deci ori învaţă–i, ori rabdă–i.

60

Altfel este zborul proiectilului, altfel zborul spiritului. Căci spiritul se mişcă – fie că ocoleşte un obiect, fie că se opreşte să–l privească – mereu în linie dreaptă, spre ţelul său.

61

Caută să pătrunzi în sufletul oricărui om, dar îngăduie totdeodată şi altuia să pătrundă în propriul tău suflet.

1. În greceşte vorba *rază* are aceeaşi rădăcină ca verbul *a se extinde*.

CARTEA a IX-a

1

Cine este nedrept este ateu. Căci natura a creat ființele înzestrate cu rațiune unele spre binele altora, să-și folosească unele altora la trebuințe, nicidecum spre a-și aduce pagube unele altora; cine calcă, prin urmare, voința sa, acela se face vinovat în mod vădit față de divinitatea eternă. Și cine minte se face vinovat față de aceeași divinitate. Căci natura este împărăția ființei. Și ființa stă în cea mai strânsă legătură cu viața. Aceasta se cheamă adevăr și este de fapt izvorul primordial al oricărui adevăr. Așadar, cine minte conștient face o faptă de om fără pietate, întrucât săvârșește cu viclenie o nedreptate; și cine minte fără voie, de asemenea, deoarece se pune în disonanță cu natura, și prin conflictul acesta cu natura, turbură rânduiala ei. Un asemenea om însă se pune în conflict și cu sine însuși, întrucât se lasă răpit spre neadevăr. Căci natura l-a înzestrat, o dată cu plăsmuirea ființei sale, cu repulsiune contra neadevărului, însușire nesocotită de către el, astfel că ajuns-a acum de nu mai poate deosebi adevărul de minciună. Mai departe, păcătuiește ca un ateu cel ce aleargă după bucuriile simțurilor, ca după niște bunuri, iar din fața durerii fuge ca din fața unor rele. Căci în mod necesar, un asemenea om ajunge în stare să se plângă împotriva naturii atoateocârmuitoare, că ea adică împarte celor păcătoși și drepților soartele lor, nu după merite; căci de câte ori păcătoșii nu trăiesc oare în plăceri ale simțurilor și își cuceresc mijloacele de fericire ale celorlalți, pe când drepții cad pradă durerii și relelor aducătoare de dureri. Apoi, cel ce se teme de suferință nu poate privi nici în viitor fără frică, atitudine impie în sine, și cine dă goana după plăcerile senzuale nu se poate înfrâna de la nedreptate, și lucrul acesta este desigur evidentă impietate. Dimpotrivă, cele orânduite de către natură ca lucruri indiferente – și ea n-ar fi creat și pe unele și pe celelalte, dacă n-ar fi ținut oarecare regulă față de amândouă speciile de fenomene – față de acestea trebuie să-și păstreze cumpătul cine vrea într-adevăr să asculte de natură. Deci oricine nu-și păstrează cumpătul față de durere și bucurie, față de moarte și viață, față de cinste și ocară, mijloace de care natura se slujește indiferent, acela evident săvârșește o impietate. Natura atoatecuprinzătoare, zisei, se slujește de ele după o oarecare regulă, vreau să zic că aceste modificări au loc potrivit orânduielii naturale atât pentru

cei ce vieţuiesc acum, cât şi pentru cei din viitor, după oarecare regulă, şi anume pe baza unei determinaţiuni primordiale a Providenţei; datorită acestei hotărâri, de la început ea a pus fundamentul tuturor modificărilor posibile ale lucrurilor; în acest scop, a plăsmuit materia elementară din care a creat lucrurile ursite devenirii şi a dezlănţuit energiile active ale substanţei universale, izvorul tuturor schimbărilor din lume în succesiunea lor cauzală.

2

Omul cel mai desăvârşit ar fi acela care ar părăsi cercul oamenilor neîntinat de minciună, de ipocrizie, de desfrânare şi de convenţionalism. Al doilea rang, lângă acesta, se cuvine celui ce voieşte mai bine să-şi dea sufletul, de scârba acestor defecte, decât să persiste în răutate. Ori preferi să te ofileşti sub jugul răutăţii? Şi, oare, experienţa nu te-a învăţat încă că trebuie să fugi de pieirea aceasta? Căci stricarea cugetului tău este o pieire şi încă una mai grozavă decât stricarea aerului ce ne împresoară şi decât schimbarea bruscă a vremii; căci acestea din urmă sunt nişte pieiri ce privesc numai animalul din noi, în măsura în care suntem animale; acelea însă privesc pe om, întrucât suntem oameni.

3

Nu dispreţui moartea, dimpotrivă, priveşte-o cu devotament, ca pe o verigă în lanţul schimbărilor naturale. Căci tinereţea şi îmbătrânirea, creşterea şi ajungerea la bărbăţie, faptul de a ne creşte dinţii şi barba, încărunţirea, a concepe, a fi însărcinată, şi a naşte, şi celelalte fapte ale naturii omeneşti, aşa cum le aduc cu sine diferitele vârste ale vieţii, se aseamănă cu dezagregarea corpului în moarte. De aceea, un om cu minte nici nu-şi înţepeneşte grumazii, nici nu-i e scârbă, nici nu se semeţeşte în faţa morţii, ci o priveşte ca pe un fapt al naturii. Precum aştepţi momentul când fătul trebuie să iasă din sânul soţiei tale, tot aşa trebuie să aştepţi ceasul, când sufletul tău o să zboare din acest înveliş al său. Şi dacă vrei să te slujeşti de un mijloc prea cunoscut şi întăritor, vederea obiectelor de care trebuie să te desparţi şi a oamenilor, ale căror moravuri nu-ţi vor mai strica sufletul, te-or împăca deplin cu moartea. Căci se cuvine să-ţi fie cât mai puţină silă de oameni răi; ci dimpotrivă, să îngrijeşti de ei, şi să-i suferi cu blândeţe, totdeodată va să te gândeşti totuşi că tu te desparţi nu de oameni de un cuget cu tine. Singură ispita aceasta, dacă este ceva pe lume, ar mai fi în stare să ne atragă şi să ne reţie în viaţă: dacă ne-ar fi hărăzit să trăim împreună cu oameni care au aceleaşi reguli de viaţă. Dar vezi

cu ochii, singur, ce de necazuri iau naștere din neunirea oamenilor, așa că mai degrabă îți vine să strigi: apropie–te odată mai repede, iubită moarte! Ca nu cumva să mă uit și pe mine însumi.

4

Cine păcătuiește păcătuiește contra sa însuși: faptele rele săvârșite cad iarăși pe capul urzitorului lor, fiindcă el se face mai rău.

5

Adeseori săvârșește o nedreptate și acel ce nu face nimic; cine nu împiedică nedreptatea, când poate, îndeamnă la săvârșirea ei.

6

Ajunge ca judecata cutărui moment să fie clară, ca activitatea cutare să fie de folos public, ca momentul eventual al conștiinței să fie mulțumit cu schimbările ce iau naștere din pricini naturale.

7

Înlătură închipuirile deșarte; stăvilește patimile; înăbușește poftele; păstrează în mâna rațiunii puternice stăpânirea de sine însăși!

8

Ființelor fără rațiune li s–a hărăzit un suflet, celor înzestrate cu rațiune însă, o conștiință cugetătoare, după cum pentru toate făpturile pământești nu există decât un singur pământ, și noi toți, ce suntem înzestrați cu vedere și cu viață, vedem grație unei singure lumini și respirăm un singur aer.

9

Toate lucrurile ce au oarecare calități comune, năzuiesc spre reunire. Ce vine din pământ tinde spre pământ, lichidele și gazele curg fiecare împreună cu cele din aceeași stare naturală, așa că e nevoie de o forță disjunctivă spre a le ține despărțite deolaltă. Focul, în virtutea principiului său de eter, trage în sus, și totdeodată este înclinat să se aprindă în atingere cu orice alt foc ce întâlnește în cale, astfel că toate corpurile care sunt întrucâtva uscate și deci mai puțin amestecate cu elementul ce împiedică aprinderea, sunt aplecate să dea cu ușurință naștere la combustiuni. În același mod, și poate chiar și mai puternic, toate ființele ce se împărtășesc din conștiința universală, năzuiesc către originea lor. Căci, cu cât o ființă este mai presus de celelalte, cu atât se simte mai aplecată să se recunoască și să se contopească cu cele de o seamă. Chiar pe treapta ființelor neraționale se găsesc roiuri, cirezi, întocmiri

de hrănire a progeniturii, și chiar legături amoroase. Căci și ele au suflet și sunt înzestrate cu instinct social, mai dezvoltat decât îl au plantele, mineralele, sau arborii. Fiinţele înzestrate cu raţiune ajung să întocmească state, amiciţii, familii, legături sociale și, în război, chiar tratate de alianţă și armistiţii. Chiar între fiinţele și mai superioare, cum sunt astrele, cu toată depărtarea lor unele de altele; și în modul acesta, năzuinţa lor spre mai sus poate da naștere la simpatii între fiinţe, de altfel, separate. Consideră acum cursul actual al lucrurilor. Singure fiinţele (conștiente) cugetătoare nesocotesc și uită atracţiunea și interdependenţa aceasta și numai la ele nu se observă simfonia aceea. Și totuși – oricât ar fugi unele de altele – ele cooperează fără voia lor. Căci natura își afirmă dreptul ei dregătoresc. Ia numai aminte și o să vezi că așa este, cum spun eu. Căci mai degrabă poţi descoperi un grunj de pământ, care să nu se atingă de nici o altă fărâmă de materie, decât să dai peste un om, care să fie cu desăvârșire dezlegat de ceilalţi oameni.

10

Orice produce fructele sale. Atât omul, cât și Dumnezeu, precum și lumea își dau fructele, și anume, fiecare la timpul lor. Deși uzul obișnuit al vorbirii se slujește de expresiunea aceasta numai când e vorba de viţă și de celelalte plante roditoare. Oricum [însă], și raţiunea își dă roadele, atât în folosul societăţii, cât și a individului. Și din fructul acesta ies la iveală alte roade de aceeași specie ca și raţiunea.

11

Dacă poţi, învaţă pe cel greșit ce este binele, dacă nu, ţine minte că pentru asemenea cazuri ţi s-a dat indulgenţa. Zeii înșiși sunt milostivi faţă de unii ca aceștia, ba chiar le dau ajutor să-și redobândească sănătatea, bogăţia, cinstea. Într-atât de buni sunt ei! Și ţie ţi-e la îndemână să te asemeni cu ei, sau spune-ţi: cine te împiedică să nu faci așa?

12

Nu lucra, ca și cum munca te-ar face nenorocit, sau ca să fii admirat, ori compătimit: voiește, dimpotrivă, numai lucrul acesta: să pui în mișcare puterea ta, sau s-o oprești, după cum cere interesul social.

13

Astăzi am scăpat de toate piedicile, sau, vorbind mai corect, am depărtat de la mine toate strâmtorările, căci ele nu se aflau în afară, ci înlăuntrul meu, în prejudecăţile mele.

14

Toate lucrurile îşi păstrează aceeaşi formă! Meschine, ca fenomene sensibile, fugitive, ca durată, pline de ticăloşie, în ce priveşte materia lor. Ce este astăzi, aşa a fost şi înaintea celor răposaţi.

15

Obiectele simţurilor se află în afară, stau singuratice, ca să zic aşa, dinaintea uşii noastre. Ele nu au nici o ştiinţă despre ele însele, nici nu gândesc ceva despre ele însele. Atunci cine cugetă la ele? Inteligenţa noastră.

16

Nu pe imaginaţiune, ci pe actele sale se întemeiază fericirea şi nefericirea unei fiinţe înzestrate cu minte şi cu sociabilitate, după cum şi viciul, ori vrednicia sa se sprijinesc nu pe o stare pasivă, ci pe fapte.

17

O piatră azvârlită în sus se simte deopotrivă de puţin norocoasă când se urcă, precum [de] nenorocită [e] când pogoară[1].

18

Pătrunzând adâncul sufletului omenesc vei vedea de ce teapă de judecători te temi, şi ce fel de judecători sunt [ei] înşişi[2].

19

Toate pe cale de alterare! Tu însuţi în prefacere perpetuă, oarecum cuprins de un proces de putrezire progresivă; şi, de asemenea, lumea întreagă.

20

Greşeala altuia las-o neatinsă acolo unde este[3].

21

Încetarea unei activităţi, liniştirea impulsiunilor şi a opiniunilor, întrucâtva tot un fel de moarte, nu sunt rele. Ia treci în revistă o dată deosebitele vârste ale vieţii tale, ai fost copil, tânăr, bărbat, moşneag, şi fiecare schimbare a unei etăţi într-alta a fost o moarte. Este ăst lucru ceva groaznic? Acum, gândeşte-te la timpul pe care l-ai petrecut sub călăuza bunicului tău, în urmă, sub a mamei şi apoi a tatălui şi dacă cugeţi la toate despărţirile, schimbările şi eliberările pe care le-ai întâmpinat, întreabă-te: fost-a în toate astea ceva de groază? Tot aşa de firească o să fie şi încetarea, liniştirea şi schimbările vieţii tale întregi.

1. Vezi VIII, 20.
2. În text: „înşişi loruşi" (*n. ed.*).
3. Vezi VII, 29.

22

Cercetător îndreptează–ţi luarea–aminte spre propriul tău suflet, spre sufletul macrocosmului şi spre acel al semenului tău: spre sufletul tău, să–i insufli simţul dreptăţii, spre sufletul macrocosmului ca să ţii minte că tu eşti doar o părticică din el, şi spre sufletul semenului tău, ca să cunoşti dacă el a lucrat conştient sau fără voie, şi să ţii seamă că este înrudit cu al tău.

23

Precum tu ţii de societatea umană, ca o parte alcătuitoare a ei, tot astfel fiecare faptă a ta întregeşte viaţa civilă. Dacă cutare sau cutare acţiune a ta nu este în legătură mai apropiată, sau mai depărtată cu interesul public, ea pricinuieşte o disonanţă în viaţa ta, împiedică unificarea vieţii tale şi are acelaşi efect de răzvrătire, ca unul care, prin prezenţa sa singură, zădărniceşte înţelegerea tuturor.

24

Ca certurile băieţilor şi jocurile copilăreşti – tot aşa de uşuratice sunt spiritele noastre vitale, împovărate fiecare de câte un cadavru. Ce însemnătate mai are solemnitatea înmormântării!

25

Cercetează constituţia energiei creatoare a fiecărui obiect, imaginează–ţi–o acum în investigaţiunea ta, despărţită de materia lui şi încearcă să determini timpul cel mai lung, cât obiectul acesta este probabil să dăinuiască în virtutea propriei lui alcătuiri.

26

A trebuit să suferi multe nevoi şi dureri, fiindcă nu te–ai mulţumit ca raţiunea ta să fie activă, potrivit structurii tale. Ei, acum ajungă–ţi greşalele acestea, nu mai abuza de ea.

27

Dacă cineva te dispreţuieşte sau te urăşte, ori dacă împrăştie despre tine tot felul de zvonuri, apropie–te mai mult de mentalitatea oamenilor ăstora, pătrunde în cugetul lor şi dă–ţi seama cum sunt constituiţi, şi o să găseşti că nu trebuie să te nelinişteşti, când asemenea oameni au asemenea păreri despre tine. Dar şi atunci le eşti dator bunăvoinţă; căci din natură ei sunt amicii şi intimii tăi şi chiar zeii le vin în ajutor în tot felul de chipuri, spre exemplu, prin visuri, prin oracole, la treburile ce–i interesează.

28

În sus, în jos, toate corpurile din lume se mişcă în acelaşi circuit, din veac în veac. Ori că inteligenţa universului intervine

în orice transformare, și dacă este așa, atunci să te dai mulțumit față cu activitatea sa, ori că ea s-a arătat o dată pentru totdeauna creatoare, iar cealaltă evoluțiune ulterioară este cuprinsă virtual în creațiunea originară și fenomenele ei legate printr-un determinism strict după o succesiune necesară; ori, cosmosul nu-i decât o confuziune de atomi, adică de puncte materiale indivizibile. Scurt, dacă e un Dumnezeu, toate-s bune, dacă însă domnește hazardul, totuși nu te ține de contingența oarbă. Peste scurtă vreme, pământul ne va acoperi pe toți: totdeodată și el are să se schimbe, la rându-i, și așa la infinit. Căci acela ce cumpănește repeziciunea năvalnică a valurilor de metamorfoze și alterări în zbucium perpetuu, își dă bine seama de nemernicia făpturilor supuse morții.

29

Energia fizică a cosmosului este ca un fluviu năprasnic, care târăște toate corpurile cu el. Cât de mici apar chiar acei oameni de stat, care își închipuiesc că administrează afacerile publice după regulile înțelepciunii, politicii! O, vanitate! Ce vrei, omule? Împlinește o dată, lucrarea pe care natura o cere, tocmai în momentul acesta de la tine. Fii de treabă, atât timp cât poți, și nu te uita împrejur, să vezi pe vreunul ce te privește. Nici nu spera în vreun stat platonic[1], ci fii mulțumit, numai să meargă lucrurile cât de puțin înainte, și nu socoti neînsemnat progresul acesta, fir-ar cât de mic. Căci cine poate schimba apucăturile oamenilor? Însă fără o asanare a moravurilor, la ce te poți aștepta decât la un serviciu de sclav, întovărășit de oftaturi, decât o ascultare fățarnică? Și acum poftim și-mi declamă despre un Alexandru, Filip și despre un Demetru din Falerum. Ce-mi răspunzi la chestiunea dacă ei au reușit să cunoască voința naturii și dacă au fost proprii lor educatori? Dacă însă n-au jucat decât niște roluri de actori, nu o să mă condamne nimeni, dacă îi imit. Filosofia mă învață simplitatea și modestia; la o parte cu îngâmfarea orgolioasă!

30

Contemplă, ca de pe un pisc de munte, gloatele popoarelor numeroase cu nenumăratele lor culte, călătoriile pe mări, în toate direcțiunile, pe furtună și pe timp frumos, și deosebirile individuale ale contemporanilor supuși alterării și pieirii. Contemplă apoi viața publică și privată a celor vechi, a urmașilor noștri, ca pe aceea de astăzi a triburilor sălbatice. Mai departe, gândește-te

1. Republica lui Platon. Statul acesta ideal trebuia să fie asociația cea mai desăvârșită a oamenilor, conduși de legile rațiunii. Dintre statele existente, statul papal este acela care se apropie mai mult de Republica lui Platon.

câţi inşi nu-ţi cunosc nici numele, câţi îl vor uita degrabă, câţi panegirişti ai tăi de acum, o să intoneze în curând vorbe rele despre tine, şi că nici gloria postumă, nici stima, nici alte avantaje asemănătoare nu merită luarea noastră aminte.

31

Dă dovadă de linişte a cugetului, faţă de întâmplările care sunt pricinuite de cauze exterioare, de dreptate în faptele tale, adică năzuinţa şi activitatea ta să aibă drept unică ţintă cel mai mare bine al colectivităţii; căci aceasta este menirea ta naturală.

32

Multe prilejuri accidentale de nelinişte, care răsar numai din închipuirea ta falsă, poţi să ţi le smulgi din cale, şi să-ţi netezeşti astfel neîntârziat o întinsă perspectivă. N-ai decât să cuprinzi cu spiritul tău universul întreg, contemplă apoi infinitul timpului şi în urmă alterarea repede a oricărui obiect; ce scurt interval de timp trece între crearea şi pieirea făpturilor; ce imens este timpul ce a premers naşterii lor, şi cât de nesfârşit, de asemenea, timpul ce o să urmeze după dezagregarea lor.

33

Tot ce vezi o să se altereze, şi acei ce privesc aceste alterări, se vor trece şi ei foarte degrabă, şi cel mort la o vârstă înaintată nu o să aibă nici o întâietate, în comparaţiune cu cel ce moare mai devreme.

34

Ia aminte mereu la datinile în fiinţă ale oamenilor, la obiectele strădaniilor lor şi la motivele dorinţelor şi estimaţiunilor lor, cu un cuvânt, caută să cunoşti mentalităţile lor netravestite. Dacă ei îşi închipuiesc că vorbele lor rele pot pricinui vreo pagubă, sau că laudele lor sunt de vreun folos, ce părere deşartă!

35

O pierdere nu este decât o transformare, şi în ele natura găseşte plăcere, ea, care creează toate lucrurile atât de înţelepţeşte, din vecie tot aşa a făcut şi la infinit tot aşa va face. Cum poţi să zici atunci că toate evenimentele ce au fost, sau cele ce vor mai veni sunt nenorocite şi că, prin urmare, printre atâţia zei, nu s-a găsit nici o putere cerească să îmbunătăţească condiţiunile acestea, ci că, dimpotrivă, lumea este ursită să rămână mereu încătuşată de rele continue?

36

Materia oricărui obiect este putregai: apă, pulbere, oase, murdărie. Pietrele de marmoră ce sunt decât pământ pietrificat,

aurul și argintul doar un fel de drojdie a țărânei, vestmintele noastre, păr de dobitoace, purpura este sânge și tot așa stau și celelalte lucruri. Chiar spiritul vital ține de clasa aceasta, fiindcă și el este supus unei peregrinațiuni necurmate.

37

Ajungă-ți viața nenorocită, destul cu murmurele și cu purtarea-ți ridicolă! De ce ești neliniștit? Peste ce lucruri așa de nemaipomenite ai dat aici? Ce te face așa de îngrijorat? Energia cauzală a lucrurilor? Ia, numai, observ-o! Sau poate materia? Uită-te bine la ea! În afară de aceste două elemente însă, nu mai există nimic. Ci fii o dată mai încrezător și mai prietenos cu zeii! Totuna este dacă contempli o sută, ori numai trei ani, cursul lumii.

38

Când cineva a păcătuit, e-n paguba sa; poate că chiar nici n-a păcătuit.

39

Din două lucruri, unul. Ori o inteligență supremă este izvorul primordial, din care izvorăsc toate fenomenele și spre care concurg iarăși toate, și atunci partea nu trebuie să se plângă din pricina transformărilor care au loc în interesul cosmosului, ori universul este o învălmășeală de atomi, o confuziune accidentală și apoi iarăși difuziune, și atunci la ce bun neliniștea ta? Vorbește sufletului tău: ești mort, părere și putregai, te gândești ca și vita, doar să-ți potolești foamea și să-ți mulțumești nevoile.

40

Ori zeii n-au nici o putere, ori pot ceva. Dacă nu au nici o putere, de ce te rogi? Dacă însă sunt puternici, de ce nu-i implori să-ți dăruiască tăria să nu dorești nici un bine și să nu te temi de nici o nenorocire, nici să nu-ți pară rău de ceva? În loc de tăria aceasta, tu ceri să te ferească de cutare, sau cutare rele, ori să-ți dea cutare, sau cutare bine. Căci dacă ei sunt în stare să dea ajutor oamenilor, pot să-i ajute și la dobândirea puterii acesteia. Dar poate obiectezi: tăria aceasta zeii mi-au dat-o în mâna mea. Ei, nu este mai bine să te slujești liber de o tărie pe care o ai în mână, decât să te lași târât, umilit ca un sclav, să te rogi pentru niște obiecte ce nu sunt în puterea ta? Dar cine ți-a spus că zeii nu ne ajută, la lucruri care atârnă de noi? Apucă-te numai o dată să te rogi pentru asemenea lucruri și o să vezi. Unul se roagă așa: dă, Doamne, să mă fac iubit de drăguța mea. Tu însă roagă-te așa: dă, Doamne, să scap

de dorul acesta. El: Ce să fac, Doamne, să mă liberez de nenorocirea aceasta? Tu: Dă, Doamne, să n-am nevoie de liberarea aceasta. Altul: Ce să fac, să nu-mi pierd copilașul? Tu: Ce-i de făcut, să nu mă tem de pierderea lui? Cu un cuvânt, dă tuturor rugămintelor tale o astfel de întorsătură, și o să vezi succesul.

41

În timpul bolii, zice Epicur, nu vorbeam despre durerile corpului meu, și nici cu cei ce mă vizitau nu vorbeam despre ea; ba, dimpotrivă, continuam mai departe (*sic!*) cercetările mele începute despre științele naturale, și mă ocupam îndeosebi cu chestiunea, cum poate sufletul cugetător să rămână neclătinat și să-și păstreze seninătatea lui proprie, în ciuda participării sale la senzațiunile corpului. Și nici medicilor nu le-am dat prilej, urmează el, să-și bată capul cu boala mea, ca și cum ar fi făcut cine știe ce mare lucru cu mine; din contră, chiar atunci duceam o viață veselă și senină. Fă ca și el în toate cazurile de boală și în toate împrejurările vieții. Toate școlile au principiul acesta comun: la orice pățanie, caută-ți refugiul în filosofie, și să nu aprobi pălăvrăgeala oamenilor neștiutori și ignoranți în materie de natură, ci dimpotrivă să iei aminte numai în lucrul ce este de făcut în momentul de față, și la mijloacele ce slujesc la realizarea lui.

42

Ori de câte ori te izbește nerușinarea unuia, întreabă-te îndată: oare este cu putință să nu fie pe lume și oameni nerușinați? Nu este cu putință. Deci nu cere ceva peste putință. Acela este tocmai unul din nerușinații care trebuie să fie pe lume. Aceeași întrebare ține-o la îndemână, când dai peste oameni vicleni, neîncrezători – și oameni de teapa asta nu se poate să nu fie pe lume – fă-te mai blând față de oricare din ei. Îți ajută să te liniștești și faptul următor: gândește-te, ce tărie sau vrednicie i-a hărăzit omului natura, drept armă contra acestor ticăloșii. Așa ea i-a dat ca o contraotravă împotriva temerarului, blândețea, și iarăși altuia o altă armă, și în cele mai multe prilejuri, stă în puterea ta să îndreptezi pe calea cea bună pe cel ce greșește. Însă oricine greșește, greșește fiindcă se înșeală, întrucât și-a ales un țel greșit. Și apoi, ce neajuns ai suferit tu din pricina asta? Vei descoperi că nici unul din vrăjmașii tăi, contra cărora ești așa de aprins, n-a putut să-ți strice, din pricina faptelor sale rele, sufletul tău gânditor; dimpotrivă, durerea ta și paguba ta își au fundamentul lor, chiar în sufletul tău. Și dacă un om necioplit, incult, se poartă ca un incult, ce rău, sau ce-i de mirare în

lucrul acesta? Ia vezi, din contră, dacă nu cumva trebuie să te învinovățești pe tine singur din pricina aceasta, că purtarea așa de rea din partea unei asemenea ființe te–a surprins așa de neașteptat. Inteligența ta ți–a dat a înțelege destul de clar că este probabil, că persoana aceasta o să aibă această conduită defectuoasă, și totuși ai uitat indicația aceasta, și acum te miri că a păcătuit. Îndeosebi însă, ori de câte ori ai motiv să te plângi de trădare, ori de nerecunoștință din partea cuiva, îndreptează–ți privirea către propria ta conștiință. Căci, evident, greșeala este aici și ți se datorește ție, fiindcă te–ai încrezut într–un om de teapa asta, că o să–și țină cuvântul, sau fiindcă i–ai făcut un bine, și n–ai luat seamă să–ți suprimi orice intențiuni lăturalnice și ai uitat că fapta ta, în sine, ți–a dat din momentul săvârșirii ei, toate fructele ce trebuia să le dea. Căci ce mai vrei, când ai făcut un bine unui om? Nu ți–este oare de ajuns că ai săvârșit o faptă potrivită naturii tale, ce mai pretinzi și o altă răsplată? Ca și cum ochiul, sau picioarele ar putea pretinde o plată pentru că văd și pentru că merg. Căci, precum organele acestea sunt plăsmuite să–și împlinească menirea lor, făcându–și slujbele lor firești, tot așa și omul, născut pentru faceri de bine, își împlinește menirea sa naturală, și–și primește astfel ce i se cuvine, ori de câte ori face o faptă bună, sau un act de folos obștesc.

CARTEA a X-a

1

O, sufletul meu! Nu o să ajungi în sfârșit o dată bun și sincer și împăcat cu tine însuți? Când vei ajunge o dată mai străveziu ca trupul ce te acoperă? Nu vrei, în sfârșit, o dată, să te bucuri de fericirea de a iubi și a face bucurie oamenilor? Nu o să ajungi, în sfârșit, o dată, la mulțumirea fără de trebuințe, când să nu mai ceri și nici să mai dorești nici o plăcere, încorporată fie în ceva însuflețit, sau neînsuflețit, nici timp ca să te desfătezi mai multă vreme, și nici să fii în alt spațiu, în alt ținut, ca să respiri un aer mai curat, să ai legături cu oameni mai cultivați? Ci, dimpotrivă, mulțumit cu fiecare pozițiune eventuală, să te bucuri de toate datele prezentului și să rămâi încredințat, că toate lucrurile îți stau la dispozițiune, că toate pățaniile sunt spre binele tău, că îți sunt trimise de către zei, și că vor sluji spre cel mai mare bine al tău încercările la care te supun, și schimbările pricinuite de către ei în cinstea ființei desăvârșite, bune, drepte și frumoase, care creează totul, îl conservă, îl cuprinde și îl împresoară, și care îl transformă ca să dea naștere altor ființe de același fel? Când o să-ți schimbi, în sfârșit, o dată, ființa ta intimă, așa ca să te așezi într-o astfel de relațiune cu zeii și cu oamenii, încât nici să nu te mai plângi de ei, și nici să nu mai fii învinovățit de către ei?

2

Dă-ți seama bine, ce-i priește eului tău intim, întrucât el este guvernat de legile naturale. Împlinește cerințele acestea, numai în măsura în care alcătuirea firii tale animale nu se înrăutățește și așteaptă. Iarăși, trebuie să-ți dai seama, pe dată, de cerințele acestei naturi animale și o să o mulțumești în toate privințele, afară de acelea care ar putea să-ți înrăutățească natura ta rațională. Însușirea rațiunii însă este de a fi civilă și socială. Urmează maximele acestea și nu mai purta grijă de nimic.

3

Din două, una. Ori ai din natură destulă putere să suporți încercările soartei, ori n-ai puterea aceasta. Dacă te lovește vreo durere, nu-ți ieși din fire, ci slujește-te de puterea ta firească, să o rabzi; dacă însă ea este mai presus de puterea ta firească, nu te răzvrăti, fiindcă după ce te-a ros pe tine, o să se slăbească și ea. Totuși, nu uita, că tu ai din natură puterea să rabzi orice,

și să faci suportabil orice depinde de propria ta judecată, condus de convingerea că așa e bine și se cuvine să procedezi.

4

Dacă cineva greșește, povățuiește-l cu bunătate și arată-i cu blândețe greșelile sale. Dacă nu poți, atunci să te învinovățești pe tine însuți, ori nici chiar pe tine.

5

Orice pățești, ți-a fost predestinat de la începutul lumii și înlănțuirea cauzală a înnodat împreună, din vecie, viața ta cu soarta asta a ta.

6

Fir-ar lumea un vălmășag de atomi sau un cosmos orânduit inteligent, un lucru rămâne sigur: eu sunt o parte a întregului guvernat de forțele fizice; și totdeodată, mă aflu într-o conexiune strânsă cu toate părțile omogene mie. Astfel, pătruns de principiul dintâi, nu voi fi nemulțumit de nici una din loviturile ce mi le sorteșe mie, ca parte, întregul; căci nu poate leza partea o alterare, prielnică întregului, căci întregul nu cuprinde nimic care să nu-i fie prielnic. Nu există nici un fenomen în sistemul lumii, care să nu slujească acestui sistem. Însușirea aceasta o au și toate ființele naturale, și natura mai are și această superioritate mai extinsă: nimic din afară nu poate să o silească să creeze ceva dăunător ei înseși[1]. De cuget, deci, că nu-s decât o parte a unui asemenea întreg, o să fiu împăcat cu toate schimbările ce au loc înlăuntrul său. Apoi, deoarece stau în strânsă legătură cu celelalte părți omogene, nu o să fac nimic împotriva binelui obștesc, ci cu luare-aminte spre semenii mei, îmi voi îndrepta străduința numai spre folosul public, și mă voi abate de la faptele contrare. Ținându-mă de normele acestea, viața mea se va scurge fericită, tot așa de fericită ca aceea, după cum se vede de fapt în societate, a cetățeanului care trece de la un act de interes social, înainte, la altă acțiune de folos public, în vreme ce primește voios toate sarcinile ce statul i le impune.

7

Toate corpurile din univers, adică tot cuprinsul lumii, trebuie în mod necesar să se altereze, sau, ca să mă slujesc de o vorbă mai tare, să treacă la starea de ruină. Dacă alterarea aceasta ar fi pentru corpuri un rău adevărat și necesar, întocmirea aceasta a universului, cu devenirea eternă a părților lui, cu menirea de ruinare inevitabilă, n-ar fi câtuși de puțin înțeleaptă. Să fi întemeiat

1. Fiindcă nu există nici o forță exterioară naturii.

oare natura, într-adevăr, tocmai orânduirea aceasta de lucruri, în care părţile sale să fie ursite durerii, şi nu numai să le azvârle în prăpastia durerii, dar încă prăvălirea aceasta s-o facă chiar necesară? Ori, poate că ea n-a putut prevedea cele ce vor avea loc? Nu este de crezut nici una, nici cealaltă presupunere. Totuşi, dacă cineva, omiţând privirea aceasta sinoptică asupra naturii – ar vrea să atribuie această alterare întocmirii naturale a lucrurilor, ar fi un nonsens, pe de o parte, să susţii că părţile întregului trebuie să se altereze din pricina alcătuirii lor fireşti, iar pe de altă parte, să te miri şi să te răzvrăteşti în faţa oarecărei întâmplări socotită nenaturală, mai ales că prefacerea corpurilor are loc în aceleaşi elemente din care s-au şi plăsmuit, fie această transformare o pulverizare a substanţei din care corpurile s-au alcătuit, ori numai o tranziţie, spre exemplu, a corpurilor solide în materie humoasă, sau a celor spirituale în substanţe gazoase, aşa că şi acestea au fost înglobate în protoplasma universului, fie că elementele acestea, după un circuit oarecare de timp, se vor consuma prin foc, ori că, în urma transformărilor perpetue, se vor regenera mereu. Dar să nu-ţi închipuieşti că părţile acelea consistente şi volatile ale organismului tău putrescibil ţi s-au infuzat chiar de la naştere, nu, ci ele ţi s-au încorporat doar de ieri, sau alaltăieri, o dată cu alimentele ingerate şi cu aerul respirat. Ca urmare, numai materia asimilată de trupul tău, pe căile acestea, se va altera, nicidecum însă fondul aprioric, imanent de la mama natură. Şi dacă pretinzi că natura ar fi înţesut, în chip inextricabil, substanţele asimilate şi deci alterabile, cu personalitatea ta transcendentă, pentru mine afirmaţiunea ta nu-i decât o obiecţiune neîntemeiată contra celor spuse.

8

Dacă ţi-ai cucerit o dată epitetele: bun, modest, corect, cuminte, voios, inimos, bagă de seamă să nu te faci vrednic de calificările contrare, şi dacă o fi să pierzi numele acesta vreodată, caută de ţi-l recapătă iarăşi fără întârziere. Nu uita însă că vorba „cuminte" se zice despre unul care verifică cu grijă şi, în mod exact, toate lucrurile, iar „voios" însemnează să primeşti cu voie bună toate încercările trimise de soartă; „suflet nobil" este acela în care conştiinţa învinge orice excitaţiune uşoară, sau silnică a cărnii, precum şi gloria vană, moartea şi alte sentimente de felul acesta. Dacă într-adevăr crezi că stăpâneşti denumirile acestea de cinste, fără ca totuşi să fi pretins ca semenii tăi să te denumească cu ele, o să devii cu totul alt om şi ai să începi o viaţă cu totul nouă. Căci de-ai rămâne mereu tot aşa cum ai fost până acum, şi de te-ai lăsa târât şi defăimat încoace şi încolo, ar fi atitudinea unui om ce ar ţine ca un tâmpit la viaţă,

aidoma cu acei luptători de circ pe jumătate sfârtecaţi, care, deşi plini de răni şi de infecţie, se roagă totuşi să fie înscrişi şi în programul zilei următoare, deşi trebuie să fie azvârliţi în aceeaşi stare, între gheare şi muşcături. Sileşte-te deci să pătrunzi în cercul acelor câteva denumiri, şi dacă te poţi afirma în posesiunea lor, să rămâi aci, ca şi cum ai fi fost transportat în insulele fericiţilor (Câmpiile elizee). Dacă însă observi că eşti decăzut din posesiunea lor şi nu triumfezi, retrage-te curajos în oarecare colţ unde te poţi afirma, ori mai bine părăseşte de tot viaţa aceasta, fără mânie, din contră, cu hotărâre, cu libertate şi linişte, după ce vei fi rânduit modul cum trebuie să părăseşti viaţa. Totdeodată, ca să ţii minte denumirile acelea, va fi pentru tine un mijloc eficace faptul de a te gândi la zei şi la această calitate a lor, că ei nu pretind ca fiinţele inteligente să-i linguşească câtuşi de puţin, ci numai să devină asemenea lor şi că, precum numai acel pom este smochin, care împlineşte funcţiunea de smochin, că numai acea vietate este câine, sau albină, care împlineşte menirea unui câine, sau a unei albine, tot astfel, singur insul acela este om care împlineşte activitatea de om.

9

Jocul mimic, războiul, spaima, moleşirea, umilirea sunt în stare să-ţi stingă în fiecare zi din sufletul tău acele adevăruri sfinte, şi să-ţi răpească ideile ce ţi-ai organizat în spirit, dacă nu studiezi natura. Din contră, trebuie să îndrumăm toate observaţiunile şi cercetările noastre, astfel ca raţiunea practică să se poată desăvârşi şi totdeodată raţiunea teoretică să devină activă şi să se păstreze încrederea în noi înşine care, izvorâtă dintr-o intuiţiune atoatecuprinzătoare, să rămână desigur latentă, nu însă inactivă. Căci numai aşa o să te bucuri de simţul tău drept, de vrednicia ta, şi o să cunoşti fiecare lucru în firea lui intimă, o să vezi ce loc ocupă el în lume, cât timp o să dureze, având în vedere constituţiunea sa, din ce părţi este alcătuit, cui o să-i revină posesiunea lui, cine-l poate da şi lua.

10

Un mic păianjen este mândru, dacă a prins o muscă, oarecare om, când a vânat un iepuraş, altul, când a prins în plasa lui un peşte, altul, un şoim, ori un urs, şi încă altul, când a făcut sarmaţi prizonieri. Toate fiinţele astea, dacă ne dăm seama de instinctele lor, nu sunt oare nişte tâlhari?

11

Învaţă să cercetezi felul de transformare a tuturor lucrurilor unele într-altele, fii cu luare-aminte mereu la cercetarea aceasta

și exercitează-te necontenit în observațiunea aceasta. Căci nici o altă activitate nu face sufletul mai mare. Cine posedă cunoștința aceasta s-a și lepădat de corpul său, și când își dă socoteala că nu peste timp îndelungat are să se despartă de viața omenească, se va mărgini de aci înainte numai și numai la fapte drepte, iar în privința soartei sale se va lăsa în voia naturii. În ce privește însă vorbele și părerile celorlalți despre ei, nu răspunde la nimeni și în ce privește faptele vrăjmașe nu reacționează contra lor, căci întovărășit de aceste două norme, anume să facă binele, ce-l are de făcut acum, se lasă mulțumit de celelalte treburi și strădanii și nu voiește să imite divinitatea, care de asemenea urmărește, în linie dreaptă, țelul său.

12

De ce îngrijorarea asta? Îți stă în putință să vezi ce ai de făcut în momentul acesta, și după ce ți-ai aflat datoria, să umbli binevoitor și cu pasul sigur pe calea aceasta, dacă însă nu vezi ce ai de făcut, oprește-te și cere povață de la alții mai buni ca tine, iar dacă ți se pun încă alte piedici în cale, mergi oricum înainte, cu mijloacele ce le ai la îndemână, cu chibzuința și silința voioasă la treaba ce ți se pare dreaptă.

Acesta-i lucrul cel mai bun ce-l poți face. Este păcat să nu te apuci de treaba asta. Senin și totdeodată ușor de entuziasmat, voios și totdeodată serios, așa este bărbatul care se călăuzește după mintea lui.

13

Îndată ce te deștepți din somn, întreabă-te: îmi pasă mie ceva, dacă unul este om bun și drept? Câtuși de puțin[1]. Ce, ai uitat cam ce fel de oameni sunt în așternutul sau la masa lor, acei care se îndeletnicesc cu slăvirea și bârfirea altora, ce fel de fapte fac, de ce lucruri fug, la ce năzuiesc, ce de mai fură în taină sau silnicie, nu cu mâinile și cu picioarele, ci cu organul cel mai de valoare al ființei lor, din care organ, dacă ei ar voi lucrul acesta, s-ar da naștere la încredere, la modestie, la adevăr, la dreptate, unui geniu bun?

14

Omul cultivat și înțelept zice naturii ce ne dăruiește și iarăși ne ia toate bunătățile: dă-mi ce vrei și ia-mi ce-ți place, dar nu zice cu ciudă, ci ascultător și cu liniște.

15

Mai ai de trăit doar puțină viață. Încai trăiește-o ca pe un vârf de munte. Este totuna de trăiești aici sau acolo, lucrul de

1. Gândurile altora, stoicii le socoteau printre lucrurile indiferente.

căpetenie este să fii pretutindeni în lume, ca în orașul nașterii tale. Oamenii să vadă în tine un bărbat drept, ce se poartă după legile naturii și să te cunoască ca atare. Dacă nu te suferă astfel, n–au decât să te ucidă, căci este mai bine să mori, decât să trăiești ca ei.

16

Nu ajunge să discuți calitățile necesare unui bărbat de treabă, ci trebuie să devii aidoma cu el.

17

Cugetă adesea la veșnicie și la infinitul spațiului și dă–ți seama că orice ființă individuală, comparată cu universul, pare o sămânță de smochină și, alături de infinitul timpului, pare o clipă, în care cineva învârtește un sfredel.

18

Orice corp sensibil, ce privești, închipuiește–ți–l ca fiind deja în stare de descompunere, transformare, sau putrezire, ori risipire; cugetă că orice ființă se naște numai ca să moară.

19

Ce sunt oamenii aceia care doar mănâncă, dorm, se împerechează, își deșartă pântecele, și nu împlinesc decât funcțiunile vegetative? Și ce sunt ei într–adevăr, când fac pe grozavii, calcă țanțoș, gesticulează nestăpânit, și din înălțimea lor împroașcă cu vorbe de ocară? La care alți oameni slujeau cu câtăva vreme mai înainte și pentru care leafă? Și după un răstimp scurt, ce–or să ajungă?

20

Orice sarcină îi impune cuiva natura, îi este prielnică, și anume atunci îi este prielnică, când i–o dă s–o poarte.

21

„Pământului îi place ploaia și–i place și văzduhului"[1]. Pământului îi place să facă numai ce trebuie să aibă loc. De aceea, zic pământului: țin, la ce ții și tu. Nu este și o vorbă cu înțelesul acesta: cutărui corp fizic îi place să dea naștere la cutare fenomen?

22

Ori trăiești mai departe aici, și atunci te–ai și deprins cu viața de aici, ori pleci de aici, și atunci îți faci voia ta, ori mori, și așa ți–ai împlinit menirea. O a patra ipoteză nu există. Curaj!

1. Un fragment din Euripide.

23

Nu uita că bucata asta de pământ nu este decât o bucată de pământ, și că tu găsești aici, ce găsesc și cei ce trăiesc pe piscul muntelui, ori la țărmul mării[1]. O să găsești confirmată vorba lui Platon, fie că te împrejmuiește țarcul de la stâna de pe munte, unde ciobanul își mulge oile, ori că te înconjoară zidul cetății.

24

Care este principiul imperativ din mine? Și ce fac eu din el acum? Sau la ce mă slujesc acum de el? Este el orb? Sau izolat de colectivitate și singuratic? Ori este el într–atât de înlănțuit de frântura de carne și așa de contopit cu ea, că este nevoit să ia parte la toate clătinările sale?

25

Cine fuge de comandantul său este un dezertor. Tot un comandant este și legea, deci cine o calcă este un dezertor. Tot așa, cine se mâhnește, cine este nemulțumit cu soarta sa. Căci el nu vrea să aibă loc, sau să fi avut loc o schimbare orânduită de către Atotstăpânitorul, de către lege, care stabilește ce se cuvine fiecăruia. Prin urmare, fricosul, mâhnitul, sau cel răzvrătit sunt niște dezertori.

26

După ce ai depus sământa în sânul mamei, pleci; apoi, o altă forță plăsmuitoare o ia în primire, o prelucrează și desăvârșește formarea fătului. Ce mai vietate, dintr–o sământă așa de mică! Iarăși mama secretează prin orificiul ei alimentul acesta, în urmă îl ia în primire o altă forță formatoare și din el elaborează simțire, instinct și, în general, viață, tărie și cine știe ce alte lucruri și câte anume! Minunată operațiune a naturii! Consideră acum aceste funcțiuni tainice și caută de cunoaște puterea ce lucrează aici, precum cunoaștem, deși nu cu ochii; dar totuși, nu mai puțin în mod intuitiv, forța care pricinuiește căderea și ridicarea corpurilor.

27

Cugetă întruna, că toate lucrurile, cum sunt astăzi, tot așa au fost și altădată, și tot așa vor fi mereu. Reprezintă–ți apoi, în fața ochilor, toate scenele și tablourile pe care le cunoști, sau din propria ta experiență, ori din istorie, spre exemplu, Curtea lui Adrian, Curtea întreagă a lui Antoniu, Curtea întreagă a lui

1. Ori încotro mă duc, zice Epictet, pretutindeni este un soare, o lună, stele, visuri pentru somn, păsărele și omniprezența lui Dumnezeu.

Filip, a lui Alexandru, a lui Cresus. Pretutindeni aceeași piesă, doar de către alte persoane jucată!

28

Un om mâhnit, ori nemulțumit de o întâmplare, se poartă cam ca un porc care se zvârcolește pe tăietor și scoate guițaturi. Tot așa este și omul care, în așternutul său, deplânge în liniște destinul nostru omenesc. Gândește-te o dată, că numai ființelor înzestrate cu rațiune li s-a hărăzit să îndure de bună voie toate cele ce întâmpină; ori, a se lăsa cu totul în voia soartei este o necesitate pentru toți.

29

Când examinezi fiecare obiect în parte, cu care ai de-a face, întreabă-te pe tine însuți: oare moartea, care-ți răpește lucrul acesta, este ceva groaznic?

30

Ori de câte ori ți se face silă de greșelile altuia, cufundă-te îndată în sufletul tău și vezi ce greșeală asemănătoare săvârșești și tu, când socotești drept bunuri banul, plăcerile simțurilor, gloria vană și altele de felul acesta. Căci de îndată ce-ți dai seama de acestea, să-ți domolești mânia, mai cu osebire când chibzuiești că acela numai silit fiind, a păcătuit așa. Căci ce poate face el? Dar dacă ești în stare, eliberează-l de defectul care are stăpânire asupra lui.

31

Când vezi pe Satyrion, adu-ți aminte de Eutyches sau Hymenes; când vezi pe Euphrates[1], gândește-te la Eutichion sau la Silvanus[2], și de asemenea la Alcifron și la Tropeoforus și văzând pe Xenofon, gândește-te la Criton și la Severus[3], și gândindu-te la trecutul tău propriu, reprezintă-ți un alt împărat, și vei găsi totdeauna ceva asemenea. Apoi, pune-ți totdeodată întrebarea: unde sunt aceia acum? Nicăieri, sau cine știe unde? Căci cu chipul acesta toate lucrurile omenești ți se vor părea fum, un nimic, mai ales când ți-aduci aminte, în același timp, că ceea ce s-a transformat o dată nu va mai fi în vecii vecilor. Dar tu cât mai ai? Și de ce nu te mulțumești să petreci cum se cuvine timpul acesta scurt de viață? De ce pierzi timpul și prilejurile? Căci toate obiectele acestea din jurul tău, ce sunt ele,

1. Filosof stoic.
2. Tot un filosof. Cei împreună menționați aci erau filosofi mai mult, sau mai puțin cunoscuți.
3. Învățător al lui M. Aureliu.

decât niște mijloace de exercitare pentru rațiunea ta, care privește toate prefacerile din viață cu ochi de cercetător al naturii? Oprește-te deci la ele, până ce ți le-ai apropiat deplin, după cum un stomac zdravăn se deprinde să mistuiască orice fel de alimente, sau precum un foc pâlpâitor produce din tot ce azvârlim în el, flăcări și dogoare.

32

Nu trebuie nimeni să afirme cu adevăr despre tine, că nu ești onest, că nu ești drept; din contră, acela care ar vrea să te judece astfel, să fie un mincinos. Toate astea atârnă numai de tine. Căci cine o să te oprească să fii cinstit și drept? Numai hotărăște-te o dată să nu mai trăiești, fără să te faci un asemenea om. Și nici rațiunea nu încuviințează câtuși de puțin, dacă nu ești astfel.

33

Cu prilejul acesta ce poți tu face, sau spune mai bine și mai bine? Fir-ar orice ar fi, stă în puterea ta să faci sau să spui lucrul acesta. Nu mai pretexta că ești împiedicat de la așa ceva! Nu o să încetezi să oftezi, până ce simțirea ta nu ți-o spune că ceea ce este libertinajul pentru desfrânat, același lucru este pentru tine o activitate, care procedează potrivit naturii, la orice prilej ce se ivește. Căci întocmai ca pe o petrecere trebuie să socotești orice faptă în acord cu personalitatea ta. Și atitudinea aceasta este pretutindeni în puterea ta... desigur, nu-i este dat să se miște după propria-i pornire în orice direcțiune, tot atât de puțin apei sau focului, sau altor corpuri, care stau sub ocârmuirea legilor naturale, sau al unui principiu orb de mișcare; căci aici apar o sumedenie de obstacole. Spiritul însă și rațiunea pot, în virtutea alcătuirii lor naturale și a voinței lor, să depășească toate piedicile ce li se pun în cale. Ușurința aceasta, cu care rațiunea poate să pătrundă, ca și focul, în sus, cu care piatra cade în jos și... se învârtește pe o suprafață piezișă, fixează-ți-o înaintea ochilor, și nu vei mai dori nimic. Căci toate celelalte nemulțumiri lovesc sau numai trupul, ca pe o masă moartă, sau în orice caz nu te pot slăbi, nici nu-ți pot face vreun alt rău, decât dacă judecata ta sau rațiunea ta însăși nu se apleacă la așa ceva; altminteri, ar trebui ca acela ce suferă vreo asemenea neplăcere, să devină rău chiar din momentul acela, precum se și petrece de fapt cu toate celelalte făpturi; când una, sau alta din acestea sunt lovite de vreun rău, partea pasivă devine mai rea din pricina aceasta. În speța aceasta, din contra, omul, dacă trebuie să o spunem, se face mai bun și mai vrednic de laudă, dacă se slujește bine de

dificultățile din cale. Însă mai presus de orice, cugetă că nu aduce nici o pagubă cetățeanului înnăscut o faptă, care nu vatămă nici statul, și tot așa de puțin păgubește statului o acțiune care nu este contra legii. Dintre aceste așa-numite nenorociri însă nici una nu primejduiește legea. Așadar, ceea ce nu înfrânge legea nu păgubește nici statului, nici cetățeanului.

34

Cine este pătruns de principiile adevărului, pentru acela chiar maxima cea mai cunoscută și cea mai scurtă este suficientă ca să-l fortifice pentru un fel de viață tihnită și neîngrijorată:

Tocmai ca frunzele-n codru-s umanele rânduri de neamuri,
Nenumăratele generații de oameni...[1].

Frunze sunt și copilașii tăi; frunze, toți cei ce slăvesc cu masca adevărului și cu voce tare pe alții, ori din contră, îi blestemă, sau îi defaimă, pe ascuns, sau îi vorbesc de rău, în absență; tot niște frunze, urmașii ce vor propaga gloria ta. Primăvara le dezmugurește, o clătinare a vântului le azvârlă la pământ și în urmă, sau alte frunze din ramuri, în locul celor căzute. O scurtă durată de viață este sortită tuturor ființelor; dar tu fugi de toate, ori alergi după ele, ca și cum ar fi menite pentru o durată perpetuă. Nu peste multă vreme și ochii tăi s-or închide și ei, și pe însoțitorul ce te conduce astăzi la groapă, o să-l plângă-n curând un altul.

35

Un ochi sănătos trebuie să vadă tot ce-i vizibil, fără să zică cumva: eu nu pot vedea decât verdele, căci acesta este simptomul unui bolnav de ochi. De asemenea, auzul și mirosul în stare sănătoasă trebuie să fie receptive față de orice sunet și miresme. Tot astfel, un stomac sănătos trebuie să se obișnuiască deopotrivă cu tot felul de alimente, ca o moară întocmită ca să macine tot felul de grăunțe. De aceea, este datoria unei rațiuni sănătoase să fie pregătită pentru orice pățanie. Cineva însă zice: de ar rămâne copiii mei în viață, de ar voi toți să laude toate faptele mele; aceasta se aseamănă cu ochiul ce dorește să vadă numai verde și cu dintele care cere numai *bucate fragede*.

36

Nimeni nu este așa de fericit, ca printre cei ce înconjoară patul său de agonie, să nu se găsească și câțiva inși cărora să le pară bine de sfârșitul său apropiat. Chiar dacă a fost un om

1. *Iliada*, VI, 146-149.

de ispravă și înțelept, la urmă, tot se găsește câte unul, care își zice în gând: în sfârșit, de acum o să putem respira, am scăpat și de moralistul ăsta. Negreșit, nu s-a purtat aspru cu nici unul din noi, dar aveam totdeauna întipărirea că ne dezaprobă în mod tăcut pe toți. Așa ceva are loc la moartea unui om cinstit. Câte păcate n-om fi având noi, din pricina cărora, oarecine dorește să scape de noi? Gândește-te la lucrul acesta în ora morții tale! Și o să-ți vie mai ușor să părăsești lumea asta, dacă îți dai socoteală de următoarele: trebuie să mă despart de o lume, în care chiar tovarășii pentru care am luptat, m-am rugat și m-am îngrijat atât de mult, doresc pieirea mea, de la care așteaptă oarecare ușurare. De ce adică s-ar agăța cineva aici pentru o durată mai îndelungată? Și cu toate acestea, nu te desparți de viață cu mai puțină bunăvoință față de ei, ci să rămâi credincios cugetului tău, și prietenos, binevoitor, blând; despărțirea ta să nu fie însoțită de răzvrătire, ca și cum ai fi smuls cu sila dintre ei, ci precum sufletul celui bun la Dumnezeu îi iese ușor din trupu-i, tot așa să se petreacă și despărțirea ta din cercul lor. Căci natura te-a legat și încătușat o dată cu ea, însă acum dezleagă iarăși legăturile. Așa că o să mă las să fiu despărțit de ei ca de casnicii mei, fără împotrivire și fără silă. Căci și atitudinea aceasta ține de cerințele naturii.

37

Deprinde-te, cu prilejul fiecărei fapte a altuia, pe cât cu putință să-ți răspunzi la întrebarea: ce scop urmărește acesta cu fapta sa? Însă fă începutul cu tine însuți, examinează-te, mai înainte de toate, pe tine însuți!

38

Ține minte că puterea care, prin niște fire invizibile, te trage încoace și încolo, este ascunsă în tine însuți. Acolo se află elocvența, acolo, viața, acolo, ca să zic astfel, omul propriu-zis. Nu confunda cu aceasta niciodată vasul în care ești închis și uneltele formate de toate laturile lui. Căci ele sunt un fel de legături, cu deosebirea numai că-i sunt înnăscute. Căci părțile corpului sunt, fără principiul vital de mișcare și oprire, tot așa de puțin utile, ca și o suveică fără țesător, ca un condei fără scriitor, ca un bici fără vizitiu.

CARTEA a XI-a

1

Însușirile sufletului înzestrat cu rațiune sunt: se privește pe sine însuși, se analizează singur, se cristalizează singur, după placul lui. Fructul ce rodește, îl gustă el însuși, în vreme ce de fructele plantelor și de foloasele ce ni le aduc dobitoacele, se bucură alții. El își împlinește țelul său determinat, oricât de scurtă ar fi viața. Cu el nu are loc ceea ce se petrece la un balet, sau la o piesă de teatru și altele de acest fel, unde, din pricina unui incident, acțiunea întreagă rămâne neterminată; dimpotrivă, el își conduce, oriunde și oricând s-ar fi întrerupt acțiunea – misiunea sa, deplin și fără lacune, până la capăt, așa că poate să-și spună: mi-am făcut datoria. Totdeodată, el transformă lumea întreagă împreună cu spațiul deșert ce o împresoară și cercetează forma ei; el se extinde în timpul infinit, cuprinde și contemplă reînvierea periodică a tuturor lucrurilor și cunoaște din fenomenul acesta, că urmașii noștri nu vor vedea nimic nou, precum și cei ce au fost înaintea noastră n-au văzut nici ei altceva decât vedem noi, așa că, întrucâtva chiar un om de patruzeci de ani, numai dacă are ceva spirit, pe baza legii de repetare a seriilor istorice, poate înțelege atât trecutul, cât și viitorul. În sfârșit, o altă însușire proprie sufletului înzestrat cu rațiune, este că el iubește pe aproapele său, precum iubește și adevărul și modestia, cunoaște legea naturală și că nu respectă altceva mai presus decât pe sine însuși. Astfel, între rațiunea logic teoretică și între rațiunea practică cu justiție, nu se găsește nici o deosebire.

2

Farmecul unui cântec, sau al unui balet, sau al unui joc atletic, nu-l vei mai simți așa de deplin, de îndată ce, de exemplu, desfaci ansamblul armonic al cântecului în tonurile sale izolate, și la fiecare te întrebi: dacă nota aceasta, ori cealaltă poate să te farmece. Atunci, vei recunoaște adevărul, și tot așa, dacă procedezi la analiza fiecărei mișcări sau gest la balet, precum și la un spectacol de luptă atletică. Îndeobște – în afară de virtute și de efectele ei – încearcă să pricepi bine toate lucrurile cu privire la părțile lor alcătuitoare, și datorită acestei analize o să ajungi să le prețuiești mai puțin. Și aplică procedeul acesta și la viața ta întreagă.

3

Oh, ce fel de suflet este acesta, care este gata în orice clipă să se descătușeze de corp, dacă așa trebuie să fie, pentru ca,

sau să se stingă, sau să se pulverizeze, ori ca să persiste mai departe împreună cu el! Doar că această pornire trebuie să provină din propria lor convingere, iar nu, cum are loc la creștini (martiri), dintr–o pură încăpățânare, ci dintr–o chibzuire cuminte, însoțită de demnitate, și fără vreun aparat tragic, astfel ca să poată convinge și pe alții.

4

Făcut–am vreo faptă de interes public? Ei, atunci și eu însumi mă bucur de urmările ei. Și ai totdeauna în minte adevărul acesta, și să nu încetezi niciodată să faci tot așa.

5

Cu ce artă te îndeletnicești tu acolo? Cu arta de a fi om cinstit. Dar cum se poate realiza ea, altfel decât prin mijlocul înțelegerii clare atât a organismului naturii, cât și a constituțiunii particulare a omului.

6

La început s–au introdus tragediile, ca să învețe pe oameni că anumite fenomene trebuie să aibă loc în mod firesc așa, iar nu altfel, și că peripețiile ce li se par atrăgătoare pe scenă, n–au dreptul să le socotească dureroase, când se petrec pe scena cea mare a lumii. Ei înșiși văd, la urma urmelor, că orice schimbare ar fi, nu se putea să nu aibă loc, și că, în cele din urmă, chiar personajele care exclamau „Ah, Kiteron"![1] au trebuit să treacă prin aceste încercări. Pe lângă aceasta, poeții dramatici pronunță și oarecare adevăruri utile, printre care sunt și următoarele:

Și dacă cu copiii mei
Sunt părăsit de către zei
Această soartă are un temei.

Și într–alt loc:

Nu trebuie să ne supărăm pe lume

sau:

Culege–ale vieții podoabe,
Ca spicele pline de boabe.

Și altele sentințe de acestea.

După tragedie se ivi comedia veche. Ea exercită nestânjenită un fel de cenzură a moravurilor, și astfel înrâuri cu mare folos asupra îngâmfării, pe care o ridiculiza fără cruțare, și în scopul acesta un Diogene însuși s–a slujit de o parte din săgețile ei. Comedia medie, ce a urmat apoi, ce are ea? Și în sfârșit cea

1. Oedip (eroul lui Sofocle) copil fusese scăpat de moarte și expus pe muntele Kiteron. Urgisit cumplit de soartă mai târziu, exclamă plin de părere de rău că scăpase în copilărie: „Ah, Kiteron!"

nouă, care degeneră degrabă în artificii mimice, cu ce scop anume a fost introdusă? Aș vrea să-mi spună cineva. Negreșit că nu se poate tăgădui că și ea cuprinde oarecare învățături utile; oricum însă, ce scop anume se are în vedere cu reprezentarea genului acestuia de poezie dramatică?

7

Cât de limpede este – nu trebuie să ți se arate sau să ți-o spună cineva – că nu există alt mod de viață mai propice reflecției filosofice decât acela în care tocmai trăiești acum.

8

O rămurică tăiată de pe ramura sa de bază este în mod necesar despărțită și de tulpina întregului pom. Aidoma este și omul care se ceartă cu unul dintre semenii lui; el s-a desfăcut totdeodată de întreaga societate omenească. Cu deosebire că ramura o taie o mână străină, pe câtă vreme omul se desparte însuși din ură și vrăjmășie de aproapele său și nu cugetă că din pricina aceasta s-a separat în același timp de toată lumea. Cu toate acestea, ni s-a dat un Dumnezeu, care a reunit întreaga asociațiune omenească, să ne alipim din nou și să creștem iarăși pe ramura noastră de bază și să devenim la loc o parte întregitoare a totalității. Desigur, cu cât o asemenea despărțire are loc mai deseori, cu atât se face mai anevoie reunirea și creșterea din nou a părții desfăcute. Și mai presus de orice, este o deosebire între o ramură care a crescut de la început pe pom și a păstrat aceeași pornire spre dezvoltare, și între alta, care a fost o dată tăiată și apoi s-a altoit iarăși; căci cea din urmă, orice ar zice grădinarii, crește negreșit la loc pe pom, dar totuși nu mai crește în mod așa de strâns.

9

Acei ce voiesc să te împiedice de a urma calea rațiunii sănătoase, nu vor fi totuși în stare să te abată de la datoriile tale; dar tot atât de puțin îngăduie să ți se răpească bunăvoința față de ei. Dimpotrivă, rămâi totuna de statornic în raționamentele și faptele tale, ci să te arăți blând chiar față cu aceia care caută să te împiedice în calea ta, sau care în alt chip îți deșteaptă nemulțumirea. Căci, a te mânia contra lor ar însemna o slăbiciune de același grad, ca și când ai părăsi norma de activitate, sau când ai ceda din cauza intimidării. Căci în amândouă cazurile, ar însemna că părăsești rândurile atunci din cauza fricii, iar de astă dată de silă față de rudele și amicii tăi firești.

10

Natura nu rămâne niciodată mai prejos de artă, ci din contră artele sunt imitatoare ale naturii, și dacă așa este, ar trebui ca

natura cea desăvârșită și atoatecuprinzătoare să nu fie clasificată în urma iscusinței artistice. Însă toate realizează opere neperfecte cu ochii spre idealul desăvârșirii. Și tot astfel, procedează și natura. De aci își trage și dreptatea originea ei, din care se dezvoltă toate celelalte virtuți; căci, câtă vreme ne îndeletnicim încă cu lucruri indiferente, sau câtă vreme ne arătăm drept niște ființe lesne de înșelat, pripiți, nestatornici, nu vom respecta dreptatea.

11

Lucrurile exterioare, pe care le cauți cu nădejde, sau de care te temi plin de frică, nu se apropie ele de tine, ci din contră tu te apropii oarecum de ele. Așadar, nu te mai îngrijora din pricina lor, și atunci și ele vor rămânea liniștite, acolo unde se află, și nu te va mai vedea nimeni dorindu-le, sau că te temi de ele.

12

Sufletul are oarecum o formă sferică; pe măsură ce el nici nu se extinde mai mult într-o latură, nici nu se retrage în el însuși, nici nu se volatilizează, nici nu se cufundă, va lumina ca o lumină și va zări adevărul tuturor lucrurilor și deci și pe acela ce se găsește în el însuși.

13

Că mă disprețuiește cineva? Este treaba lui. Datoria mea este doar să nu fac, ori să zic ceva ce merită dispreț. Că mă urăște e iarăși treaba lui, iar a mea, să mă arăt cu simpatie și bunăvoință față de toți oamenii, și mai ales față de el, și să fiu sincer și bun la inimă, ca și marele Focion[1], întrucât atitudinea acestuia nu era fățarnică. Conștiința ta anume trebuie să fie astfel constituită, ca zeii să poată vedea în tine un om, a cărui stare sufletească nu trădează nici o urmă de iritare sau voie rea. Căci într-adevăr unde ar fi pentru tine vreun rău, dacă tu faci totdeauna ceva ce este convenabil naturii tale intime și primești orice încercare ce natura o găsește tocmai acum de folos, ca un adevărat om, menit să facă să prospere, în orice mod, binele societății.

14

Oamenii ce se disprețuiesc între ei, de fapt își fac complimente laolaltă, și cei ce voiesc să iasă în evidență unul înaintea altuia, de fapt se pleacă unii altora.

1. Focion, condamnat la moarte, pe când bea paharul cu otravă, dădu vorbă fiului său să nu se gândească niciodată la răzbunare.

15

Ce stricat şi viclean este omul, care zice: sunt hotărât să mă port sincer cu tine! La ce, omule, asta? Nu este nevoie să-mi spui aşa ceva, ci trebuie să se vadă pe loc calitatea aceasta. Pe frunte trebuie să-ţi fie scrisă asigurarea aceasta. Ea trebuie să iradieze din ochii tăi, precum amicul poate citi imediat toată afecţiunea în ochii celuilalt amic. În general, omul sincer şi bun trebuie să fie în genul său, aceeaşi fiinţă pe care cel ce miroase greu o reprezintă în genul său, cine se apropie de el, bagă îndată de seamă, de vrea, sau nu vrea. O sinceritate actoricească, din contră, este ca un pumnal ascuns sub mantie. Nu este nimic mai ruşine de prietenia trupească[1]. Fugi de ea cât poţi de repede. Bărbatul de treabă, sincer şi cinstit se poate recunoaşte, în mod neîndoielnic, chiar după ochi.

16

Tăria de a duce o viaţă fericită îşi are temelia chiar în sufletul nostru; puterea aceasta are dreptul să se arate nepăsătoare numai faţă de lucruri într-adevăr indiferente. Şi ea se va comporta în modul acesta, dacă examinează fiecare condiţiune în parte şi în totalitatea lor, şi dacă ţine minte că nici un lucru nu ne poate sili să judecăm aşa, sau altfel despre obiectele acestea, că obiectele nu vin ele la noi, ci stau nemişcate acolo unde sunt, că din contră, noi creăm reprezentări despre ele, şi că noi le întipărim oarecum nouă înşine, când, de fapt, este la voia noastră să nu ne formăm nici o părere despre ceva, ori dacă vreo idee s-a furişat înlăuntrul nostru, s-o dezrădăcinăm îndată. Şi de o asemenea măsură de prevedere nu va fi trebuinţă, decât pe o scurtă durată de timp, deoarece viaţa noastră va înceta degrabă şi va pune capăt grijii acesteia. După toate acestea, ce greutate mare este să pui în practică procedeul acesta just? Căci dacă e natural, bucură-te, şi trebuie să-ţi vie uşor să-l aplici; dacă e nenatural, cercetează ce convine naturii tale, şi năzuieşte în direcţiunea din urmă, chiar dacă nu-ţi aduce nici o glorie. Oricui îi este îngăduit să-şi caute propriul său bine.

17

Cugetă la originea fiecărui lucru şi din ce materie este alcătuit, şi în ce formă se preschimbă, şi ce va deveni după transformarea sa, şi că el nu păţeşte nici un rău din pricina acestei alterări.

1. Aluziune la fabula lui Escop, în care lupii, înfăţişându-se, în mod viclean, drept prieteni ai oilor, reuşiră să le mănânce, graţie făţărniciei.

18

Întâi: Trebuie să iau aminte în ce relaţiune stau eu cu oamenii? Toţi suntem aci unii spre binele altora și într–o privinţă stau în fruntea lor, precum berbecul conduce oile și taurul vacile. Totuși, privește relaţiunea aceasta și dintr–un punct de vedere mai înalt: dacă universul nu este un vălmășag de atomi, atunci natura este atotstăpânitoare. În ipoteza aceasta, fiinţele inferioare sunt subordonate celor superioare, iar acestea sunt pe aceeași treaptă coordonate laolaltă.

Al doilea: Cum se poartă oamenii la masă, în camerele lor și în celelalte situaţiuni ale vieţii? Și, mai cu osebire, ce putere au asupra lor maximele lor de conduită și cu câtă îngâmfare își împlinesc ei celelalte afaceri?

Al treilea: Dacă faptele lor sunt chibzuite, nu trebuie să te superi, dacă însă sunt nechibzuite, este vădit că lucrează așa fără voie și din neștiinţă. Căci precum orice suflet renunţă numai silit la adevăr, tot așa și cu purtarea necuvenită faţă de oricine. De aci vine și faptul că oamenii nu pot suferi să fie numiţi nedrepţi, nerecunoscători, egoiști, într–un cuvânt, răufăcători, faţă de semenii lor.

Al patrulea: Și tu greșești adesea și, prin urmare, faci parte din aceeași clasă, și dacă te ţii nepătat de oarecare păcate, ai cel puţin tăria dobândită contra acestora, deși te abţii de la asemenea fapte rele de frică, sau din ambiţiune, sau din pricina unei înclinaţiuni josnice.

Al cincilea: Nu poţi nici cel puţin ști dacă cutare, sau cutare a săvârșit într–adevăr o faptă rea. Căci multe nelegiuiri au loc din forţa majoră a împrejurărilor, și în principiu trebuie să cunoști mai întâi bine oarecare condiţiuni, ca să poţi să–ţi dai un verdict întemeiat despre caracterul cuiva.

Al șaselea: Oricât te–ai mânia sau indigna de tare, gândește–te că viaţa nu ţine decât o scurtă durată, și că degrabă vom fi cu toţii în groapă.

Al șaptelea: Nu faptele altora ne îngrijorează, căci ele se bazează pe normele lor de acţiune, ci părerile noastre despre ele. Așadar, înlătură–le barem pe acestea, și voiește să părăsești judecata ta despre ele, ca și cum ar fi ceva îngrijorător, și atunci a pierit și mânia ta. Dar cum să le înlătur? Cumpănește, că nici o ofensă nu e spre rușinea ta. Numai viciul aduce rușine cuiva. Dacă n–ar fi așa, ar urma că tu ai putea să ajungi un păcătos sau un tâlhar, numai pentru că alţii zic așa.

Al optulea: Mânia și supărarea ce simţim, din pricina faptelor oamenilor, sunt mai aspre pentru noi, decât însele aceste fapte, de care ne mâniem și ne turburăm.

Al nouălea: Dacă bunăvoinţa ta este adevărată, fără făţărnicie

sau ipocrizie, atunci este şi neclătinată. Căci ce o să mai aibă cu tine omul răutăcios, dacă rămâi statornic în prietenie faţă de el, dacă-l veseşti blajin cu prilejul potrivit, şi tocmai în momentul când încearcă să-ţi facă vreun rău, îi vorbeşti într-un ton povăţuitor şi liniştit, cam aşa: „Nu aşa, dragul meu! Nu ne-am ivit pe lume pentru lucruri d-astea. Mie, anume n-o să-mi faci nici un rău cu asta, ci ţie însuţi îţi faci rău, dragul meu!“ Arată-i pe urmă, plin de cruţare, şi cu gândul bun, că lucrul stă astfel, şi că nici chiar albinele şi alte vietăţi ce trăiesc împreună în turme, sau societăţi, nu se poartă aşa. Să procedezi însă fără batjocură, nici cu îngâmfare, din contră, cu dragoste şi fără amărăciune; şi nici cu ton ceremonios, ori cu intenţiunea de a deştepta uimirea unui al treilea, ce este de faţă, ci vorbeşte-i între patru ochi, nu când sunt şi alţii de faţă...

Ţine minte aceste nouă maxime fundamentale, ca şi cum le-ai fi primit în dar de la cele nouă muze, şi începe o dată să fii om, câtă vreme mai ai de trăit. Fereşte-te însă tot aşa de tare, să te superi pe oameni, cât şi să-i linguşeşti. Căci amândouă atitudinile acestea aduc rău societăţii.

Anume, când eşti pe cale să fii zguduit de mânie, nu uita niciodată că starea de iritare nu este nici o dovadă de bărbăţie, ci, dimpotrivă, bunătatea şi blândeţea, în aceeaşi măsură în care ele sunt sentimente mai omeneşti decât celelalte, dau dovadă de mai mare tărie bărbătească. În acestea stau puterea şi vlaga şi tăria caracterului omenesc, iar nu când cineva este scos din fire şi cu toane rele. Căci, cu cât cineva este mai aproape de puterea morală, şi turburarea, ca şi mânia sunt ca nişte răni sufleteşti, şi te dau pradă vrăjmaşului. Mai primeşte acum, dacă binevoieşti, şi un al zecelea dar al muzelor. Este ideea că este o nebunie să pretinzi ca oamenii răi să nu păcătuiască: căci ar însemna să ceri ceva peste fire. Însă a recunoaşte că ei se poartă cu alţii aşa cum le e caracterul şi a pretinde, în acelaşi timp, să se poarte bine cu tine, ar fi ceva absurd şi tiranic.

19

Sunt patru rătăciri mai însemnate, de care raţiunea ta trebuie să se ferească mereu, şi cărora, de îndată ce le-ai dat de urmă, trebuie să le fugi din cale, în vreme ce vorbi-vei aşa celei dintâi dintre ele: eşti o idee necesară; celeilalte, aşa: tu dezlegi legăturile societăţii omeneşti; celei de-a treia, astfel: ce vrei să zici acum nu este limba inimii tale, dar nu se poate îngădui nicidecum să vorbească cineva altfel de cum gândeşte. Speţa a patra sunt mustrările ce trebuie să ţi le faci ţie însuţi; ele provin de la partea mai divină a fiinţei tale, care a fost învinsă şi înjosită de către trupul tău, de către partea mai vulgară şi pieritoare a naturii tale, şi de către poftele grosolane ale acesteia.

20

Toate părticelele spirituale și igienice (de foc), care sunt amestecate în ființa ta, în ciuda naturii lor de a năzui în sus, sunt fixate în țesăturile corpului tău aici, cu scopul de a se rândui în armonia universului. Tot astfel s-au înglobat și se țin în sus în trupul tău elementul pământesc și cel umed, deși ele năzuiesc în jos și păstrează în el un loc care, potrivit naturii lor, nu li s-ar cuveni. Apoi, și principiile materiale se supun cosmosului și rămân silite acolo unde au fost odată puse, până când li se dă de ocol, iarăși semnalul dezagregării. Acum, nu este supărător că numai partea inteligentă a ființei tale se arată nesupusă și nemulțumită cu postul ce i s-a dat? Și încaltea, dacă i s-ar impune vreo sarcină samavolnică; nu, ci doar o funcțiune în acord cu firea sa. Și totuși, nu se mulțumește cu rolul ei, ci înclină spre cele opuse; căci orice pas către nedreptăți, spre desfrânare, izbucniri de mânie, mâhnire și frică, nu este decât o decădere din rangul naturii. Și de câte ori rațiunea ta se arată nemulțumită cu un eveniment, părăsește rândurile și postul ei. Sufletul s-a creat în vederea voiei bune și teamei de Dumnezeu, tot atât cât și în vederea dreptății, căci și virtuțile acelea sunt cuprinse în spiritul universal. Ba chiar sunt mai vechi decât dreptatea.

21

Omul, al cărui scop de viață nu este mereu unul și același, nici el nu poate rămâne în tot timpul vieții unul și același. Totuși, afirmațiunea aceasta nu este completă – dacă nu se mai adaugă și condițiunea aceasta, anume, ce fel de scop trebuie să fie el. Căci, precum nu toți oamenii au aceleași păreri despre bunurile ce de obicei se socotesc oarecum ca atare, ci numai despre anume determinate, adică, despre cele valabile obștește, tot așa trebuie să ne alegem un scop, pe care toți îl consideră bun și care corespunde interesului social. Căci cine năzuiește din toate puterile sale la realizarea acestui scop, acela va învesti toate faptele sale cu oarecare uniformitate și va rămâne mereu unul și același.

22

Gândește-te la șoarecele de câmp și la cel de oraș, și ce spăimântat fugea cel dintâi încoace și încolo.

23

Socrate numea părerile vulgului stafii, sperietori de copii.

24

Lacedemonienii așezau la reprezentațiunile lor teatrale pe străini în locurile mai din fund, iar ei se așezau în primele locuri.

25

Când Perdicas îi imputa lui Socrate că n–a venit la masă la el, el îi răspunse: nu pot să mă fac de ocară şi de ruşine, fiindcă nu pot răsplăti binefacerile primite.

26

În scrierile efesilor era înscrisă regula de viaţă că toţi cetăţenii trebuie să–şi aleagă model pe câte unul dintre bătrânii ce fuseseră cu desăvârşire virtuoşi.

27

Pitagoreenii susţineau că trebuie să ne uităm în zorii zilei, spre cer, să ne aducem aminte nu numai de fiinţele ce–şi împlinesc cu regularitate eternă şi, în acelaşi mod, opera lor, ci şi de orânduirea lor, şi de starea lor neînvăluită, căci astrele nu poartă văluri.

28

Ştii că Socrate s–a încins cu o piele, când Xantipa îi luase surtucul să se ducă în Agora. Şi ce adevărate au fost cuvintele lui către prietenii care îl găsiseră în costumul acesta, şi de ruşine s–au retras[1].

29

Nu poţi să înveţi scrisul şi cititul pe altul, dacă nu le ştii tu însuţi; cu mult mai puţin vei putea să înveţi pe alţii cum să trăiască drept, dacă tu însuţi nu trăieşti astfel.

30

Tu eşti doar rob şi n–ai cuvânt[2].

31

...Dar inima–mi râde în mine[3].

32

Şi–atunci defăima–vor prin vorbe aspre virtutea[4].

33

Să umbli iarna după smochine verzi ar fi nebunie. Aidoma este omul ce doreşte un copil, când nu–i mai este dat.

---

1. Că nu haina face pe om.
2. Contra moralei.
3. *Odiseea*, IX, 413.
4. Din Hesiod.

34

„Când îți săruți copilul“, zicea Epictet, „trebuie să-ți zici în gând: mâine poate e mort“. Astea sunt vorbe de cobe, i se răspunse. „Nu este de cobe nici o vorbă“, replică el, „care exprimă o acțiune a naturii; altmintreli, și propoziția, *spicele sunt secerate*, ar fi o vorbă de cobe“.

35

Astăzi aguridă, strugure-n ciorchină, și-n sfârșit stafidă – numai prefacere, însă nu în neant, ci simple alterări.

36

Hoți de libertate a voinței nu există, este o vorbă a lui Epictet.

37

Cu privire la aprobările tale, zice același, trebuie să înveți a proceda după regulile dreptății, referitor la năzuințele tale, să ții seamă că ele sunt condiționate, că trebuie să aibă de obiect folosul public, și să fie bazate pe criteriul de valoare a faptelor. Din contră, să te abții cu totul de la satisfacerea poftelor și să ocolești orice nu depinde de noi înșine.

38

Discuția se referă, observă același, nu la o chestiune de rând, ci la următoarea: dacă lumea vicioasă e nebună, ori nu?

39

„Ce vreți“, întreabă Socrate „să aveți suflete înzestrate cu rațiune, ori fără rațiune?“ – Cu rațiune. „Ce fel de rațiune? Sănătoasă ori zdruncinată?“ – Sănătoasă. „Atunci de ce nu vă străduiți să o dobândiți?“ – Pentru că o și avem. – „Dar de ce vă certați între voi și astfel vă dezuniți?“

CARTEA a XII-a

1

Toate dorințele pe care dorești să le împlinești după oarecare vreme, poți să le realizezi chiar de pe acum numai dacă nu-ți ești vrăjmaș. Și izbutești, dacă dai la o parte tot trecutul, dacă lași în seama Providenței viitorul, și dacă-ți orânduiești prezentul cu pietate și dreptate, și anume, în acord cu pietatea, fiind mulțumit cu soarta hărăzită ție; căci natura însăși te-a menit pentru ea și pe ea pentru tine. Și iarăși, conform dreptății, vorbind deschis și fără ocoluri adevărul, și săvârșind fapte după legea și valoarea intereselor sociale, fără să te lași turburat de răutatea altora, de prejudecăți, de trăncăneala fanfaronilor și nici de poftele cărnii tale. Căci corpul însuși trebuie să-și recunoască vina, dacă cumva dă peste oarecare dureri. Așadar, lasă toate grijile la o parte, oricum fiind destul de aproape de capătul vieții – și cinstește numai și numai rațiunea călăuzitoare și partea divină în tine, nu te teme de sfârșitul eventual al vieții tale, ci din contră, numai de inferioritatea, că nici măcar n-ai început până acum o viață naturală. Numai așa vei fi un adevărat om vrednic de lume, autoarea ta, și vei înceta să te mai simți ca străin în patria ta, ori să te mai uimești din pricina unor fapte de toate zilele, ca de niște minuni nesperate, precum nici să-ți mai lipești inima de cutare, sau cutare lucru.

2

Toate sufletele, Dumnezeu le vede, în goliciunea lor, fără nici un înveliș corporal, fără coajă și necurățenie. Doar prin spiritul său el se află în atingere cu ființele concepute din el însuși și infuzate și îmbibate cu al său duh. Dacă te vei deprinde să procedezi ca el, te vei scuti singur de o sumedenie de griji. Căci cine nu se îngrijește prea mult de carnea ce-l împresoară, se va sinchisi și mai puțin de vestminte, de locuință, de glorie și de toate celelalte găteli și înfrumusețări.

3

Trei sunt părțile din care ești alcătuit: trupul, spiritul vital și puterea de cugetare. Dintre ele, cele două dintâi sunt ale tale numai întrucât ai să îngrijești de ele; cea de-a treia însă este în înțelesul adevărat proprietatea ta. Așadar, dacă îndepărtezi de eul tău, adică de judecata ta, toate gândurile despre faptele și vorbele celorlalți, precum și de propriile tale fapte și vorbe, toate lucruri

care te neliniștesc chiar dinainte, – toate frământările și afectele, care nu privesc decât corpul ce te încătușează, ori spiritul vital încolţit în el, și care sunt sustrase de la libera ta alegere, și rostogolite în vârtejul perpetuu al lumii înconjurătoare, astfel încât cugetul tău, eliberat de strânsoarea cătușelor soartei, își luminează sieși curat și neacoperit, face ce este drept, voiește ceea ce are loc, și vorbește ce corespunde adevărului, dacă separi, cum spusei, de cugetul tău călăuzitor toate stările de conștiință anexe, aplicări pătimașe, care toate ţin de trecut, sau de viitor, dacă plăsmuiești oarecum din tine însuţi, ceea ce Empedocle zice cu privire la univers, adică o:

„Sferă–n mișcare voioasă p–eliptica–i revolutivă", dacă ești cu toată luarea–aminte numai la timpul ce trăiești, adică la prezent, atunci îţi va fi cu putinţă să petreci restul zilelor tale până la moarte, liniștit, nobil și credincios geniului tău.

4

Adesea m–am mirat, cum de este cu putinţă ca omul, care, oricât se iubește pe sine mai mult decât celelalte fiinţe, totuși dă judecăţii sale proprii despre sine, o însemnătate mai mică decât părerea celorlalţi. Așa că, dacă un zeu, sau un învăţător priceput s–ar apropia de cineva și i–ar porunci să nu cugete, nici să nu hotărască nimic în gândul său, ci ideile și hotărârile acestea să le și manifeste, de îndată ce a devenit conștient de ele, situaţia aceasta n–ar putea s–o sufere nici măcar o singură zi. Așadar, e adevărat că noi ne sfiim mai mult de părerile altora despre noi, decât de propria noastră părere.

5

Cum este cu putinţă oare ca zeii, care au orânduit lumea așa de frumoasă și prietenoasă omului, să fi scăpat din vedere lucrul acesta așa de important: ca puţinii oameni deplin deșteptaţi, care stau în legătură intimă cu Divinitatea, și care, mulţumită operelor pioase și serviciului lor sfânt, ajunseseră confidenţii Ei, după ce au murit o dată, să nu se mai reîntoarcă în viaţă, ci să piară cu desăvârșire pentru totdeauna?

Dacă într–adevăr așa este, fii încredinţat că dacă ar fi fost cu putinţă să fie altfel, și de ar fi natural, și natura ar fi creat învierea oarecăror morţi. Din fiinţarea morţii, trebuie să scoţi convingerea fermă că nu trebuia să existe înviere. Vezi singur că a pune asemenea întrebări ar însemna să ne certăm cu Dumnezeu, și într–adevăr n–am discuta astfel cu zeii, dacă ei n–ar fi de drept fiinţele cele mai bune și cele mai drepte. Dacă însă așa sunt, ei n–au putut să scape din vedere la orânduirea lumii nici un așezământ necesar, în mod ușuratic și nechibzuit.

6

Deprinde-te chiar cu faptele de a căror putință de realizare te îndoiai la început. Și mâna stângă, deși din lipsă de exercițiu este de obicei mai slabă, apucă mai cu putere frâul, decât dreapta; căci la treaba asta este mereu întrebuințată.

7

Cugetă în ce stare a corpului și a sufletului te va prinde moartea, precum și la scurtimea vieții, la infinitul de timp dinapoia și dinaintea ta, la fragilitatea tuturor corpurilor.

8

Curățite de coaja lor, consideră însușirile fundamentale ale tuturor obiectelor, precum și scopurile lucrărilor lor. Cugetă ce este neplăcerea, plăcerea, moartea, gloria și cum cineva își pricinuiește singur neliniștea sa, că nimeni nu poate fi împiedicat de către altul, și că toate fenomenele lumii externe se datoresc numai reprezentărilor noastre.

9

Punându-ți în practică principiile, cată să te asemeni cu atletul, nu cu spadasinul. Acesta anume este străpuns și azvârlit la pământ de îndată ce și-a pierdut arma, celălalt însă are mereu cu el brațul său, și n-are decât să se slujească cum trebuie de el.

10

Cercetează structura lucrurilor din lume și învață a deosebi în ele materia, forța activă și scopul lor.

11

Ce putere are și omul! El are în puterea lui să nu facă decât fapte care au aprobarea Divinității, ca urmare, și să primească toate încercările ce i le dă Divinitatea.

12

Cu privire la efectele fenomenelor naturale, nu trebuie să facem mustrări nici zeilor, nici oamenilor; căci cei dintâi nu greșesc nici de voie, nici fără de voie; aceștia, nici ei nu greșesc de bunăvoie, de aceea, nu trebuie să facem mustrări nimănui.

13

Ar fi un caraghios și un străin de lume acela ce s-ar arăta mirat de vreo pățanie din viața sa.

14

Ori domnește un destin necesar și de neînlăturat și o rânduială de neatins a lucrurilor, ori o Providență împăciuitoare, ori întâm-

plarea oarbă și confuză. Dacă domnește necesitatea imuabilă, de ce te răzvrătești în contră-i? Dacă însă ne guvernează o Providență, ce se poate îndupleca, fă-te vrednic de ajutorul Divinității. Dacă, în sfârșit, lumea e stăpânită de hazardul orb, bucură-te la gândul că în mijlocul unei furtuni de talazuri mai ai o călăuză în tine – rațiunea. Și chiar dacă te prinde curentul și te târăște cu el, bucățica de carne și spiritul vital și toate celelalte, rațiunea tot nu ți-o poate răpi.

15

Lumina unei lămpi luminează, până ce se stinge; mai înainte nu-și pierde strălucirea. Ce, în tine, dragostea de adevăr și dreptatea și cumințenia să se stingă oare mai devreme?

16

Dacă ai despre cineva părerea că a făcut o greșeală, întreabă-te: Sunt eu sigur că într-adevăr este o greșeală? Însă, admițând chiar că a greșit, oare nu s-a pedepsit singur, și nu și-a zgâriat oarecum propria lui figură? Și îndeobște, cine pretinde ca viciosul să nu greșească îmi face impresiunea unuia care nu vrea ca smochinul să secreteze sevă în smochini, ca copiii să plângă, ca iapa să necheze și alte asemenea acțiuni necesare din natură. Căci ce să facă acela ce are asemenea dispozițiuni? Dezrădăcinează-i-le, dacă ești în stare.

17

Ce nu e potrivit datinelor, nu face; nu vorbi ce nu e adevărat, căci direcțiunea voinței tale atârnă numai de tine.

18

Nu înceta să cercetezi ce este, în fond, pricina ce dă în tine naștere unei idei, deosebind cu discernământ forța generatoare a acesteia, precum și materia, scopul, timpul, în care trebuie ca ea să piară din nou.

19

Simte-te o dată, că ai în tine ceva mai bun și mai divin, ca pricina care ațâță în tine patimile, și te dă în dârsă de colo până colo, ca sârma pe marionete. Căci, ce este sufletul tău? Constă el oare din teamă, sau bănuială, sau pofte, sau altceva de felul acesta?

20

Mai întâi, nu lucra la întâmplare, nu fără scop; al doilea, îndreptează scopul tău final numai și numai la binele public.

21

Încă un mic răspuns – și nici tu nu vei mai fi, nici vreunul din lucrurile ce vezi acum, nici dintre oamenii care trăiesc acum. Căci toate ființele și lucrurile sunt menite prefacerii, alterării și pieririi din voia naturii, pentru ca altceva să le ia locul lor.

22

Totu–i părere și aceasta atârnă numai de tine însuți. Înlătură, deci, dacă vrei, părerea, și aidoma corăbierului ce ocolește stânca, o să intri cu vânt bun pe marea calmă, în portul sigur.

23

Orice activitate, care la timpul anumit ajunge la capătul ei, nu suferă nici o vătămare din pricina acestei încetări. Tot atât de puțin suferă și autorul ei vreun neajuns, din pricina acestei terminări. Prin urmare, și totalitatea tuturor formelor de activitate, ce numim viață, nu încearcă nici un detriment din cauza sfârșitului acesteia, și tot în starea aceasta se află și agentul ce a încheiat la timpul său seria faptelor; el nu a fost pus, din cauza aceasta, într–o pozițiune rea, căci timpul acela și limita aceea de viață o hotărăște natura, și anume, când el ajuns–a în vârsta moșneagului, atât natura omenească, cât și întotdeauna natura creatoare. Căci numai grație acestor schimbări, zidirea universului reîntinerește mereu și înflorește necontenit. Dar orice fenomen ce este priincios întregului este totdeodată frumos și oportun. Încetarea vieții deci nu este neprielnică nimănuia, mai cu seamă, deoarece nu depinde de voința noastră, și nici dăunătoare interesului universal, nu aduce nici o rușine cuiva. Din contră, e un bine, fiindcă este folositoare și prielnică lumii întregi, care în chipul acesta se înnoiește. Tot așa, acela care se lasă călăuzit de către Domnul pe căile sale, și își acordează idealul său cu scopul divin, se numește că umblă pe căile lui Dumnezeu.

24

Următoarele trei propozițiuni fundamentale să–ți fie mereu la îndemână; întâi, anume cu privire la faptele tale, să nu faci fără temei altcum de cum ar lucra și dreptatea personificată; cu privire însă la încercările ce te lovesc din afară, gândește–te că ele îți vin, ori de la întâmplare, ori de la o Providență. Întâmplarea nu poți s–o învinovățești, iar de Providență nu te poți plânge.

Al doilea, ia aminte la orice ființă cum este alcătuită, de la zămislirea ei și până la (însuflețirea) nașterea ei, și de la naștere până la dezsuflețirea ei, de asemenea, din ce părți alcătuitoare este constituită și în care altele se va preface.

Al treilea, că dacă tu, ridicat deodată deasupra pământului,

ai putea să privești de sus și să-ți dai seama de alterarea profundă, multiformă a lucrurilor și să prinzi dintr-o *singură* intuițiune circuitul ființelor aeriene și eterice. Și dacă tu, de câte ori ai fi plutit la această înălțime, n-ai vedea decât mereu aceleași aspecte, anume, aceeași uniformitate și aceeași durată scurtă - oare ai avea dreptul să te ții mândru de priveliștea aceasta?

25

Dar liberează-te o dată de prejudecăți, și vei fi mântuit. Dar cine te împiedică să te scuturi de ele?

26

Dacă te plângi de ceva, ai uitat că toate evenimentele au loc după voința naturii, și că greșelile altora nu trebuie să te privească; mai departe, ai uitat că tot ce se petrece, totdeauna tot așa s-a petrecut, tot așa o să se întâmple, și că pretutindeni se petrece aidoma. Ai uitat ce legătură strânsă este între individ și întregul gen omenesc, căci aici nu are loc numai o rudenie de sânge și de origine, ci și o participare comună la același spirit.

Și ai mai uitat și că spiritul cugetător al fiecăruia este întrucâtva el însuși un zeu și oarecum un efluviu al Divinității. Ai uitat că nimeni nu posedă ceva exclusiv al lui, ci că copilul său, precum și trupul său, ca și sufletul său însuși i s-au dat din izvorul acela.

Ai uitat, în fine, că fiecare om trăiește doar clipa prezentă, și că, prin urmare, nu o pierde decât pe aceasta.

27

Adu-ți aminte mereu din nou de aceia care sunt tare amărâți, din pricina oarecărei împrejurări vitrege și vrăjmașe, sau de aceia care au stârnit mare vâlvă din pricina posturilor lor înalte, ori grație altor ocaziuni fericite. Apoi întreabă-te: unde sunt toți aceștia acum? Sunt fum și cenușă, un basm, ori chiar nici măcar un basm. Reprezintă-ți și multe alte lucruri faimoase de felul acesta, spre exemplu, ce trai a dus Fabius Catullinus, la moșia sa, Lusius Lupus, în grădinile sale, Stertinius, în Baya, Tiberius, la Caprea, Rufus în Velia și, în general, toți cei ce erau dominați de pasiuni. Gândește-te cât de meschin a fost fiecare obiect al strădiunțelor lor, și cu cât mai filosofic ar fi fost să se arate în orice prilej, drepți, chibzuiți, supuși zeilor și fără fățărnicie. Căci orgoliul ce se fălește cu umilința fățarnică, este cel mai nesuferit din toate.

28

Dacă te întreabă cineva că unde ai văzut pe zeii pe care tu îi venerezi așa de mult, și din ce ai recunoscut tu existența lor,

răspunde-i: mai întâi, ei se pot vedea chiar cu ochii corpului[1]; al doilea, nici pe propriul meu suflet nu l-am văzut și totuși îl respect. Aceeași relaţiune și cu zeii. După probele puterii lor, ce întâlnesc peste tot în calea mea, conchid la existenţa lor și-i venerez.

29

Observă fiecare obiect ce este ca întreg, după materia sa, în ce privește forţa sa activă, și fă din tot sufletul numai fapte drepte și spune numai adevărul: aceasta-i baza fericirii în viaţă. Înșirând astfel bine de bine, fără să lași nici un interval gol, care poate fi urmarea unei asemenea atitudini, decât bucuria unei vieţi voioase.

30

Există numai o singură lumină de soare, deși ea se răsfrânge la infinit din obstacolele zidurilor, munţilor și altor corpuri nestrăvăzătoare. Tot astfel, există numai *o* fiinţă primordială, multiplă - deși constituită din mii de întrupări, - numai *un* suflet, deși infuzat în nenumărate fiinţe naturale individual organizate; un singur spirit cutezător, deși este și el divizat. Negreșit, unele părţi ale elementelor enumerate, precum spiritele vitale și corpurile organizate de către ele, nu au simţire unele pentru altele și nici afinităţi reciproce, și totuși spiritul cosmosului și legea atracţiunii universale le reunesc pe toate, într-o unitate multiplă. Dar numai conștiinţa omenească se caracterizează prin afinitatea faţă de semenii săi, ea intră în legătură cu ei, și niciodată instinctul acesta politic nu piere în om.

31

Ce dorești tu? Să trăiești mai mult? Adică să simţi? Să te miști? Să crești? Iarăși să te odihnești? Să uzezi de vocea ta? Să cugeţi? Ce ţi se pare din toate activităţile acestea, vrednic de dorit? Dar dacă toate funcţiunile acestea sunt deopotrivă de meschine, întoarce-te numai către scopul din urmă, ascultarea de raţiune și de Divinitate. Veneraţiunea acestora este incompatibilă însă cu atitudinea ta de a te lăsa mâhnit la gândul că trebuie să ţi se răpească întâiele activităţi menţionate mai sus.

32

Ce părticică mică a timpului nemăsurat și infinit ne este hărăzită fiecăruia din noi, și cât de repede este iarăși înghiţită de către eternitate! Ce corpuscul microscopic este omul, în raport cu universul, și ce părticică mică din conștiinţa universală. În

1. Fiinţa invizibilă a lui Dumnezeu se poate cunoaște după opera sa, anume universul. *Sf. Pavel către romani.*

fine, ce mic este bulgărașul de pământ pe care te târăști încoace și încolo! Cugetă la toate astea și nu mai socoti nimic ca mare, decât: să faci ce te îndrumează firea ta, și să rabzi orice îți trimite soarta, adică natura.

33

La ce întrebuințare se slujește rațiunea călăuzitoare de sine însăși[1]. Acesta–i lucrul de căpetenie. Celelalte însă, fie că atârnă de voința ta, sau nu, nu sunt decât pulbere de morți și aburi.

34

Faptul că înșiși aceia care au socotit plăcerea simțurilor drept un bine și durerea drept rău, au disprețuit lucrurile acestea – poate să ne îndemne foarte mult să nesocotim moartea.

35

Când privește drept un bine, încercarea ce o aduce vremea, cui îi este totuna, dacă poate să socotească un număr mai mare ori mai mic de fapte conforme rațiunii, cine nu face nici o deosebire între o mai îndelungată, sau mai scurtă contemplare a lumii, acela privește, fără spaimă, moartea în față.

36

O, omule, ai fost cetățean în acest mare oraș, ce importă dacă ai fost cinci ani, ori treizeci? Lucrurile legiuite nu sunt anevoie de ținut pentru nimeni. Este oare un tratament de groază, dacă tu nu din voia arbitrară a unui tiran, nu prin verdictul unor jurați nedrepți, nu, ci chiar din voința naturii, care te–a încetățenit în statul acesta, ești iarăși expulzat? Este aidoma cu un actor pe care îl concediază de la reprezentație același pretor, care îl autorizase să joace teatru. „Da, dar n–am jucat toate cinci acte, ci numai trei". Bine grăiești. Însă în viață, trei acte fac o piesă întreagă. Căci deznodământul îl hotărăște acela care a orânduit odinioară întregul program, iar astăzi îl schimbă. Nici una, nici alta nu depind de tine. Așadar, pleacă voios de aci; și el, care te concediază, este binevoitor.

1. Compară, V, 1.

Cuprins

8298/99

CĂRȚILE NOASTRE – LA DISPOZIȚIA D-VOASTRĂ

Editurile **SAECULUM I.O.** și **VESTALA** (*Str. Ciucea Nr. 5, Bl. L 19, Ap. 216, Cod 74696, București – 72*), oferă spre vânzare cititorilor interesați cărțile publicate sub egida lor cu o reducere de **10%** din prețul de vânzare, în cazul în care le achiziționează direct de la depozitul editurilor (*str. Iacob Negruzzi, nr. 7*), cu plata în numerar sau le comandă în scris (cu plata ramburs).

Beneficiază de acest avantaj (inclusiv de gratuitatea expedierii prin poștă) oricine cumpără sau comandă cărți în valoare de minimum **100000 lei** (se ia în calcul c/v titlurilor disponibile în acel moment). Comenzile de peste **400000** lei beneficiază de o reducere de **15%**. La comenzile de peste **1000000** se acordă **20%** reducere.

Relații suplimentare la telefonul **01/3452827**, seara sau dimineața până la orele 8^{30}; telefon depozit: **01/2228597**, între orele 8^{30}–16^{00}.

Comanda promptă vă garantează reținerea titlurilor dorite!

A se vedea lista titlurilor disponibile pe coperta III și lista noutăților editoriale și a lucrărilor în curs de apariție pe coperta II.

90.000 lei

TITLURI DISPONIBILE

- *Ovidiu Drimba*, **Istoria literaturii universale**, I–II, 352 + 448 p.;
- *Ovidiu Drimba*, **Istoria culturii și civilizației**, vol. I–III, 464 + 384 + 416 p.; vol. IV–V, 560 + 448 p.; vol. VI–VIII, 400 + 368 + 352 p.; vol. IX–X, 416 + 416 p.;
- Andreas Schweizer, **Itinerariul sufletului în ținuturile tainice**, 192 p.;
- *Iordan Datcu*, **Dicționarul etnologilor români**, vol. I-II, 320 + 328 p.,;
- *Dan Grigorescu*, **Pietrele de la Stonehenge tac**, 304 p.;
- *Martin A. Koenig. Hans Haerli*, **Marile catastrofe geologice**, 272 p.;
- *Flora Șuteu. Elisabeta Șoșa*, **Îndreptar ortografic și morfologic**, 320 p.;
- *Stefan Zeromski*, **Fascinația păcatului**, 448 p.;
- *Horia Matei*, **Enigmele Terrei**, I+II, 368 + 368 p.;
- *Pr. Vasile Sorescu*, **Religia ortodoxă, călăuză pentru credincioși**, 192 p. + 8 reproduceri color hors text;
- *Eugen Lozovan*, **Dacia sacra**, 256 p.;
- *Paul Ștefănescu*, **Dicționarul marilor inițiați**, 256 p.;
- *Alexandru Macedonski*, **Nopțile. Poeme. Rondeluri**, 192 p.;
- *Octavian Goga*, **Poezii**, 192 p.;
- *G. Bacovia*, **Versuri**, 192 p.;
- *Ion Barbu*, **Poeme**, 192 p.;
- *Florin Marcu*, **Dicționar uzual de neologisme**, 432 p.;
- *Mihai Gheorghe Andrieș*, **Ultimul oraș al Atlantidei**, 320 p.;
- *Tudor Vianu*, **Dicționar de maxime comentat**, 320p., la 2 culori;
- *James Churchward*, **Mu – continentul dispărut**, 288 p.;
- *James Churchward*, **Copiii continentului Mu**, 208 p.;
- *Elena Niculiță–Voronca*, **Datinile și credințele poporului român**, vol. I+II, 448 + 496 p.;
- **Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre**, 384 p.;
- **Procesul mareșalului Antonescu**, ediție îngrijită de Marcel Ciucă, vol. I–II, 49500 lei, vol. III;
- *Alexandra Hamdan*, **Ionescu înainte de Ionesco**, 208 p.;
- *Apostol Stan*, **Revoluția de la 1848. Boieri și țărani**, 304 p.;
- *Wilfried Loth*, **Împărțirea lumii. O istorie a războiului rece. 1941–1955**, 320 p.;
- *Nicolae Baciu*, **Agonia României. Dosarele secrete acuză**, 384 p.;
- *Horia Matei*, **Cucerirea Westului sălbatic**, 224 p.;
- *Somadeva*, **Oceanul poveștilor**, 288 p.;
- *Doina Băghină, Nicolae Constantinescu*, **Literatura română, Cl. V–VIII. Analize**, 224 p.;
- *Maria Grazia Siliato*, **Misterul sfântului giulgiu din Torino**, 224 p.;
- *C. Dumitrescu. R. Perciun*, **Diabetul zaharat**, 192 p.;
- *Paul Liekens*, **Efectul de piramidă**, 176 p.;
- *Max Toth. Greg Nielsen*, **Energia secretă a piramidei**, 208 p.

CĂTRE SINE ÎNSUȘI

Concepția noastră despre viață e, firește, fundamental deosebită de cea a lui Marc Aureliu. Pentru vremea noastră "evoluționistă" și "progresistă", activă și violent-"optimistă", filosofia resignării e neavenită. Dar, noi trăim două vieți: cea externă (socială, cuceritoare, de fapte) și cea internă (reflexivă, intimă, metafizico-morală, a gândurilor). Acțiunile noastre pozitive sunt mai întotdeauna rezultatul unor grele lupte cu îndoiala și descurajarea. Tocmai noi, "oamenii faptei", suntem mai des cercetați, în orele singuratice, de fantoma nimicniciei omenești. La ce bună toată osteneala, toate dureroasele străduințe, toate jertfele pentru idealuri pozitive? Și în aceste ceasuri grele, când gloria, bogăția și celelalte străluciri și măriri omenești ne apar zadarnice, când lumina vieții noastre active pare a se stinge, răsare în mintea noastră măreț, tragic de impunător, principiul universal valabil al *datoriei*, — mai înainte retras în umbra ființei noastre subconștiente. Scopul vieții omenești e desfășurarea, în toată puterea și frumusețea lor, a facultăților ce ne-au fost dăruite de rațiunea supremă. Și această datorie nu se poate împlini decât prin activitatea continuă în direcția însușirilor raționale, ce ne împodobesc.

Când gândim, însă, astfel, noi gândim ca împăratul Marc Aureliu.

V. Pârvan

VESTALA